

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOSOFIJOS FAKULTETAS
PSICHOLOGIJOS INSTITUTAS

Evelina Grigienė

Edukacinės ir vaiko psichologijos studijų programa
Magistro darbas

**PRADINIO MOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ ELGESIO IR EMOCINIŲ SUNKUMŲ
RYŠYS SU ŠEIMOS VEIKSNIAIS COVID - 19 PANDEMIJOS METU**

Darbo vadovė (-as): prof. dr. ROMA JUSIENĖ

Vilnius 2022

TURINYS

SANTRAUKA.....	4
SUMMARY.....	5
SVARBIAUSIOS SAŲVOKOS.....	6
PRATARMĖ.....	7
1. ĮVADAS.....	9
1.1. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emocinių sunkumų ypatumai.....	9
1.2. Tėvų patiriamo streso reikšmė vaiko sveikatai.....	11
1.3. Tarpusavio santykių šeimoje reikšmė vaiko elgesio ir emociniams sunkumams.....	14
1.4. Šeimos sociodemografinių veiksnių reikšmė vaiko elgesio ir emociniams sunkumams.....	18
1.6. Tyrimo tikslas ir uždaviniai.....	23
2. PRADINIO MOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ ELGESIO IR EMOCINIŲ SUNKUMŲ RYŠIO SU ŠEIMOS VEIKSNIAIS COVID-19 PANDEMIJOS METU TYRIMAS.....	25
2. Tyrimo metodika.....	25
2.1. Tyrimo dalyviai.....	25
2.2. Kintamieji ir matavimo būdai.....	27
2.3. Tyrimo eiga.....	29
2.4. Duomenų statistinė analizė.....	29
3. TYRIMO REZULTATAI.....	31
3.1. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų pasiskirstymas į bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio jų kasdinei veiklai normos ir nuokrypio grupes.....	31
3.2. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei poveikio įvėrčių skirtumai vaiko sociodemografinių rodiklių atžvilgiu.....	32
3.3. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio skirtumai tėvų sociodemografinių rodiklių atžvilgiu.....	37
3.4. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emociniai sunkumų bei sunkumų poveikio jų kasdinei veiklai sąsajos su tėvų patiriamu distresu.....	40
3.5. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio vaiko kasdinei veiklai skirtumai šeimose (ne)patyrusiose šeimos krizių ir sukrėtimų.....	41
3.5.1. Svarbūs šeimos įvykiai per pastaruosius metus.....	41
3.5.2. Kriziniai šeimos įvykiai.....	44
3.6. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio vaiko kasdinei veiklai sąsajos su subjektyviai tėvų vertinamu santykiu su vaiku, tėvų tarpusavio santykiais bei tėvų sutarimo dėl vaiko ugdymo ir priežiūros.....	45
3.7. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų, bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio jų kasdinei veiklai, rizikos ir apsauginiai veiksniai.....	48

4. REZULTATŲ APTARIMAS.....	50
4.1. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų pasiskirstymas į bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio jų kasdienei veiklai normos ir nuokrypio grupes.....	50
4.2. Vaiko sociodemografiniai veiksniai	51
4.2. Tėvų sociodemografiniai veiksniai.....	54
4.3. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emociniai sunkumų bei sunkumų poveikio jų kasdienei veiklai sąsajos su tėvų patiriamu distresas	56
4.4. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emocinių sunkumų bei šių sunkumų poveikio vaiko kasdienėje veikloje ryšys su svarbiais šeimos įvykiais per pastaruosius metus	57
4.5. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai sąsajos su kriziniais šeimos įvykiais.....	58
4.6. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emocinių sunkumų bei šių sunkumų poveikio vaiko kasdienėje veikloje sąsajos su subjektyviai tėvų vertinamu santykiu su vaiku, tėvų tarpusavio santykiais bei tėvų sutarimo dėl vaiko ugdymo.....	59
4.7. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų, bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio jų kasdienei veiklai, rizikos ir apsauginiai veiksniai	61
IŠVADOS.....	64
REKOMENDACIJOS	66
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	68
PRIEDAI	79

SANTRAUKA

Evelina Grigienė. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emocinių sunkumų ryšys su šeimos veiksniais Covid-19 pandemijos metu. Psichologijos magistro darbas/Mokslinis vadovas prof. dr. Roma Jusienė. Vilnius: Vilniaus Universitetas, 2022. 67 p.

Šiame tyrime naudojami projekto „Ilgalaikis ekranų poveikis vaikų fizinei ir emocinei sveikatai“ (projekto vadovė prof. dr. Roma Jusienė) finansuojamo Valstybinio visuomenės sveikatos stiprinimo fondo, II tyrimo etapo, kuris tęsėsi 2020 gruodžio - 2021 balandžio mėnesiais, duomenys.

Šio darbo tikslas yra ištirti pradinio mokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio jų kasdinei veiklai sąsajas su šeimos veiksniais Covid-19 pandemijos metu. Šiame darbo tyrime analizuojami tėvų, turinčių pradinio mokyklinio amžiaus (7 – 11 metų) vaikų, apklausos duomenys (N = 283), 135 mergaičių (49,1 proc.) ir 140 berniukų (50,9 proc.) duomenys. Vaikų amžiaus vidurkis $M = 8,43$ m. ($SD = 1,127$). Vaikų elgesio ir emociniams sunkumams vertinti taikytas Galių ir sunkumų klausimynas (angl. Strengths and Difficulties Questionnaire, sutr. SDQ; Goodman, 1997). Tyrime naudotas lietuviškas SDQ, Lietuvoje adaptuotas Gintilienės ir kt. (2004), taip pat tėvams pateikta tyrimo autorių kurtas klausimynas. Tyrimo duomenys rinkti 2021 metų pavasarį, tai yra po antrojo karantino Covid-19 pandemijos metu.

Šio tyrimo rezultatai atskleidė, kad į elgesio ir emocinių sunkumų normos ribas pateko 55 proc. visos imties vaikų, į sutrikimų rizikos ribas 45,2 proc. vaikų. Sunkumų poveikio vaiko kasdinei veiklai normos ribose yra 70 proc. visos imties vaikų, o sutrikimų rizikos grupėje apie 30 proc. vaikų. Elgesio ir emocinių sutrikimų rizika didesnė jaunesnio pradinio mokyklinio amžiaus vaikams, vyriausiems vaikams šeimoje, vaikams kurių: a) santykiai su tėvais, b) tėvų tarpusavio santykiai bei c) tėvų sutarumas dėl vaiko ugdymo yra vertinami kaip prastesni, o taip pat pradinukams, kurie per pastaruosius metus patyrė svarbių gyvenimo įvykių bei vaikams, kurių tėvai jaučia didesnę distresą. Tyrimo rezultatai atskleidė kad sunkumų poveikis vaiko kasdinei veiklai didesnis berniukams, jaunesnio amžiaus vaikams, vaikams kurių santykiai a) su tėvais, b) tėvų tarpusavio santykiai bei c) tėvų sutarumas dėl vaiko ugdymo yra prastesni bei vaikams, kurių tėvai patiria didesnę distresą. Atlikus logistinę regresinę analizę rasta, kad vaiko elgesio ir emocinių sutrikimų riziką prognozuoja jaunesnis pradinis mokyklinis amžius, bei vyriausio vaiko pozicija atsižvelgiant į gimimo eiliškumą šeimoje. Vaiko patekimą į elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos grupę per sunkumų poveikį vaiko kasdinei veiklai prognozuoja vyriška lytis bei prastesnė tėvų ir vaiko tarpusavio santykių kokybė.

Raktiniai žodžiai: elgesio ir emociniai sunkumai, poveikio priedas, šeimos veiksniai, pradinis mokyklinis amžius, Covid – 19 pandemija.

SUMMARY

Evelina Grigiene. Relationship between behavioral and emotional difficulties of primary-school-age children and family factors during the Covid-19 pandemic. Master's Thesis in Psychology / Scientific Supervisor prof. dr. Roma Jusienė. Vilnius: Vilnius University, 2022. 67 p.

This study uses the data from the project “Long-term impact on children's physical and emotional health” (project manager Prof. Dr. Roma Jusienė) which is financed by the State Public Health Strengthening Fund, Phase I, continued from December 2020 to April 2021.

The main goal of this study is to analyze primary-school-age children's behavioral and emotional difficulties and the impact of these difficulties on a child's daily activities with family factors during the Covid-19 pandemic. This study analyzes data from surveys of parents with children of primary school age (7–11 years) ($N = 283$), 135 girls (49.1%), and 140 boys (50.9%). The average age of children was $M = 8.43$ years ($SD = 1,12$). In this study Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ) developed by R. Goodman (1997) and adapted in Lithuanian by Gintilienė et.al (2004) was used to assess children's behavioral and emotional difficulties, in addition, parents provided a questionnaire created by the authors of the study. The survey data was collected in the year 2021 spring, which is after the second lockdown of the Covid-19 pandemic.

The results of this study revealed that 55% of children in the total sample were within the norm range of behavioral and emotional difficulties and 45.2% of children were at risk of disorders. The impact of difficulty on a child's daily activities is within normal limits in 70% of the children in the sample and in the at-risk group about 30% of children. The risk of a behavioral and emotional disorder is higher in younger primary school-age children, elder children in the family, in children whose: a) relationships with parents, b) parental relationships and c) parental coparenting on the child's upbringing is assessed as poorer, as well as in primary school children whose have experienced important life events in recent years and children whose parents are with a higher level of distress. The results of the study revealed that the impact of difficulties on a child's daily activities is greater in boys, younger children, in children whose: a) relationships with their parents, b) parental relationships and c) parent coparenting on the child's upbringing is assessed as poorer and children whose parents are with a higher level of distress. Logistic regression analysis found that the risk of a child's behavioral and emotional disorders is predicted by younger primary school age, as well as the position of the eldest child in the family. The child's exposure to behavior and emotional disorder risk group through the impact of difficulties on the child's daily activities is predicted by the male gender and the lower quality of the relationship between the parents and child.

Keywords: behavioral and emotional difficulties, impact supplement, family factors, primary school age, Covid-19 pandemic

SVARBIAUSIOS SĄVOKOS

Elgesio ir emociniai sunkumai - apima vaikų netinkamą elgesį, hiperaktyvumą, emocinius simptomus, probleminį bendravimą su bendraamžiais bei socialaus elgesio sunkumus (Gintilienė ir kt., 2004).

Bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai - apima elgesio sunkumus, hiperaktyvumą, emocinius ir bendravimo su bendraamžiais sunkumus (SDQinfo.org).

Distresas – ilgalaikis, veiklą ir sveikatą trikdančias streso išgyvenimas, virstantis kančia. Streso atveju neigiami emociniai išgyvenimai sunkiai identifikuojami, yra nediferencijuoti, trikdo vegetacines funkcijas (Bagdonas, Bliumas, 2019);

PRATARMĖ

2019 metų pabaigoje, Uhane (Kinija), naujas koronavirusas buvo identifikuotas kaip pneumonijos protrūkio priežastis, jo spartus plitimas sukėlė epidemiją visame pasaulyje. Norint suvaldyti pasaulinio masto ligą, Lietuvoje, kaip ir daugumoje pasaulio valstybių, buvo įvestas karantinas, uždarytos mokyklos, sustabdyta didelė dalis ekonomikos. Vaikams SARS-CoV-2 infekcijos rizika nedidelė, vos 1,3-1,7 proc., tačiau labiau neramina netiesioginė psichosocialinė sveikatos žala vaikams, atsirandanti dėl mokyklų uždarymo (Haleemunnissa ir kt., 2021).

Šio tyrimo esmę galėtų atspindėti psychologės, psichoterapeutės A. Kurienės palyginimas – „Kai skrendi lėktuvu, esant reikalui, deguonies kaukę turi užsidėti tėvas, o tik po to ji uždedama vaikams“. Uždarius mokyklas, tėvų, šeimos vaidmuo, pradinio mokyklinio amžiaus vaikams buvo esminis. Staiga ir labai stipriai pasikeitus šeimų gyvenimo būdui namų aplinkoje, tėvų, kaip ugdytojų vaidmuo, vaikams tapo dar svarbesnis nei anksčiau. Tėvai pirmieji ir dažnai vieninteliai rūpinosi vaikų poreikiais, prireikus teikė vaikams pagalbą atliekant namų darbus, teikiant emocinę paramą. Pradinukų tėvams teko itin didelė našta, šio amžiaus vaikai dar tik mokosi savireguliacijos įgūdžių, be to, jiems reikalinga didesnė priežiūra, todėl didesni ir tėvų laiko bei dėmesio resursai. Karantino metu tėvai bandė suderinti savo, vaikų ir darbo poreikius, tarsi dirbtų keliais etatais, nuo ryto iki vakaro, be pertraukų ir išėjinių. Dėl patiriamos įtampos susijusios su darbu, tėvystė bei vaikų mokymosi atsakomybė, tėvams kilo didelė psichosocialinio streso rizika (Cluver et al., 2020; Prime et al., 2020). Vaikų psichologinė gerovė stipriai siejasi su tėvų savijauta, šeimos tarpusavio santykiais, todėl didėjantys tėvų nerimo, depresijos, streso rodikliai pandemijos metu bei sparčiai augantys vaikų elgesio ir emocinių sunkumų rodikliai kelia didžiulį nerimą mokslininkams ir sveikatos priežiūros specialistams.

Po pirmojo karantino Lietuvoje vaikų sveikatos ekspertai ragino Lietuvos Vyriausybę atkreipti ypatingą dėmesį į vis didėjančius vaikų elgesio ir emocinius sunkumus, augantį depresijos ir savižudybių mastą (Kėvalas, 2021). Jusienė su kolegomis (2021) atliko tyrimą „Nuotolinis vaikų ugdymas pandemijos dėl COVID-19 metu: grėsmės bei galimybės ekosisteminiu požiūriu“, kuriame atsiskleidė katastrofiškai didėjanti mokyklų uždarymo grėsmė vaiko sveikatai. Be to, dar iki pandemijos (COVID-19) pradžios, LR Sveikatos apsaugos ministerija siekdama atkreipti visuomenės dėmesį į vaikų emocinės gerovės svarbą, 2020 – uosius metus paskelbė vaikų emocinės gerovės metais. Nacionaliniu lygiu buvo pripažinta, kad itin svarbu dėmesį sutelkti į psichologinės pagalbos prieinamumo didinimą, pagalbą vaikams su elgesio iššūkiais, tėvystės įgūdžių ugdymą, krizių bei psichikos sutrikimų ankstyvąjį atpažinimą, diagnostiką bei pagalbą Lietuvoje. Tačiau sveikatos specialistų ir mokslininkų balsas Lietuvos Vyriausybės nebuvo išgirstas - pradinės mokyklos vėl buvo uždarytos 2020 m. gruodį, o

atidarytos 2021 m. balandį. Šiandien pripažįstama, kad ilgai trukęs mokyklų uždarymas buvo viena didžiausių Lietuvos Vyriausybės klaidų bandant suvaldyti pandemiją. Šios klaidos pasekmės, ypač vaikai, jau dar ne vieną dešimtmetį teigia Kauno klinikų Vaikų ligų klinikos vadovas Kėvalas (2021).

Pasak Barkauskienės, Zacharevičienės (2019) nėra vienos priežasties, nulemiančios vaiko elgesio ir emocinius sunkumus, jie randasi veikiant daugybei veiksnių šeimoje, mokyklos aplinkoje, kitose sistemose, kurioje auga vaikas. Kadangi pradiniam mokykliniam amžiui aplinkos veiksnių yra labai daug ir juos aprėpti būtų tikrai sudėtinga, šiame darbe apsiribojama šeimos kontekstu. Yra dar keletas svarbių temų aktualumo bei pasirinkimo aspektų. Pirmiausia, pradinio mokyklinio amžiaus vaikams, karantino laikotarpiu, uždarius mokyklas, būtent šeimos aplinka, dažnai buvo vienintelė vaiko aplinka. Antra, remiantis moksliniais tyrimais atliktais pandemijos metu (Moulin ir kt., 2021, Bobo ir kt., 2020) duomenys apie vaikų ir tėvų psichikos sveikatą vis dar tebėra menki, menkai suprantamas ir tėvų psichinės sveikatos, šeimos socialinių, ekonominių ypatybių vaidmuo bei svarba. Trečia, pagrindinis dėmesys šeimos veiksniams šiame darbe skiriamas atsižvelgiant į tyrimus, rodančius, kad vaikų psichosocialinis prisitaikymas prie jų supančios aplinkos daugiausia priklauso nuo bendro klimato ir santykių vaiko šeimoje (Browne, Plamondon, Prime, Puente-Duran ir Wade, 2015). Ir ketvirta, kuriant bei įgyvendinant veiksmingas šeimos psichosocialines intervencijas, pagalbos strategijas, padedančias kovoti su pandemija, įveikti jos padarinius, svarbu išsamiai suprasti, kaip pandemija paveikė šeimų gyvenimą, nes intervencijos vaiko gerovei palaikyti yra veiksmingesnės, kai jos apima ir šeimos komponentus (Haleemunnissa ir kt., 2021; Haine-Schlagel & Walsh, 2015).

Taigi, svarbu rimtai apsvaistyti ir atkreipti dėmesį į tai, kaip dabartiniai psichosocialiniai stresoriai veikia vaikų ir jų šeimų sveikatą ir gerovę, paruošti rekomendacijas, kurios krizės metu galėtų skatinti sveikus šeimos santykius (Liu ir Doan, 2020). Be to, svarbu suprasti, kas karantino aplinkybėmis, vaikui šeimos aplinkoje gali kelti grėsmę, o kas suteikti ir galimybių. Būsiami tyrimai, pasak mokslininkų, turėtų būti sutelkti į tai, kaip patenkinti socialinius vaikų poreikius bei sumažinti tėvų ir globėjų patiriamus sunkumus, o visi priimami sprendimai, susiję su apribojimais, krizių ir pandemijos atveju, turėtų būti pagrįsti mokslinių tyrimų turimais įrodymais (Brooks ir kt., 2020).

1. ĮVADAS

1.1. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emocinių sunkumų ypatumai

Pradinis mokyklinis amžius tai tarsi riba, ties kuria patikrinama, ar sėkmingai vaikas vystėsi anksčiau ir pasirengiama kitam labai sudėtingam vaiko vystymosi laikotarpiui – paauglystei, be to, tai laikas, kai dažniausiai išryškėja ne tik vaiko pranašumai, jo ypatumai ar trūkumai, bet ir psichologinės problemos, kurias būtinai reikia išspręsti (Pileckaitė – Markovienė, 2004). Nemaža dalis dar vaikystėje išryškėjusių elgesio ir emocinių sunkumų daro neigiamą įtaką asmenybės savijautai bei adaptacijai ir vėlesniame amžiuje (Nasvytienė, 2005). Tyrimai rodo, kad šie vaikų sunkumai susiję su gana didele ilgalaikių psichosocialinių sunkumų rizika (Eriksson, Cater, Andershed, Andershed, 2011). COVID-19 pandemijos metu atlikti tyrimai rodo stipriai ir sparčiai didėjančius vaikų emocinius ir elgesio sunkumus, kuriuos reikšmingai prognozuoja vaiko ir šeimos veiksniai bei tėvų psichinė sveikata (Moulin ir kt., 2021, Schmidt, Barblan, Lory, Landolt, 2021; Chu ir kt., 2020).

Pradiniame mokykliniame amžiuje vaikų psichikos sveikatos problemos yra glaudžiai susijusios su vaikų veikla mokykloje ir jų bendrojo ugdymo raida, todėl dažnai sukelia vaikui socialinių sunkumų bendraamžių grupėje (Achenbach, 1984). Manoma, kad laiku nesuteikiant pagalbos, šie sunkumai sukelia vaikams psichologinių bei fiziologinių problemų, didina rizikingo elgesio tikimybę (Žukauskienė, Malinauskienė, 2008), be to, gali sparčiai transformuotis į emocinius ir elgesio sutrikimus (Malinauskienė, 2020, Stone ir kt., 2010, Reiss ir kt., 2019, Linsell ir kt. 2016). Visgi, laiku sulaukus psichologų ar kitų psichikos sveikatos specialistų pagalbos, sunkumai rimta negalia gali ir netapti. Todėl svarbu laiku ir kuo ankstesniame vaiko amžiuje šiuos sunkumus atpažinti, tai yra pirmasis psichikos sveikatos sunkumų prevencijos žingsnis (Girdzijauskienė, Kardelytė, 2015).

Kalbant apie vaikų elgesio ar (ir) emocijų sunkumus privalu atskirti vaiko gyvenime atsiradusius sunkumus nuo sutrikimų. Elgesio ir emociniai sutrikimai skirstomi, remiantis tvarkos aprašu „Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius“ tvarkos aprašu (2011) ir apibrėžiami kaip heterogeniška grupė sutrikimų, pasireiškiančių elgesio ar/ir emocinėmis reakcijomis, ryškiai besiskiriančiomis nuo įprastų amžiaus, kultūros ir etinių normų, bei išreikštu nedėmesingumu, impulsyvumu ar/ir prasta elgesio reguliacija. Pasak, Barkauskienės, Zacharavičienės (2019), ugdymo kontekste, dažniau susiduriama ne su elgesio ar (ir) emocijų sutrikimais, bet su elgesio ar (ir) emocijų sunkumais, tai sutrikimo lygio nesiekiantys elgesio ar emocijų požymiai, trukdantys asmens socializacijai ir saviraiškai. Šiame darbe analizuojami šeimos veiksniai galintys prognozuoti vaikų elgesio ir emocinių sutrikimų riziką bei aukštą sunkumų poveikį

vaiko kasdieniame gyvenime. Remiantis standartizuotais elgesio ir emociniais klausimynais (pvz. SDQ, ASEBA), labai išreikšti sunkumai priskiriami ribai ar nuokrypiui, tikėtina ar galimai diagnozei, kitaip tariant, sutrikimų rizikai.

Tyrimuose elgesio sunkumai skirstomi į internalius ir eksternalius (Achenbach ir kt., 2016). Elgesio (eksternalūs) ir emociniai (internalūs) sunkumai apima vaikų netinkamą elgesį, hiperaktyvumą, emocinius simptomus, probleminį bendravimą su bendraamžiais bei socialaus elgesio sunkumus (Gintilienė ir kt., 2004). Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų elgesio sunkumai dažniausiai pasireiškia nepakankama emocijų kontrole, tarpasmeninių santykių sunkumais, dažnėjančiu vaiko prieštaravimu, nenoru paklusti suaugusiesiems, taisyklių pažeidimu, irzlumu, pykčio nesuvaldymu (Guttmanova, Szanyi, Cali, 2008), kuriuos sukelia vaiko nesėkmės ir frustracija. Vaiko elgesio sunkumai gali pasireikšti skirtingais pavidalais – melu, vagiliavimu, agresyviu elgesiu, atsisakymu lankyti mokyklą, dėmesio trūkumu bei impulsyvumu. Tačiau, kaip teigia Šinkariova (2010), vaikui augant, tokio elgesio atvejų mažėja, kol jis išnyksta.

Emociniai vaiko sunkumai pasireiškia drovumu, vengimu, įvairiomis nerimo formomis (pvz. išsiskyrimo, socialinis nerimas, viešojo kalbėjimo fobijos) liūdesiu, baime bei pykčiu, apima vidinius išgyvenimus, socialinį atsitraukimą, dėmesio reikalavimą, menką savivertę, nepilnavertiškumo jausmą (Guttmanova, Szanyi, Cali, 2008).

Elgesio ir emocijų sunkumų ar sutrikimų priežastys aiškinamos keturiais pagrindiniais veiksniais: biologiniais sutrikimais bei ligomis, pataloginiais santykiais šeimoje, netinkamu patyrimu mokykloje bei neigiama kultūrine įtaka, tačiau sunku nustatyti vieną priežastį, kuri tiesiogiai sąlygotų problemas, paprastai jas sukelia keletas veiksnių (Kallahan, Kauffman, 2003). Viena vertus, išsiaiškinti šiuos priežastinius ryšius yra svarbu suteikiant pagalbą vaikui, jo šeimai, nes prevencinės ar intervencijos priemonės bei strategijos gali labai skirtis priklausomai nuo to, kuri problema laikoma pagrindine (Lee, Stone, 2012; Loeber, Burke, 2011, Nasvytienė, 2005). Kita vertus, daugybė tyrimų nustato, kad elgesio ir emociniai sunkumai yra glaudžiai susiję ir dažnai reiškiasi kartu (Lee, Stone, 2012, Willner ir kt. 2016), todėl pasak Malinauskienės (2020), labai svarbu nemanyti, kad vaikas pažeidžiamas vieno kurio nors konkretaus sunkumo. Nors elgesio ir emociniai sunkumai dažniausiai pasireiškia kartu, vis dar iki galo nėra aiškūs priežastiniai ryšiai tarp šių sunkumų, t.y. nėra aišku, ar dėl emocijų problemų atsiranda elgesio problemos, ar atvirkščiai – dėl emocijų problemų kyla elgesio sunkumai. Pasak Malinauskienės (2020), emociniai sunkumai gali pasireikšti per elgesį, o elgesio sunkumai per emocijas; elgesio sunkumai gali sukelti emocijų sunkumus, o emocijų sunkumai gali tapti elgesio sunkumų priežastimi.

Willner ir kt. (2016) tyrinėję kaip keičiasi vaikų sunkumai per pirmąsias tris pradinės klases, kelia prielaidą, kad jaunesnių vaikų sunkumai yra mažiau diferencijuoti, todėl iš pradžių vaikams gali pasireikšti bendri elgesio ir emociniai sunkumai, kurie ilgainiui *išsigrynina* ir virsta atskirais emociniais arba elgesio sunkumais. Be to, tyrėjai papildė ir Malinauskienės (2020) išvalgas, kad emociniai sunkumai gali būti sunkiau pastebimi lyginant juos su elgesio sunkumais, todėl jaunesniems vaikams, kuriems būdingi aiškiau pastebimi elgesio sunkumai, bėgant metams, gali išryškėti ir emocinių sunkumų simptomai. Atsižvelgiant į šį dažną elgesio ir emocinių sunkumų komorbidiškumą jaunesniame pradiname amžiuje, šiame darbe analizuojami bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai, bei šių sunkumų poveikis vaiko kasdieniui veiklai. Nepaisant to, kurie vaiko sunkumai dominuoja, pasak Bielskytės-Simanavičienės, Paurienės (2017), dirbant su elgesio ir emocijų sunkumų turinčiais vaikais, svarbiausia yra pažinti vaiką, nustatyti jo poreikius, veiksnius, kurie lemia pageidaujamą ar nepageidaujamą vaiko elgesį, pastebėti bei analizuoti požymius, kurie liudija vaiko sunkumus ar sutrikimus, galiausiai, numatyti bendros veiklos strategijas. Svarbu tai, kad tyrimai atskleidžia didėjančių elgesio ir emocinių sunkumų mastą Lietuvoje (Jusienė, Baukienė, Breidokienė, 2021). Po antrojo Covid-19 karantino ir penkis mėnesius trukusio nuotolinio mokymo atliktame tyrime nustatyta, kad bendrųjų elgesio ir emocinių sutrikimų riziką patiria 31,6 procentas tyrime dalyvavusių 7 – 14 metų vaikų. Tai yra daugiau nei trečdalis visos tyrime dalyvavusių vaikų imties.

1.2. Tėvų patiriamo streso reikšmė vaiko sveikatai

Tėvų psichikos sveikata yra ypatingai svarbi sveikam vaiko ir šeimos funkcionavimui (Prime ir kt., 2020), tėvai atlieka itin svarbų vaikų emocijų reguliavimo vaidmenį (Chu ir kt., 2020). Covid-19 pandemijos metu mokslininkų stebimas reikšmingai padidėjęs tėvų nerimas, depresijos rodikliai, priešiško ir tarpusavio santykių jautrumo padidėjimas šeimose, kuris kelia grėsmę ne tik šeimos saugumui, tarpusavio santykiams, bet ir vaikų bei tėvų sveikatai (Brown ir kt., 2020; Liu, Doan, 2020; Magson ir kt., 2021, Achterberg, Dobbelaar, Boe, 2021). Pasak Vaikų ligų klinikos vadovo Rimanto Kėvalo (2021) pažįstamas stresas yra žymiai mažesnis nei nežinomybės kupinas stresas. Covid – 19 karantinas užklupo šeimas nepasiruošusias staigiam šeimos gyvenimo pertvarkymui, tėvai nežinojo kaip užtikrinti vaikų mokymąsi, tęsti savo darbus, į ką kreiptis pagalbos. Lietuvos vyriausybė nenurodė jokių gairių, kurios padėtų šeimai pirmosiomis karantino savaitėmis.

Biffi, Gambacorti-Passerini, Bianchi (2021) Italijoje atliko tėvų karantine tyrimą 2020 metų pavasarį. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad tėvai daugiausia sunkumų patyrė bandant atliepti vaikų emocinius poreikius, suteikti skubią pagalbą vaikams. Pasak Abidin ir kt. (1992) psichologinių

išgyvenimų kamuojami tėvai dažniau yra nekantrūs ir negatyvūs savo vaiko atžvilgiu, o tai mažina galimybes atliepti vaikų poreikius, suteikti emocinę paramą. Be to, stresas, kurį patyrė tėvai Covid -19 pandemijos metu kelė nemenkų emocijų kontrolės sunkumų, trukdė racionaliai mąstyti (Liu, Doan, 2020, Azak ir kt., 2012). Svarbu yra tai, kad tėvams, auginantiems vaikus turinčius emocinių ar elgesio sunkumų iššūkiai yra dar didesni teigia Coyne ir kt. (2021). Spinelli ir kt. (2020) atliko tyrimą, kurio tikslas buvo iširti šeimos rizikos veiksnius susijusių su COVID-19 karantino poveikiu tėvų ir vaikų gerovei. Tyrimo rezultatai išryškino tėvų patiriamo streso sąsajas su vaikų elgesio ir emociniais sunkumais. Spinelli su kolegomis (2020) daro prielaidą, kad tėvams bandant suderinti tėvo, sutuoktinio, globėjo ir mokytojo vaidmenis vienu metu, galėjo sumažėti jų gebėjimas atliepti vaiko poreikius, suteikti emocinę paramą vaikams, kuri buvo ypatingai svarbi karantino laikotarpiu ir tai gali būti jų ryškesnių elgesio ir emocinių sunkumų priežastis. Kiti tyrimai tai pat patvirtina, kad Covid-19 pandemijos metu, tėvams teko didelė psichosocialinė rizika dėl įtampos, susijusios su darbu, tėvyste, vaikų mokymosi atsakomybe bei poreikio suderinti visus šiuos aspektus esant karantino apribojimams (Cluver ir kt., 2020; Prime ir kt., 2020, Adams-Prassl ir kt., 2020).

Brooks su kolegomis (2020) atlikta meta-analizė parodė, kad didžiausi tėvams stresą keliantys veiksniai pandemijos metu buvo: ilga karantino trukmė, baimė užsikrėsti virusu, nusivylimas, nuobodulys, nepakankama informacija bei finansiniai šeimos nuostoliai. Remiantis APA (2020), tėvai kaip vieną iš didžiausių stresorių įvardino nežinią dėl maisto atsargų namuose. Matyti, kad net kasdieniai ir atrodantys paprasti, būtiniai šeimos reikalai, karantino laikotarpiu, tėvams buvo gana dideli stresoriai.

Covid-19 pandemijos metu staiga padidėjo nedarbo lygis, šeimos patyrė sunkumų dėl plačiai paplitusio darbo ir pajamų praradimo (Lietuvos statistikos departamentas, 2021). Frasquilho ir kt. (2016) tyrimo išvados rodo, kad darbo netekimas paveikia ne tik patį netekusįjį darbo, bet ir visos jo šeimos narius, atsižvelgiant į psichinę šeimos narių sveikatą.

Be to, poreikis ilgesnį laiką praleisti kartu uždaroje erdvėje sukėlė ir socialinių sunkumų (Moulin ir kt., 2021; Magson ir kt., 2021), išryškino ne tik vaikų ir tėvų psichinės sveikatos problemas bet ir smurto atvejus (Pereda, Diaz-Faez, 2020). Covid-19 pandemijos metu, tėvams patiriant stresą, didėjant vaikų poreikiams bei senkant šeimos psichiniams, socialiniams bei finansiniams ištekliams, pasak (Tolan, 2020) tėvai gali būti linkę dažniau naudoti netinkamus auklėjimo būdus, pavyzdžiui panaudoti smurtą šeimoje. Pandemijos sukeltas psichosocialinis stresas padarė didelę įtaką šeimos gerovei, sveikatai bei tarpusavio santykiams, neleisdamas vaikams šeimoje jaustis saugiai tuo metu, kai to labiausiai reikėjo, teigia Liu, Doan, (2020). Adams-Prassl ir kt. (2020) tyrime išryškėjo JAV karantino neigiamos pasekmės ypatingai moterų psichikos sveikatai. Keong, Lanier, Ju (2020) nustatė šeimos

apsauginius veiksmus Covid – 19 pandemijos kontekste - tėvai, kurie jautė sutuoktino palaikymą, pandemijos metu patyrė mažiau streso, o geresnė darbo ir šeimos pusiausvyra buvo susijusi su mažesniu tėvų stresu ir sumažėjusiais santuokiniais konfliktais.

Svarbu tai, kad tyrimuose atrandamas ryšys tarp tėvų patiriamo streso ir vaiko elgesio sunkumų (Baroso ir kt., 2018), emocinių, socialinių ir net fizinių sveikatos sunkumų (Browne ir kt., 2015), o motinos patiriamas psichosocialinis distresas prognozuoja ne tik vaiko elgesio ir emocines problemas bet ir socialinius adaptacijos sunkumus ateityje (Dubois- Comtois ir kt., 2013).

Valasavičienė, Razbadauskas, Skarbalienė, (2021) tyrinėdami tėvų savijautą Covid-19 pandemijos metu, nustatė, kad karantinas sudaro sąlygas tėvų perdegimo didėjimui. Pasak tyrėjų, tai reiškia, kad tėvai patiria didžiulį išsekimą susijusį su tėvyste, emocinį atsiribojimą nuo vaikų bei asmeninio efektyvumo ir malonumo praradimą atliekant tėvų vaidmenį. Tyrėjai pažymi, kad tėvams ypatingus išgyvenimus kelia prieštaravimas tarp to, kokiais tėvais tėvai save įsivaizdavo ir kokie yra realybėje. Covid-19 pandemijos pasekmės vaiko elgesio ir emociniams sunkumams tyrę Kinijos mokslininkai nustatė, kad didesnius nerimo simptomus jautė tėvai savo vaikų emocinius sunkumus vertino aukštesniais įverčiais lyginant su tėvais, kurie nepasižymėjo didesniu nerimu karantine (Liu ir kt., 2021). Tai rodo, kad tėvų savijauta gali būti susijusi su tuo, kaip tėvai vertina vaiko sunkumus.

Remiantis Holly ir kt. (2019), svarbu yra tai, kad tėvai turintys vaikų su elgesio ir emociniais sunkumais ar sutrikimais, jaučia didesnę stresą auklėjant ir ugdant šiuos vaikus lyginant su tėvais, kurių vaikai šių sunkumų neturi. Pasak pastarųjų autorių, tėvams šių vaikų auklėjimas sukelia didesnę įtampą, todėl dažnai tėvai gali būti labiau linkę auklėti taip, kad išlaikytų arba net padidintų vaikų problemas, šias autorių mintis patvirtina ir Abidin (1992). Kitaip tariant, tėvų patiriamas stresas, gali paaštrinti vaiko elgesio ir emocinius sunkumus, todėl, įvairios intervencijos gali būti veiksmingos tik tuomet, kai atsižvelgiama ne tik į vaiko, bet ir į tėvų poreikius.

Be to, krizės ir nelaimės šeimoje, tėvų psichikos sveikata krizės atveju taip pat susijusi su prastesne vaiko psichine sveikata (Achterberg ir kt., 2021), vaikų elgesio ir emociniais sunkumais (Coe ir kt. 2020, Reiss ir kt., 2019). Vokietijos nacionalinio vaikų ir paauglių sveikatos longitudiniame tyrime išryškėjo, kad stresinės, krizinės situacijos šeimoje yra bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų prognostiniai veiksniai (Reiss ir kt., 2019). Remiantis Hussong ir kt. (2022) tyrimo duomenimis, neigiami gyvenimo įvykiai Covid-19 pandemijos metu, sukėlė šeimoje didesnę įtampą, sutrikdė tarpusavio santykius, sukėlė įtampą tėvų ir vaikų posistemėje ir sumažino tėvų galimybes suteikti paramą vaikams, o tai, pasak autoriaus, didina vaikų elgesio ir emocinių sutrikimų riziką.

1.3. Tarpusavio santykių šeimoje reikšmė vaiko elgesio ir emociniams sunkumams

Yan, Schoppe-Sullivan ir Feng (2019) teigia, kad šeimos, tėvų ir vaikų tarpusavio santykių vaidmuo viduriniojoje vaikystėje, vaikų psichikos sveikatos kontekste, yra labai svarbi tema, tačiau moksliniuose tyrimuose jai skiriama per menkai dėmesio. Pasak mokslininkų, tokie tyrimai padeda geriau suprasti tėvų ir vaikų santykių sąveiką bei šios sąveikos sąsajas su vaiko tinkamu/netinkamu prisitaikymu socialinėje vaiko aplinkoje. Psychosocialinis vaiko prisitaikymas prie jį supančios aplinkos daugiausia priklauso nuo bendro klimato ir santykių vaiko šeimoje (Browne, Plamondon, Prime, Puente-Duran ir Wade, 2015). Ryšys tarp tėvų ir vaikų tarpusavio santykių bei vaiko prisitaikymo prie jį supančios aplinkos yra neginčijamas teigia Oliver ir Pike (2018).

Santykiai yra viena svarbiausių mūsų gyvenimo dalių. Ir nors santykiuose tarp tėvų ir vaikų galima rasti visus komponentus, kurie paprastai apibūdina kitus tarpasmeninius santykius, tokius kaip draugystė, tačiau šie komponentai pasitraukia į antrą planą, kai atidžiau pažvelgiama į ypatingus tėvų ir vaikų santykių bruožus (Kreppner, 1996). Pripažįstama, kad ankstyvasis vystymasis priklauso nuo tinkamų santykių su globėju - J. Bowlby teigė, kad ankstyvasis prieraišumo tipas lemia žmogaus santykius visam likusiam jo gyvenimui, Baumrind (1991, cit. pgl. Wilmshurst, 2005) vaikų socialinių santykių ypatybes siejo su tėvų auklėjimo stiliumi. Belsky teigė, kad tėvų bendravimui su vaiku įtakos turi daug veiksnių: tėvų asmenybė, vaiko individualumas, sutuoktinių tarpusavio santykiai, jų sociodemografiniai veiksniai, tačiau kaip vieną svarbiausių veiksnių, lemiančių tėvų ir vaikų bendravimą, autorius išskyrė tėvų asmenybę (Belsky, 1984, cit. pgl. Čekuolienė, Jusienė, Vaiciukevičė, 2014).

Vėliau, vidurinėje vaikystėje, vaiko santykiai su kitais šeimos nariais, bendraamžiais, mokytojais formuoja besivystančią asmenybę. Pradėjus lankyti mokyklą, iš tiesų daugėja žmonių su kuriais vaikui tenka bendrauti, vaikas daugiau laiko praleidžia su bendraamžiais, ir kiek mažiau su savo šeimos nariais, todėl daugelis autorių tyrinėjančių viduriniąją vaikystę, sutelkia dėmesį į socialinę vaiko aplinką už šeimos ribų. Tačiau šeimos, tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai, vis dar turi labai didelę įtaką vaiko raidai viduriniojoje vaikystėje (Kobak, Rosenthal ir Serwick, 2005).

Kuo geresni tėvų ir vaikų santykiai tuo mažesni vaikų elgesio ir emociniai sunkumai teigia Hillekens ir kt. (2020). Į problemas žvelgiant ekologiniu požiūriu, emociniai ir elgesio sunkumai kyla dėl netinkamos socialinės sąveikos tarp vaiko ir socialinės jo aplinkos (Hallahan, Kaffmann, 2003). Nuolatinė vaikystės netinkamo prisitaikymo forma turi ilgalaikių neigiamų psychosocialinių pasekmių, pavyzdžiui, padidėjusi psichikos sutrikimų rizika (Shaw ir Gilliom, 2000), neigiama savivoka (Lee, Stone, 2012). Be to, pasak Žukauskienės (2012), nuo socialinio prisitaikymo pradinėje mokykloje priklauso, kaip vaikas prisitaikys paauglystėje. Vaiko elgesio sunkumų vystymuisi vidurinėje vaikystėje

įtakos turi įvairūs šeimos aplinkos aspektai. Pavyzdžiui, pripažįstama, kad tėvų elgesys turi didelės įtakos vaikų psichinei sveikatai, gali prisidėti prie vaikų emocinių ar elgesio problemų vystymosi (Achtergarde ir kt., 2015). Souza ir Crepaldi (2019) tyrusios vaikų elgesio ir emocinius sunkumus, teigia, kad motinos ir vaiko santykiai gali būti laikomi apsauginiu vaiko vystymosi veiksniu. Meta-analizė, apimanti 134 tyrimus, atskleidė, kad motinos psichinės sveikatos sunkumai buvo susiję tiek su vaikų elgesio, tiek su jų emociniais sunkumais (Connell ir Goodman 2002). Be to, mamos psichinė sveikata susijusi ir su vaiko prisirišimo prie tėvų kokybe (DeKlyen ir Greenberg, 2008), vaiko psichikos sutrikimais ateityje (Ayano ir kt., 2020). Geri motinos ir vaiko santykiai neigiamai susiję su vaiko hiperaktyvumo simptomais ir emociniais sunkumais (Lamela, Figueiredo, 2016).

Taigi, matyti, kad psichikos sveikatos specialistai kaltę dėl elgesio sunkumų dažnai linkę suversti tėvų ir vaikų santykiams, ypatingai mamos ir vaiko sąveikai (Hallahan, Kauffmann, 2003, Patterson, 1992), tačiau tėvų įtaka jų vaikams nėra tokia paprasta ir vaikai su elgesio ir emociniais sunkumais gali turėti įtakos savo tėvams tiek pat, kiek pastarieji jiems (Kallahan ir Kauffman, 2013). Kaip teigia Asisi Grace (2021) dėl sunkaus vaiko elgesio pašlyja vaiko ir tėvų tarpusavio sąveika, santykiai pradeda stokoti harmonijos (Asisi Grace, 2021). Impulsyvūs, neurotiški, baimingi vaikai turintys elgesio ir emocinių sunkumų labiau linkę provokuoti neigiamą sąveiką su tėvais (Žukauskienė, Malinauskienė, 2008).

Analizuojant literatūrą apie šeimos santykius Covid -19 pandemijos metu, randami tyrimai, kuriuose tėvai gerai vertina savo santykius su vaikais po pirmojo, trumpo Covid -19 karantino, tėvai pranešė apie šeimos santykių pagerėjimą bei padidėjusią šeimos sanglaudą (Chu ir kt., 2021). Pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje atlikto tyrimo, kuriame tėvai vertino savo santykius su vaiku tuojau pat po pirmojo Covid-19 karantino, duomenys atskleidė, kad 29 proc. tėvų teigė, kad jų santykiai su vaikais pagerėjo, o tik 4 proc. tėvų teigė, kad jų santykiai suprastėjo. Tačiau vėlesni Covid-19 karantino duomenys visame pasaulyje rodo ryškėjančią didelę įtampą šeimoje dėl streso, kurį patiria tėvai uždarius ugdymo įstaigas.

Vaiko psichikos sveikata, savijauta ir gerovė yra susijusi ne tik su tuo, kaip tėvai elgiasi su savo vaiku, bet ir su tuo, kaip tėvai sutaria tarpusavyje (Pinsof, Lebow, 2005, Kelly, 2000). Pasak Jonilienės (2018) bendraudamas su suaugusiais, vaikas įgyja lygiaverčių santykių patirties, formuojasi vaiko įgūdžiai, nuostatos, elgesio modeliai, ugdomas empatijos jausmas, šeimoje formuojama vaiko dorinė patirtis, kuri nulemia tolesnį jo elgesį. Remiantis Chomentausku (2019), vaikas gimsta jau esant tam tikrai tėvų santykių sistemai ir natūraliai prie jos prisitaiko, tad jo asmenybė yra stipriai susijusi su tėvų tarpusavio santykiais, maža to, vaiko sunkumai gali būti tėvų tarpusavio santykių sutrikimų atspindys, teigia autorius. Tėvų konfliktai, agresija ir nesantaika bet kuriuo vaiko gyvenimo momentu yra sunkumų forma, galinti turėti neigiamų pasekmių vaiko psichinei, fizinei sveikatai bei jo savijautai (Gialo ir kt.,

2021, Krishnakumar, Buehler, 2000). Lamela ir Figueiredo (2016) apžvelgę 933 straipsnius, rado reikšmingų sąsajų tarp tėvų nesutarimų ir vaiko elgesio bei emocinių sunkumų.

Remiantis meta-analizės duomenimis (van Eldik ir kt., 2020), kurioje buvo įtrauktos šimtas keturiasdešimt dvi nepriklausomos imtys nagrinėjusios sąsajas tarp tėvų tarpusavio santykių ir vaikų elgesio ir emocinių sunkumų, išryškėjo, kad tėvų santykių kokybė yra stiprus prognostinis vaiko elgesio ir emocinių sunkumų veiksnys. Be to, minėtos meta-analizės rezultatai patvirtina, kad prevencijos ir intervencijos programose, skirtose vaikų psichinei sveikatai, papildomas dėmesys tėvų tarpusavio santykiams būtų itin naudingas. Apžvelgiant literatūrą, randama nemažai tyrimų atskleidžiančių, kad tėvų konfliktai dažnai yra vaikų psichikos sutrikimų rizikos veiksniai (El-Sheikh ir kt., 2007, Mueller ir kt., 2015).

Remiantis Lindahl ir Malik (2011) tyrimu, dažnus tėvų konfliktus stebintys vaikai pasižymi didesniais emociniais sunkumais, lyginant juos su vaikais, kurie dažnų tėvų konfliktų nepatiria. Autorės daro prielaidą, kad vaikų elgesio ir emociniai sunkumai gali kilti dėl vaiko nuolat jaučiamos grėsmės savo saugumui bei kaltės dėl tėvų nesutarimų. Kita vertus, remiantis Davies, Thompson, Struggle-Apple (2021) tyrimo duomenimis, vaikui dažnai regint konfliktuojančius tėvus, sumažėjo vaikų dėmesys neigiamoms suaugusiųjų veido išraiškoms, o tai savo ruožtu, lėmė vaiko elgesio sunkumų padidėjimą. Taigi matyti, kad vaiko elgesio ir emocinius sunkumus gali lemti ne tik patiriami vaiko jausmai, bet ir tai, ką vaikas regi stebėdamas nesutariančius tėvus.

Pasak Cummings ir Davies (2002), tyrimai atskleidė tiesioginį, žalingą tėvų nesantaikos poveikį daugeliui vaikų psichinių sutrikimų. Pasak autorių, tyrėjai dabar pereina prie sudėtingesnių modelių, atsižvelgdami į tarpininkavimo ir moderavimo veiksnius, kurie gali būti tokių procesų pagrindas. Stocker, Richmond, Low, Alexander ir Elias, (2003) atlikę moderacinę analizę, nustatė, kad emocijų reguliavimas gali tarpininkauti tarp tėvų tarpusavio santykių ir vaiko elgesio bei emocinių sunkumų. Daugiau nei prieš tris dešimtmečius Davies ir Cummings (1994) pasiūlė idėją, kad maži vaikai mokosi reguliuoti emocijas stebėdami savo tėvų bendravimą. Remiantis autoriais, tėvai kurie dažnai įsitraukia į konfliktus, gali slopinti savo vaikų emocijų reguliavimo gebėjimus. Shimkowski, Schrod, Willer (2016) teigia, kad gebėjimas jausti, kontroliuoti ir tinkamai perteikti emocijas yra teigiamai susijęs su vaiko psichine gerove. Todėl vaikams, kurie sunkiau reguliuoja emocijas, tėvų konfliktas gali būti skausmingesnis, stipriau emociškai trikdantis bei sunkiau suprantamas teigia Davies and Cummings (1994). Panašūs akcentai į emocijų reguliavimą pateikia ir Duncobe ir kt. (2014) teigdami, kad tėvams stengiantis ir mokantis reguliuoti emocijas konflikto metu, jie to moko savo vaikus, o tai pasak tyrėjų

itin sustiprina vaiko ir tėvų tarpusavio santykius. Lindhal, Malik (2011) tyrimai atskleidė, kad berniukai stebint tėvų konfliktus, jaučia didesnę kaltę lyginant juos su mergaičių jaučiamu kaltės jausmu.

Šeimos santykių tyrimai dažnai remiasi *Šeimos sistemų teorija*, kurioje šeima apibrėžiama kaip nuolat sąveikaujanti ir besikeičianti sistema, kurios funkcionavimą reguliuoja jos pačios taisyklės, standartai ir funkcijos, atsižvelgiant į kiekvieną jos narį (Minuchin, 1977). Minuchin (1977) *sveiką* šeimą laikė tokia, kurioje yra aiškios ribos tarp posistemų ir nurodė, kad du kraštutiniai gali prognozuoti vaiko sutrikimus: tai šeimos, kuriose ribos tarp posistemų yra susipynusios ir šeimos, kuriose ribos yra labai griežtos. Motinos ir vaiko posistemų susipynimas yra tiesiogiai susijęs su emociniu atstumu tarp tėvų, kuo mažiau dėmesio motina sulauks iš savo vyro, tuo daugiau dėmesio jai reikės sulaukti iš savo vaikų; kuo daugiau bendraus su vaikais, tuo mažiau laiko ir jėgų ji turės savo vyrui (Nichols, Schwartz, 2007, cit. pgl. Souza ir Crepaldi, 2019). Pasak Souza ir Crepaldi (2019), vaiko elgesio ir emocinių sunkumų atsiradimas, atsižvelgiant į šeimos sistemų teoriją, gali būti vertinamas kaip atsakas į vaiko sunkumus susidoroti su stresu, kurį jis patiria šeimoje. Kitaip tariant, vaikai, patekę į stresą keliančią situaciją patiria didelių emocinių sunkumų dėl gebėjimų ir žinių trūkumo kaip susidoroti su tokiomis situacijomis, o tai gali turėti vaikui ilgalaikių pasekmių. Be to, pasak Minuchin (1977), retsykais, vaikas nesąmoningai randa būdų kurie sutelktų tėvus bendram tikslui, pavyzdžiui, vaikai gali būti linkę įsitraukti į tėvų konfliktus nukreipdami tėvų pyktį sutelkiant juos į vaiko sunkumus ir problemas (Minuchin, 1977).

Minuchin, (1977) teigia, kad tėvams nesutariant tarpusavyje, vaikai į šiuos santykių trikdžius gali reaguoti internalizuodami (depresija, nerimas) bei eksternalizuodami (netinkamas elgesys, agresija) patiriamą stresą. Remiantis Warmuth, Cummings, Davies (2018), vaikų atsakas į tėvų konfliktą priklauso nuo pačio vaiko reakcijos bei suvokiamo saugumo stebint tėvų konfliktą. Viena vertus, Kerig, (2001) teigia, kad vaikai, kurie linkę atsitraukti, vengti tėvų konflikto pasižymi mažesniais elgesio sunkumais, lyginant juos su vaikais, kurie yra linkę įsitraukti į tėvų konfliktus. Tačiau, Cummings ir kt. (2003) teigia, kad atsitraukiantys, tėvų konflikto vengiantys vaikai patiriamus jausmus linkę labiau internalizuoti, o tai gali būti tiesiog tėvų mažiau pastebima problema. Tai, kad emociniai sunkumai yra sunkiau pastebimi patvirtina ir kiti tyrėjai (Willner, 2016, Šinkariova, 2010). Remiantis literatūra šiame darbe daroma prielaida, kad geresni tėvų tarpusavio santykiai gali būti susiję su mažesniais vaiko elgesio ir emociniais sunkumais bei sunkumų poveikiu vaiko kasdinei veiklai.

Dar vienas svarbus veiksnys šeimos tarpusavio santykių kontekste yra tėvų sutarumas dėl vaiko auklėjimo ir ugdymo. Tėvų sutarumas galima sakyti atspindi tėvų posistemės funkcionavimą šeimos sistemos teorijoje (Minuchin, 1977). Analizuojant literatūrą, randami tyrimai patvirtina sąsajas tarp šeimos funkcionavimo ir vaiko elgesio ir emocinių sunkumų (Souza, Crepaldi 2019, Lamela ir

Figueiredo 2016). Šeimos funkcionavimas tyrimuose apibrėžiamas kaip dviejų tėvų bendradarbiavimas vykdamas tėvų pareigas bei tenkinant savo vaikų poreikius (Feinberg, 2003). Remiantis Lucasse, Haan, Helmerhorst, Keizer (2021) tyrimo rezultatais, Covid-19 pandemijos metu tėvus slegiantis stresas trukdė tinkamai atliepti vaiko poreikius ir buvo susijęs su prastesniu tėvų sutarumu dėl vaiko ugdymo ir priežiūros. Taigi, šiame tyrime yra keliami prielaidai, kad prastesnis tėvų sutarumas dėl vaiko ugdymo ir priežiūros yra susijęs su didesniais vaiko elgesio ir emociniais sunkumais.

1.4. Šeimos sociodemografinių veiksnių reikšmė vaiko elgesio ir emociniams sunkumams

Psichinei ar psichologinei žmogaus gerovei įtakos turi ne tik individualios jo savybės (Barbanelli ir kt., 2003), bet ir socialinis, ekonominis kontekstas bei aplinka, kurioje jis gyvena (PSO). Manoma, kad žmogaus raida ir elgesys yra augančio žmogaus ir jo aplinkos sąveikos rezultatas (Bronfenbrenner, 1989).

Malinauskienė (2020) tyrinėjusi paauglių elgesio ir emocinius sunkumus, pastebėjo, kad vaikų elgesio ir emociniai sunkumai, kitaip nei merginoms, išauga ketverių metų perspektyvoje. Lietuvoje atlikto epidemiologinio tyrimo (Lesinskienė ir kt., 2018) rezultatai atskleidžia, kad vaikų ir paauglių imtyse lytis kaip rizikos veiksnys vaidina skirtingą vaidmenį - elgesio sutrikimai buvo žymiai dažnesni tarp berniukų nei mergaičių, be to paauglių mergaičių emocinių sutrikimų skaičius buvo didesnis nei berniukų. Anderson, Williams, McGee, Silva (1996) tyrimo rezultatai atskleidžia, kad berniukų elgesio sutrikimai pasireiškia ne tik stipriau, bet ir anksčiau nei mergaitėms. Reikšmingi skirtumai tarp lyčių randami ir kituose tyrimuose - Gustafsson, Proczkowska-Björklund, Gustafsson, (2017) nustatė, kad vaikų lyčių skirtumai pastebimi jau ikimokykliniame amžiuje. Klein ir kt. (2013) taip pat nustatė, kad beveik visose elgesio ir emocinių sunkumų subskalėse berniukų sunkumų balai buvo didesni nei mergaičių, išskyrus emocinius sunkumus, kurie aukštesni buvo mergaičių grupėje. Covid 19 pandemijos metu atliktų tyrimų duomenimis pradinio mokyklinio amžiaus berniukai, tiek pirmo, tiek antro karantino laikotarpiu buvo reikšmingai mažiau įsitraukę į nuotolinio mokymosi procesą, lyginant su mergaičių įsitraukimu (Chzehen, Symons, Devine ir kt., 2022).

Malinauskienė (2020) kelia prielaidą, kad merginos, turėdamos didesnę socialinę paramą, dažniau nevengdamos prašyti pagalbos, anksčiau išmoksta spręsti kylančius sunkumus, greičiau išmoksta reikalingų sunkumų įveikos strategijų. Kalbant apie emocinius ir elgesio sunkumus ir jų skirtumus tarp lyčių svarbu yra atkreipti dėmesį į Lietuvos kultūroje esančius lyčių stereotipų vaidmenis. Berniukai ir mergaitės gali rinktis elgesio modelius, kurie pateisintų visuomenės lūkesčius. Remiantis Bian, Leslie ir Cimpian, (2017), jau šešių metų berniukai ir mergaitės savo įvaizdį sieja su kultūroje

vyraujančiu lyties įvaidžiu, kuris pasak Wood, Eagly (2012) formuoja berniukų ir mergaičių įpročius, įgūdžius, pažinimo kompetencijas, emocines tendencijas, asmenybės bruožus ir norminius įsitikinimus. Pasak Lietuvos lygių galimybių kontrolierės Birutės Sabatauskaitės, jau pradinėse klasėse galima pastebėti, kaip mergaitės siekia atrodyti seksualiai, berniukai bando atrodyti raumeningi, tampa grubūs (Švaraitė, 2018). Įdomi Prancūzijoje, 2020 metų pavasarį atlikto tyrimo išvada, kad Covid-19 karantino metu, mergaitės stipriai daugiau nei berniukai padėjo tėvams namų ir buities ruošoje (Thierry ir kt., 2021), tai gali rodyti lyties stereotipų poveikį mergaičių kasdienėje veikloje.

Kitas svarbus vaiko sociodemografinis veiksnys yra jo amžius. Pradinis mokyklinis amžius apima metus nuo 7 iki 11 metų. Psichologijoje 7 – 11 metų ribos vadinamos viduriniaja vaikyste. Šio amžiaus tarpsnio pradžia siejama su mokyklos lankymo pradžia, o pabaiga – su paauglystės pradžia. Vaikui pradėjus lankyti mokyklą tėvų vaidmuo mažėja, o bendraamžių didėja – bendraamžių nustatytos elgesio normos ir taisyklės tampa daug svarbesnės už tėvų ar mokytojų nustatytas taisykles (Žukauskienė, 2012). Analizuojant literatūrą pastebimi pradinukų bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų skirtumai lyginant juos su kitomis vaikų amžiaus grupėmis, pavyzdžiui Jusienės, Baukienės, Breidokienės (2021) po antrojo karantino Lietuvoje atlikto tyrimo rezultatai atskleidė, kad pradinukų elgesio ir emocinius sunkumus tėvai vertina kaip didesnius nei pagrindinės mokyklos vaikų tėvai. Tačiau įdomu tai, kad nemaži skirtumai randami pradinio mokyklinio amžiaus grupės viduje – tarp to, kaip elgesio ir emocinius sunkumus vertina tėvai jaunesniame ir vyresniame pradiniam mokykliniame vaiko amžiuje. Apžvelgiant Australijos (Hayes, 2007), Japonijos (Morivaki, Kamio, 2014) bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų tyrimus pastebėta, kad jaunesniame mokykliniame amžiuje (7-8 vaiko metai) bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumai tiek tėvų, tiek mokytojų yra vertinami kaip didesni, o vaiko pradiniui mokykliniui amžiui didėjant (9-10 metų) šie sunkumai mažėja. Žukauskienės, Kajokienės (2007) tyrime taip pat išryškėjo, kad į elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos grupę patenka daugiausia jaunesnio pradinio mokyklinio amžiaus vaikų. Tačiau gali būti ir kitaip, kaip rašyta anksčiau, Gustafsson, Proczkowska-Björklund (2017) atliktame ikimokyklinukų tyrime išryškėjo, kad elgesio ir emocinių vaiko sunkumų poveikis, remiantis tėvais, tiek vaiką, tiek jo tėvus ir mokytojus labiau vargina vaiko amžiui didėjant. Tyrėjai daro prielaidą, kad vaikui augant šie sunkumai gali trukdyti palankiai vystytis jo socialiniam bendravimui. Rakickienė (2015) tyrusi pradinukų vykdomąsias funkcijas teigia, kad pradiniam mokykliniame amžiuje vaikai susiduria su reikalavimu neįprastai ilgai riboti savo fizinį aktyvumą, taip pat sukaupti dėmesį į veiklą kuri ne visada įdomi, o tai, pasak autorės, vaikams yra nauja ir reikalauja didelių vaiko savireguliacijos resursų, be to, pradinėje mokykloje vaikai susiduria su nauja mokyklos aplinka, naujomis užduotimis bei reikalavimais, o tai, pasak mokslininkės gali būti susiję su elgesio

sunkumais mokykloje. Pasak Magelinskaitės (2008) pradinio mokyklinio amžiaus vaikas dar mokosi kontroliuoti savo emocijas, todėl dar sunku jas suvaldyti, tačiau emocijų reguliavimas palaipsniui tampa stabilesnis. Elgesio sunkumai pradiniam amžiui didėjant taip pat mažėja (Šinkariova, 2010). Tad nepaisant to, kad vaiko savireguliacijos pikas yra apie ketvirtuosius gyvenimo metus (Breidokienė, 2014), pradiniam mokykliniam amžiui vaikas taip pat susiduria dideliais savireguliacijos iššūkiais, kurie gali lemti jo elgesio ir emocinius ypatumus.

Kalbant apie sociodemografines vaiko charakteristikas, naudinga būtų atskleisti ir vaiko gimimo eiliškumo šeimoje sąsajas su jo psichikos sveikata. Visgi, nors broliai ir seserys yra viena iš pagrindinių šeimos struktūros sudėtinių dalių, tyrėjai bei mokslininkai, tyrinėjantys šeimos santykius jiems skiria gan mažai dėmesio ir nelaiko jų itin reikšmingais (McHale, Updegraff, Whiteman, 2012). Tačiau, kaip teigia pastarieji autoriai, gimimo eiliškumo tyrinėjimai padeda gauti naujų įžvalgų apie šeimų, kaip socialinės ir socializacijos sistemų, veikimą. Individualiosios psichologijos pradininkas Alfredas Adleris vaiko gimimo eiliškumui šeimoje skyrė ypatingą dėmesį. Pasak Adlerio (Slavik, Carlson, 2016), vaiko elgesys šeimoje priklauso nuo to, kokia vaiko vieta visų šeimos narių kontekste, atsiradęs naujas šeimos narys pakeičia susidariusią šeimos tarpusavio sąveiką ir šeimoje pradeda klostytis nauji tarpusavio santykių tipai. Vyriausio vaiko poziciją šeimoje Adleris apibūdina kaip unikalią - kurį laiką jis buvo ne tik vieninteliu vaiku šeimoje, bet ir vieninteliu tėvų interesu, todėl gimus sesei ar broliui, patiria didelę įtampą ir išgyvena „*nuvertimo nuo sosto*“ situaciją, kuri pirmagimiui reiškia tėvų dėmesio ir meilės praradimą. Tam, kad susigrąžintų palankią situaciją šeimoje, pasak Adlerio (Slavik, Carlson, 2016) vaikas tėvų dėmesiui patraukti naudoja įvairias priemones ir būdus, kurie kaip taisyklė, nėra geri, malonūs ar labai palankūs tėvams, tačiau itin atkreipia tėvų dėmesį, pasak autoriaus, gero ir malonaus pirmagimio elgesio tėvai dažnai nepastebi dėl užimtumo naujuoju šeimos nariu. Chomentauskas (2019) teigia, kad šeimai nėra lengva auklėti pirmagimius dar ir dėl to, kad jie visada yra naujokai vyriausio vaiko auklėjime, o tai, pasak autoriaus, gali iššaukti nenuoseklius tėvų reikalavimus, tėvai gali būti pernelyg griežti, kategoriški arba itin tolerantiški, o sunkiai prognozuojamas tėvų elgesys gali turėti ryšį su vaiko emociniais sunkumais teigia Chomentauskas (2019).

Randami dviprasmiški gimimo eiliškumo skirtumai atsižvelgiant į vaiko elgesio ir emocinius sunkumus. Remiantis Hjern ir kt., (2021) gautais tyrimo rezultatais, vyriausias vaikas šeimoje yra vienas iš pagrindinių veiksnių prognozuojančių didesnius bendruosius elgesio ir emocinių sunkumus. Fukuya ir kt. (2021) atskleidė, kad vienturčiai vaikai šeimoje pasižymėjo aukščiausiais elgesio ir emocinių sunkumų įverčiais, jauniausi vaikai šeimoje - mažiausiais elgesio ir emocinių sunkumų rodikliais. Pastarajame tyrime, vidurinieji vaikai šeimoje buvo mažiausi laimingi, o štai pirmagimiai turėjo ryšį su

elgesio sunkumais. Remiantis Jusienės ir Kuzminskaitės (2017) gautais tyrimo duomenimis, subjektyviu motinų vertinimu, vyriausi vaikai šeimoje patiria daugiau emocijų ir elgesio sunkumų lyginant juos su jauniausiais vaikais šeimoje. Kita vertus, Price (2008) pastebėjo, kad vyriausi vaikai kiekvieną dieną gauna 20–30 minučių daugiau kokybiško tėvų dėmesio bei laiko lyginant juos su kitomis gimimo eiliškumo grupėmis. Pasak Márquez-Caraveo ir kt., (2021) pirmagimiai laikui bėgant pasižymėjo aukštesniais kalbiniais gebėjimais, kuriuos galimai įtakojo didesnė tėvų stimuliacija kalbiniams gebėjimams vystytis. Tyrimai atskleidžia, kad jauniausio vaiko pozicija šeimoje, suteikia vaikui galimybių ugdyti unikalias stiprybes - Fukuya (2021) tyrimo išvados rodo, kad vyresnių brolių ir seserų turėjimas gali būti apsauginis veiksnys ir mažinti vaikų psichinės sveikatos problemų riziką. Stormshak, Bellanti, Bierman (1996) teigia, kad bendravimas su vyresniais broliais ir seserimis padeda jauniausiam vaikui šeimoje ugdyti socialines kompetencijas, kurios pripažįstamos kaip apsauginis psichinės sveikatos veiksnys. McHale, Updegraff, Whiteman (2012) teigia, kad jauniausi vaikai šeimoje turi didesnes galimybes lavinti empatinius gebėjimus. Be to, vaikų santykiai su seserimis ir broliais suteikia svarbių galimybių ugdyti emocinius gebėjimus (Kramer, 2014). Tyrinėjant karantino poveikį vaiko psichinei sveikatai Prancūzijoje, išryškėjo, kad brolio arba sesės turėjimas karantino metu buvo vienas iš geresnės vaiko psichikos sveikatos prognostinių veiksnių (Thierry ir kt., 2021). Kaip teigia, Howe, Renaldi, Jennings, Petrakos (2002), nagrinėję sesių ir brolių konfliktus ir konfliktų sprendimo būdus, teigia, kad konstruktyvūs konfliktai arba pozityvūs problemų sprendimo būdai (pvz., argumentavimas, derybos) tarp brolių ir sesių šeimoje, gali ne tik sustiprinti draugiškus jų tarpusavio santykius, bet ir suteikti gerų problemų sprendimo įgūdžių. Šiame tyrime siekiama išsiaiškinti ar vaiko gimimo eiliškumas šeimoje turi sąsają su jo elgesio ir emociniais sunkumais bei šių sunkumų poveikiu vaikų kasdienei veiklai.

Aptariant šeimos sociodemografinius duomenis, dėl karantino apribojimų gyvenimo sąlygos pandemijos metu taip pat tapo itin svarbios. Karantino metu mokyklos vykdė nuotolinį mokymą, tam reikėjo papildomų šeimos resursų – kiekvienam vaikui buvo reikalinga kompiuterinė įranga, atskira erdvė, kurioje jis galėtų mokytis netrukdant kitiems šeimos nariams. Daugelis tėvų taip pat dirbo nuotoliniu būdu, todėl atskiros darbo vietos, individualios erdvės kiekvienam šeimos nariui poreikis namuose tapo dideliu iššūkiu daugeliui šeimų. Poreikis ilgesnį laiką praleisti kartu uždaroje erdvėje sukėlė šeimai ir tarpasmeninių santykių sunkumų (Moulin ir kt., 2021; Magson ir kt., 2021). Ši situacija žymiai padidino tėvų streso ir neigiamų emocijų riziką, o tai gali atsiliiepti vaikų psichinei sveikatai (Spinelli, Lionetti, Pastore Fasolo, 2020). Tai, kad vaikas neturi savo nuosavos erdvės gali rodyti ir socioekonominę šeimos padėtį. Individualios erdvės gali neturėti ne tik vaikas, bet ir jo tėvai, o tai ypač svarbu kalbant apie daugiavaikes šeimas karantino laikotarpiu.

Fukuya ir kt. (2021) vaikų skaičius šeimoje taip pat gali būti vienas iš elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos veiksnių. Kita vertus, Bonsang ir Skirbekk (2022) tyrę daugiavaikes šeimas nustatė, kad nepaisant to, kad tris ir daugiau vaikų auginantys tėvai patiria daugiau streso dėl didesnių finansinių sunkumų, miego ir laisvalaikio trūkumą, vis tik jie rečiau susiduria su socialine izoliacija ir jaučiasi mažiau vieniši. Reiss (2013) atliktoje meta-analizėje nagrinėjančioje kaip socioekonominis šeimos statusas gali sietis su vaiko elgesio ir emociniais sunkumais, teigia, kad maža arba vis mažėjanti socioekonominė šeimos padėtis, pavyzdžiui didėjant vaikų skaičiui šeimoje, yra vienas iš pagrindinių prognostinių vaikų psichikos sunkumų atsiradimo veiksnių. Skirtingi autoriai įvairiai apibrėžia socioekonominę šeimos padėtį. Žema socioekonominė padėtis šeimoje remiantis Wolf ir McCoy (2019) daro neigiamą įtaką vaiko raidai, todėl šeimai, turinčiai kelis vaikus, šeimos išteklių sumažėjimas gali sukelti stresą, didinti įtampą šeimoje bei sumažinti galimybes naudoti tinkamus auklėjimo būdus, o tai galiausiai gali turėti neigiamą poveikį visų šeimoje augančių vaikų vystymuisi. Minėtoje meta-analizėje (Reiss, 2013) išryškėjo, kad daugumoje tyrimų socioekonominė padėtis buvo analizuojama namų ūkio pajamų, tėvų išsilavinimo, šeiminių padėties ir tėvų užimtumo statuso atžvilgiu. Šie meta-analizėje išskirti veiksniai iš esmės atitinka šio magistro darbo sociodemografinius tėvų veiksnius. Taigi, toliau juos šiek tiek ir paanalizuosime vaiko elgesio ir emocinių sunkumų kontekste.

Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija tęsiantis karantinui ir pradinukams mokantis namuose, tėvams sudarė sąlygas kreiptis dėl nedarbingumo pažymėjimo išvadavimo, gauti ligos išmoką ir padėti atžaloms mokytis. Tačiau, ligos išmokos nepakeitė atlyginimo, todėl galėjo nukentėti pradinio mokyklinio amžiaus vaikų šeimos finansiniai resursai. Konkrečiai kalbant apie šeimos pajamas, tyrimai rodo, kad mažesnės šeimos pajamos yra reikšmingai susijusios su bendraisiais vaikų elgesio ir emociniais sunkumais (Hosokawa, Katsura, 2018). JAV vaikų ir paauglių psichikos sveikatos ataskaitoje (Alegría, Green, McLaughlin ir Loder, 2015) šeimos socioekonominė bei šeimyninė padėtis buvo vienos stipriausiai vaikų ir paauglių psichikos sveikatą lemiančių veiksnių. Vis tik, tyrimai rodo, kad nepaisant to, kad šeimos socioekonominė padėtis svarbi vaiko psichikos sveikatai, tėvų darbinis užimtumas nėra susijęs su vaiko elgesio ir emociniais sunkumais (McLaughlin ir kt., 2011), arba susijęs labai nestipriais ryšiais (Reiss ir kt., 2019).

Literatūroje aptinkami tyrimai atskleidžia, kad bendrieji vaiko elgesio ir emociniai sunkumai turi ryšį ir su tėvų išsilavinimu. Nemažai tyrimų įrodo, kad žemas tėvų išsilavinimo lygis turi ryšį ar net prognozuoja didesnius vaiko bendruosius elgesio ir emocinių sunkumus (Hern ir kt., 2021, Klein ir kt., 2013, Hosokawa, Katsura, 2018). Be to, Covid-19 pasekmes vaikų socialinei bei emocinei gerovei

pirmojo karantino Prancūzijoje metu tyrinėję Pailhe ir Panico (2022), nustatė, kad geresni santykiai šeimoje ir gera tėvų savijauta karantine siejasi su aukštesniu jų išsilavinimu.

Svarbus tėvų sociodemografinis veiksnys yra ir jų šeimyninė padėtis. Šeimyninės padėties sąsajas su vaiko elgesio ir emociniais sunkumais atskleidžia nemažai tyrimų (Anderson, 2014, Žukauskienė, 2007, Klein, ir kt., 2013, Sa, Bordin, Martin ir Paula 2010). Pasak Anderson, 2014), vaikai, gyvenantys su vedusiais, biologiniais tėvais pasižymi ne tik geresne fizine, psichine sveikata bet pasiekia ir geresnių mokymosi rezultatų. Remiantis LR statistikos departamento duomenimis, Lietuvoje 2019 metais išsituokė 8,7 tūkst. šeimų. Studijuojant skyrybų statistiką, matyti, kad šeimų, kurios nusprendžia skirtis Lietuvoje skaičius auga. Po tėvų ištuokos, remiantis statistikos departamento duomenimis, be vieno iš tėvų (dažniausiai be tėvo) liko gyventi 6,7 tūkst. vaikų. Skyrybos sukelia didelių socialinių, emocinių ir finansinių sunkumų ne tik tėvams, bet ir šeimoje esančiam vaikui (Cowan ir kt., 2008). Lamela ir Figueiredo (2016) atliktame tyrime nustatė, kad skyrybos turėjo ryšį su prastesne vaiko psichine sveikata. Remiantis Sa, Bordin, Martin ir Paula (2010) tyrimo duomenimis, skyrybos šeimoje buvo vienas didžiausių veiksnių prognozuojantis vaiko elgesio sunkumus. Pasak mokslininkų (Goldberg, Allen, Smith, 2021) ypatingus sunkumus Covid-19 karantino metu patyrė šeimos esančios ties skyrybų slenksčiu. Besiskiriantys tėvai karantino laikotarpiu gali patirti daugiau konfliktų dėl galutinio skyrybų apsisprendimo, oficialių teisinių, finansų ir globos gairių, be to, tėvai taip greitai dar nėra spėję sukurti palankių bendradarbiaujančių tarpusavio santykių (Goldberg, Allen, Smith, 2021). Remiantis Pires, Martins (2021), skyrybų procesas vaikui yra ypatingai įtemptas laikotarpis, reikalaujantis atsižvelgti į unikalų šeimos funkcionavimą, auklėjimą ir tėvų konfliktus (Pires, Martins, 2021). Kaip teigia Koppejan-Luitze ir kt. (2020), besiskiriantys tėvai dažnai išgyvena pykčio, priešiško ir įtampos atmosferą, o tinkamas bendradarbiavimas vaiko priežiūros klausimais dar kiek užtrunka. Laikui bėgant išsiskyrusių tėvų emocijos nurimsta, o tarpusavio santykiai tampa geresni ir labiau dalykiški (Russell ir kt., 2016).

Matyti, kad vaiko socialinis, ekonominis kontekstas bei aplinka, kurioje jis gyvena gali turėti sąsajų su vaiko elgesio ir emociniais sunkumais ne mažiau nei kiti, šiame darbe aprašyti šeimos veiksniai.

1.6. Tyrimo tikslas ir uždaviniai

Tyrimo objektas: pradinio mokyklinio amžiaus vaikų elgesio, emociniai sunkumai ir šeimos veiksniai Covid-19 pandemijos metu.

Tyrimo tikslas – ištirti pradinio mokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio jų kasdinei veiklai sąsajas su šeimos veiksniais Covid-19 pandemijos metu.

Tyrimo uždaviniai:

1. Nustatyti pradinio mokyklinio amžiaus vaikų bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų skirtumus ir sunkumų poveikio jų kasdienei veiklai skirtumus demografinių veiksnių (vaiko lytis, amžius, vaiko erdvė, gimimo eiliškumas) atžvilgiu;
2. Nustatyti pradinio mokyklinio amžiaus vaikų bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų skirtumus ir sunkumų poveikio kasdienei vaiko veiklai skirtumus tėvų demografinių veiksnių atžvilgiu (išsilavinimas, šeimyninė padėtis, darbinis užimtumas, vaikų skaičius šeimoje);
3. Nustatyti pradinio mokyklinio amžiaus vaikų bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų skirtumus ir sunkumų poveikio kasdienei jų veiklai skirtumus šeimose (ne)patyrusių šeimos krizinių šeimos įvykių;
4. Įvertinti pradinio mokyklinio amžiaus vaikų bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų sąsajas ir sunkumų poveikio kasdienei jų veiklai sąsajas su subjektyviai tėvų vertinamais šeimos santykiais;
5. Įvertinti pradinio mokyklinio amžiaus vaikų bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų sąsajas ir sunkumų poveikio kasdienei vaiko veiklai sąsajas tėvų patiriamo distreso atžvilgiu;
6. Įvertinti, ar pradinio mokyklinio amžiaus vaikų patekimas į bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normos ribas ir bendrųjų elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos grupes siejasi su vaikų ir tėvų demografiniais veiksniais, tėvų sveikatos kintamaisiais, šeimos kriziniais įvykiais, bei šeimos santykiais;
7. Įvertinti, ar pradinio mokyklinio amžiaus vaikų patekimas į sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai normos ribas ir sutrikimų rizikos grupes siejasi su vaikų ir tėvų demografiniais veiksniais, tėvų sveikatos kintamaisiais, šeimos kriziniais įvykiais, bei šeimos santykiais;
8. Nustatyti, kokie veiksniai gali prognozuoti pradinio mokyklinio amžiaus vaikų patekimą į bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio vaikų kasdienei veiklai normos ir sutrikimų rizikos grupes;

2. PRADINIO MOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ ELGESIO IR EMOCINIŲ SUNKUMŲ RYŠIO SU ŠEIMOS VEIKSNIAIS COVID-19 PANDEMIJOS METU TYRIMAS

2. Tyrimo metodika

2.1. Tyrimo dalyviai

Šiame tyrime naudojami projekto „Ilgalaikis ekranų poveikis vaikų fizinei ir emocinei sveikatai” (projekto vadovė prof. dr. Roma Jusienė) finansuojamo Valstybinio visuomenės sveikatos stiprinimo fondo, I tyrimo etapo, kuris tęsėsi 2021 m. balandžio – gegužės mėnesiais, duomenys. Šiame darbo tyrime analizuojami tėvų, turinčių pradinio mokyklinio amžiaus (7 – 11 metų) vaikų, apklausos duomenys (N = 283), 135 mergaičių (49,1 proc.) ir 140 berniukų (50,9 proc.) duomenys. Vaikų amžiaus vidurkis $M = 8,43$ m. ($SD = 1,1$). Kitos tyrimo dalyvių sociodemografinės charakteristikos pateikiamos 1 lentelėje.

1 lentelė. *Tyrimo klausimyną užpildžiusių tėvų sociodemografinės charakteristikos*

	N	Proc.
Šeimos padėtis (N=283)		
Gyvena registruotoje santuokoje	232	84,4
Gyvena su partneriu	23	8,4
Gyvena tik su vaiku (vaikais) be sutuoktinio ar partnerio	19	6,9
Kita	1	0,4
Tėvų darbinis užimtumas		
Dirba iš namų	107	37,8
Dirba ne namuose	57	20,1
Dirba mišriai	66	23,3
Yra atostogose	31	11,0
Yra bedarbis	22	7,8
Išsilavinimas		
Auštasis universitetinis	230	83,6
Aukštasis neuniversitetinis	32	11,6
Vidurinis arba profesinis	12	4,4
Kita	1	0,4

Lentelės tęsinys

Vaikų skaičius šeimoje	N	Proc.
Vienas vaikas	56	19,8
Du vaikai	179	63,3
Trys ir daugiau vaikų	48	17,0

2 lentelė. *Vaikų sociodemografiniai kintamieji*

	N	Proc.
Vaiko lytis		
Mergaitės	135	49,1
Berniukai	140	50,9
Vaiko amžius		
Septynmečiai	77	28,0
Aštuonmečiai	71	25,8
Devynmečiai	63	22,9
Dešimtmečiai	63	22,9
Vaiko gimimo eiliškumas šeimoje		
Vienintelis	56	19,8
Vyriausias	102	36,0
Vidurinysis	11	3,9
Jauniausias	82	29,0
Nenurodyta	28	9,9
Dvynukai	4	1,4
Vaiko asmeninė erdvė		
Neturi savo kambario	25	8,8
Dalinasi kambariu su broliu/seserimi	103	36,4
Turi savo atskirą kambarį	155	54,8

3 lentelė. *Šeimos krizės ir sukrėtimai*

	N	Proc.
Svarbūs šeimos įvykiai		
Nebuvo svarbių įvykių	202	71,0
Šeimos pagausėjimas	18	6,7

Lentelės tęsinys

Skyrybos	9	3,2
Gyvenimo vieta keitėsi	21	7,1
Pasikeitė darbas/veikla/padidėjo krūvis	33	12,0
Stiprus stresas, sukrėtimai per pastaruosius metus		
Nepatyrė	228	82,9
Patyrė	47	17,1

2.2. Kintamieji ir matavimo būdai

Vaikų elgesio ir emociniai sunkumams vertinti taikytas Galių ir sunkumų klausimynas (angl. Strengths and Difficulties Questionnaire, sutr. SDQ; Goodman 1997) sudarytas Goodman (2005). Tyrime naudotas lietuviškas SDQ, Lietuvoje adaptuotas Gintilienės ir kitų (2004) skirtas įvertinti vaikų elgesio, emocijų bei santykių sritis. Klausimyną sudaro 3 versijos – tėvų, mokytojų, kurie vertina 4-16 metų vaikus bei vaikų, kuriems yra 11-16 metų. Šiame darbe naudota tėvų versija bei klausimynas skirtas 4-16 metų vaikams. Klausimyną sudaro 25 teiginiai, 5 subskalės: socialumo, hiperaktyvumo, emocinių simptomų, elgesio problemų, problemų su bendraamžiais. Kiekvieną subskalę sudaro 5 teiginiai. Kiekvienas teiginys vertinamas 3-jų balų skalėje. 10 teiginių yra skirta apibūdinti vaiko galioms, o 15 – sunkumams. Tėvai vertino teiginius trijų balų skalėje, kur 0 reiškė „netiesa“, 1 – „iš dalies tiesa“ ir 2 – „tiesa“. Šiame darbe naudojamas bendrų elgesio ir emocinių sunkumų įvertis bei poveikio priedas skirtas įvertinti vaiko sunkumų poveikį jo kasdienėje veikloje, specialistų pagalbos poreikį. Bendras sunkumų įvertis yra apskaičiuojamas sumuojant visas skales, išskyrus prosocialaus elgesio ir gali būti nuo 0 iki 40 balų (norma – 0–15, riba – 16–19, nuokrypis – 20–40). Remiantis standartizuotais elgesio ir emociniais klausimynais (pvz. SDQ, ASEBA), labai išreikšti sunkumai priskiriami ribai ar nuokrypiui, tikėtinai ar galimai diagnozei, kitaip tariant, sutrikimų rizikai. Šiame darbe elgesio ir emocinių sutrikimų riziką turinti grupė sudaroma sujungus ribos ir nuokrypio grupes. Bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų skalės vidinį suderinamumo duomenis galima pamatyti 4 lentelėje (*žemiau*).

Poveikio skalės bendras įvertis apskaičiuojamas sumuojant priede esančius penkis klausimus apie sunkumų poveikį vaiko kasdinei veiklai, pagal balų skaičiavimo algoritmą, rekomenduojamą SDQ vertinimo svetainėje. Kai respondentai į pirmąjį poveikio priedo klausimą atsakė „ne“, toliau klausimynas nėra pildomas, tokiomis aplinkybėmis poveikio balas automatiškai įvertinamas nuliui. Kiekviena teiginys, ar ir kaip sunkumai atsiliepia vaiko gyvenimui vertinamas 4-ių balų skalėje (Ne – 0t.; Šiek tiek – 0 t.; Pakankamai – 1t. ir Labai – 2t.). Šis balas gali svyruoti nuo 0 – 10. Sutrikimų rizikos

grupė sukurta sujungus teiginių „Pakankamai“ ir „Labai“ taškus. Sunkumų poveikio vaiko kasdieni veiklai skalės vidinį suderinamumo duomenis galima pamatyti 4 lentelėje.

Informacija apie vaikų bei tėvų sociodemografinius duomenis buvo renkama remiantis tėvų atsakymais į pateiktą klausimyną, tėvai turėjo pasirinkti vieną iš atsakymo variantų. Klausimyną sudarė šio projekto autoriai;

Šeimos svarbūs įvykiai tyrime vertinami tėvų klausiant, ar jų šeima patyrė kokių nors svarbių gyvenimo ar šeimos pasikeitimų per pastaruosius metus. Tėvų buvo prašoma atsakyti „taip“ arba „ne“, atsakius „taip“, buvo prašoma parašyti, kokie svarbūs įvykiai ar pasikeitimai įvyko. Svarbūs šeimos įvykiai ar pasikeitimai pasikartodavo, tad buvo sugrupuoti į penkias grupes (žr. lentelę 3).

Šeimos kriziniai įvykiai - taip pat tėvų buvo klausama ar šeima patyrė stiprų stresą, nelaimingų atsitikimų, sukrėtimų per pastaruosius metus. Tėvų buvo prašoma atsakyti „taip“ arba „ne“, patikslinant, kokių krizinių įvykių šeima patyrė.

Tėvų savijautai, patiriamam distresui įvertinti respondentų buvo klausama, kaip dažnai per pastaruosius du mėnesius jie patyrė šiuos dalykus: 1) fizinius skausmus ar negalavimus; 2) liūdesį, prislėgtumą; 3) irzlumą, blogą nuotaiką; 4) nervinę įtampą, susirūpinimą; 5) sunkumą užmigti; 6) mieguistumą, aktyvumo stoką. Tėvų buvo prašoma pasirinkti variantus nuo 1 – beveik kiekvieną dieną, 2 – du, tris kartus per savaitę, 3 – maždaug kartą per savaitę, 4 – maždaug kartą per mėnesį, 5 - labai retai arba niekada. Bendras tėvų patiriamo distreso balas skaičiuojamas sumuojant visas 6 skales. Tyrime naudojama apversta distreso skalė, todėl didesnis skalės įvertis rodo didesnę tėvų patiriamą distresą. Tėvų distreso skalės duomenų vidinį suderinamumą galima pamatyti 4 lentelėje.

Šeimos santykiai matuojami tėvų prašant įvertinti savo santykius su sutuoktiniu (e), partneriu(e) bei savo ir vaiko tarpusavio santykius per pastaruosius tris-keturis mėnesius skalėje nuo 1 iki 5, kai 1 – labai prasti, 5 – labai geri. Taip pat tėvų buvo prašoma įvertinti, kaip jie, bendrai, abu vaiko tėvai (ar sutuoktiniai, partneriai), sutaria dėl vaiko ugdymo, auklėjimo, priežiūros per pastaruosius du mėnesius, skalėje nuo 1 iki 5, kai 1 – visiškai nesutinku, o 5 – visiškai sutinku.

4 lentelė. *Skalių vidinio suderinamumo rezultatai*

Skalė	Cronbach alpha rodiklis	Bendras teiginių skaičius
Bendrų elgesio ir emocinių sunkumų skalė	0,80	20

Sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai skalė	0,71	5
Tėvų distreso skalė	0,83	6

2.3. Tyrimo eiga

Šiame darbo tyrime analizuojami 283 tėvų, turinčių pradinio mokyklinio amžiaus (7 – 11 metų) vaikų, apklausos duomenys. 2021 balandžio - gegužės mėnesiais tėvai pildė Galių ir sunkumų klausimyno versiją tėvams bei tyrėjų kurtą anketą. Kiekybiniai tyrimo duomenys buvo renkami iš tėvų pildant internetines anketų versijas, taip pat susisiekiant su tęstinio tyrimo dalyviais. Visi tėvai tyrime dalyvavo savanoriškai, tyrimo anketoje pažymėdami, kad sutinka dalyvauti šiame tyrime. Nuorodos į tyrimo instrumentus, buvo platinamos per elektroninius dienynus, socialinius tinklus, Mediavaikai Facebook'o paskyrą. Tyrimo metu kilusius klausimus tėvai galėjo užduoti anketoje nurodytais kontaktais. Tyrimo atlikimui gautas VU Psichologinių tyrimų etikos komiteto leidimus (2021-04-21 Nr. 65). Šio darbo autorė prisidėjo apdorojant šio projekto tyrimo duomenis bei 2021 metais gegužės – rugpjūčio mėnesiais atliekant projekte dalyvaujančių vaikų testavimą.

2.4. Duomenų statistinė analizė

Kiekybinio tyrimo duomenys buvo apdoroti ir statistiškai analizuoti SPSS 26.0 statistiniu paketu. Kintamųjų tarpusavio ryšiams nustatyti taikyta *Pearson'o arba Spearman'o* koreliacija, dviejų grupių vidurkiams lyginti *Stjudento arba Mann Whitney U* kriterijus), trijų ir daugiau grupių vidurkių palyginimui *Anova arba Kruskal-Wallis* kriterijus, *Chi kvadrato kriterijus* - kategorinių arba dihotominių kintamųjų susietumui palyginti. Siekiant įvertinti pradinio mokyklinio amžiaus vaikų patekimo į elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos grupę veiksnius atlikta *binarinė logistinė regresija*.

Siekiant išsiaiškinti ar tyrimo duomenys pasiskirsto pagal normalųjį dėsnį, buvo atlikta tyrimo kintamųjų skirstinių normalumo vertinimo analizė (Priedas nr. 1). Tam, kad išsiaiškinti ar tyrimo kintamųjų skirstiniai pasiskirsto pagal normalųjį dėsnį, buvo atsižvelgta į Shapiro Wilk kriterijaus statistiką. Norint patikrinti ar šie kintamieji yra tikrai stipriai nukrypę nuo normaliųjų skirstinių, buvo įvertinti asimetrijos ir eksceso koeficientai. Asimetrijos ir eksceso koeficientai turi neviršyti absoliutinės 2 reikšmės, tam kad kintamųjų skirstinius būtų galima laikyti artimus normaliesiems (Ghasemi, Zahediasl, 2012). Duomenų analizė atskleidė, kad bendrųjų sunkumų, vaiko amžiaus, tėvų patiriamo distreso, bei šeimos santykių kintamųjų skirstiniai pasiskirstę normaliuoju skirstiniu, todėl šiems

kintamiesiems naudojami parametrinės statistikos metodai, o sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai, vaikų skaičiaus šeimoje bei tėvų išsilavinimo kintamieji yra stipriai nukrypę nuo normaliųjų skirstinių, todėl pastariesiems kintamiesiems naudojami neparametriniai kriterijai.

3. TYRIMO REZULTATAI

3.1. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų pasiskirstymas į bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio jų kasdienei veiklai normos ir nuokrypio grupes

Pirmiausia, buvo siekiama atskleisti, kiek vaikų, remiantis tėvų vertinimu, pateko į bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai normos ir sutrikimų rizikos grupes. Sutrikimų rizikos grupė – tai vaikai turintys riziką į elgesio ir emocinius sutrikimus (Gintilienė ir kt., 2004).

Žvelgiant į 5 lentelėje pateiktus duomenis matome, kad remiantis tėvų įvertinimu 155 vaikai pateko į bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normos ribas (54,5 proc.) ir 128 (45,2 proc.) pateko į bendrųjų elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos grupę. Tai reiškia, kad remiantis Lietuvos vaikams tinkamomis normomis (Gintilienė ir kt., 2004), šiame tyrime 128 vaikai (45,2 proc.), tai yra beveik pusė visos tyrimo imties tėvų vertinami kaip turintys bendrųjų elgesio ir emocinių sutrikimų riziką.

5 lentelė *Bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai normos ir sutrikimų rizikos grupės*

Sunkumų rodiklis	Norma		Rizikos grupė	
	N	Proc.	N	Proc.
Bendra sunkumų skalė	155	54,8	128	45,2
Sunkumų poveikio skalė	197	69,6	86	30,4

Toliau buvo siekiama išsiaiškinti, kiek vaikų atsižvelgiant į tėvų vertinimus patenka į sunkumų poveikio kasdienei vaikų veiklai normos ir sutrikimų rizikos grupes. Taigi, 5 lentelėje matyti, kad 197 pradinio mokyklinio amžiaus vaikų (69,6 proc.), pateko į grupę, kurios sunkumų patyrimas kasdienei jų veiklai yra normos ribose. Į sutrikimų rizikos grupę, kai vaiko patiriami sunkumai atsiliepia kasdienėje jo veikloje pakankamai ir labai stipriai, pateko 86 vaikai, tai yra trečdalis visos tyrimo imties vaikų (30,4 proc.).

6 lentelė. *Bendrujų elgesio ir emocinių sunkumų normos ir sutrikimų rizikos grupės ryšys su sunkumų poveikio vaiko kasdienėje veikloje normos ir sutrikimų rizikos grupėmis*

Bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai				χ^2	df	p
	Norma	Rizikos grupė				
Sunkumų poveikis vaiko kasdienei veiklai	Norma	129 ^a	68 ^b	30,028	1	0,000
	Rizikos grupė	26 ^a	60 ^b			

Pastaba: Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Kaip matyti 6 lentelėje, rasti reikšmingi ryšiai tarp bendrujų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai normos ir sutrikimų rizikos grupių ($p < 0,001$). Tai reiškia, kad bendrujų elgesio ir emocinių sunkumų normos ir sutrikimų rizikos grupės susijusios su sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai normos ir sutrikimų rizikos grupėmis. Kitaip tariant, kuo didesni vaiko patiriami elgesio ir emociniai sunkumai, tuo stipriau jie atsiliepia jo kasdienei veiklai. Taip pat reikšmingi proporcijų skirtumai rasti tarp bendrujų elgesio ir emocinių sunkumų normos ir sutrikimų rizikos grupių - bendrujų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio kasdienei vaiko veiklai normos grupėje yra reikšmingai daugiau pradinukų nei sutrikimų riziką turinčių vaikų grupėje.

3.2. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų bendrujų elgesio ir emocinių sunkumų bei poveikio įverčių skirtumai vaiko sociodemografinių rodiklių atžvilgiu

Tyrime buvo siekiama atskleisti pradinųjų klasių mokinių bendrujų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio vaiko kasdienėje veikloje įverčių vidurkių skirtumus lyties atžvilgiu. Lyginant tiriamųjų bendrujų elgesio ir emocinių sunkumų vidurkių skirtumus tarp mergaičių ir berniukų naudojamas Stjudent t kriterijus nepriklausomoms imtims. Duomenų analizė atskleidė (3 Priedas, 1 lentelė), kad tėvų vertinimu mergaičių vid.14,52 (SD 6,99) ir berniukų vid. 14,41 (SD 6,00) bendrujų elgesio ir emocinių sunkumų rodiklių vidurkiai statistiškai reikšmingai nesiskiria ($p=0,891$).

Siekiant palyginti tiriamųjų sunkumų poveikio kasdienei veiklai skirtumus atsižvelgiant į vaiko lytį, dėl duomenų nepasiskirstymo pagal normalųjį skirstinį naudojamas Mann Whitney kriterijus. Duomenų analizė atskleidė (7 lentelė), kad statistiškai reikšmingai skiriasi kaip tėvai vertino mergaičių ir berniukų elgesio ir emocinių sunkumų poveikį kasdienei vaiko veiklai ($p=0,001$). Taigi, berniukų sunkumų poveikį savo kasdienėje veikloje tėvai vertina kaip didesnę lyginant su mergaičių sunkumų poveikiu jų kasdienei veiklai ($p < 0,01$).

7 lentelė. *Pradinių klasių mokinių bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų įverčių vidurkių palyginimas atsižvelgiant į lytį*

Sunkumų poveikis	Mean Ranks		Mann Whitney U	z	p
	Mergaitės (N=135)	Berniukai (N=140)			
	Vidutinis rangas	Vidutinis rangas			
	128,49	154,32	8166,500	-3,263	0,001

Pastaba: Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Chi kvadrato testas buvo naudojamas siekiant atskleisti, ar vaiko lytis turi sąsają su tuo ar vaikas patenka į bendrųjų elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos grupę (3 priedas, 2 lentelė). Duomenų analizė atskleidė, kad vaiko lytis nesusijusi su tuo, ar vaikas pateks į bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normos ir sutrikimų rizikos grupes ($\chi^2=0,119$, $df=1$, $p=0,731$). Tiek berniukai, tiek mergaitės, tėvų vertinimu, pakankamai tolygiai patenka į bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normos ir sutrikimų rizikos grupes.

Toliau tyrime buvo siekiama apskaičiuoti, ar lytis susijusi su tuo, ar vaikas pateks į sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai normos ir rizikos grupes. Rezultatai pateikiami 8 lentelėje.

8 lentelė. *Pradinių klasių mokinių elgesio ir emocinių sunkumų poveikio kasdienei veiklai įverčių vidurkių palyginimas atsižvelgiant į lytį*

	Sunkumų poveikis vaiko kasdienei veiklai		χ^2	df	p
	Norma	Rizikos grupė			
Mergaitė	107 ^a	28 ^b	10,504	1	0,001
Berniukas	90 ^a	58 ^b			

Pastaba: Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Rezultatai parodė, kad vaiko lytis susijusi su tuo, ar vaikas pateks į sunkumų poveikio jo kasdienei veiklai normos ir sutrikimų rizikos grupes ($p<0,01$). Reikšmingai daugiau berniukų nei mergaičių patenka į sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai sutrikimų rizikos grupę. Kaip matyti 8 lentelėje, statistiškai reikšmingi skirtumai rasti ir tarp poveikio vaiko kasdienei veiklai normos ir sutrikimų rizikos grupių. Tiek mergaičių, tiek berniukų reikšmingai daugiau patenka į sunkumų poveikio kasdienei vaiko veiklai normos grupę.

Toliau tyrime buvo siekiama atskleisti bendrųjų elgesio bei emocinių sunkumų sąsajas su vaiko amžiumi. Sąsajoms tarp bendrųjų elgesio sunkumų ir vaiko amžiaus kintamųjų tikrinti buvo naudojamas Pearson'o koreliacijos koeficientas, o sąsajoms tarp sunkumų poveikio vaiko kasdienei veikloje ir vaiko amžiaus tikrinti naudojamas Spearman'o koreliacijos koeficientas. Rezultatai pateikiami 9 lentelėje.

9 lentelė. *Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio sąsajos su vaiko amžiumi*

Elgesio ir emocinių sunkumų rodiklis	Vaiko amžius
Bendra sunkumų skalė	-0,240**
Sunkumų poveikis	0,138*

Pastaba: *p<0,05; **p<0,01

Žvelgiant į 9 lentelėje pateiktus rezultatus, matome, kad jaunesnis vaiko amžius siejasi su vaikų didesniais bendrais elgesio ir emociniais sunkumais. Reiškia, kuo vaiko amžius yra jaunesnis, tuo daugiau jis patiria bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų. Toliau tyrime, buvo siekiama patikrinti pradinukų patiriamų sunkumų poveikio kasdienei jų veiklai sąsajas su vaikų amžiumi. Lentelėje 9 matyti, kad vaiko amžius turi statistiškai reikšmingą ryšį su sunkumų poveikio pradinuko kasdienei veiklai įverčiu (p<0,05). Sunkumų poveikis vaiko kasdienei veiklai yra didesnis, kai vaikas yra vyresnis.

Toliau tyrime buvo siekiama atskleisti ar patekimas į bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normas bei sutrikimų rizikos grupes susijęs su pradinio mokykliniu amžiumi. Tam naudojamas Chi kvadrato testas. Duomenų analizė atskleidė (3 priedas, 3 lentelė), kad pradinis mokyklinis amžius yra susijęs su tuo, ar vaikas pateks į bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normas arba sutrikimų rizikos grupes ($\chi^2 = 9,366$, df= 3, p=0,025). Tyrimo rezultatai atskleidė, kad daugiausia jaunesnio pradinio mokyklinio amžiaus vaikų patenka į bendrųjų elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos grupę. Kuo vaiko amžius jaunesnis, tuo daugiau vaikų, remiantis tėvų vertinimu, patenka į bendrųjų elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos grupę.

Toliau tyrime buvo siekiama atskleisti, ar patekimas į sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai normas bei sutrikimų rizikos grupes susijęs su pradinio mokykliniu amžiumi. Tam vėlgi naudojamas Chi kvadrato testas. Duomenų analizė atskleidė (3 priedas, 4 lentelė), kad pradinis mokyklinis amžius susijęs su tuo, ar vaikas pateks į sunkumų poveikio savo kasdienei veiklai normas ar sutrikimų rizikos grupes ($\chi^2=6,569$, df=3, p=0,047).

Toliau tyrime buvo siekiama atskleisti bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai skirtumus atsižvelgiant į vaiko gimimo eiliškumą šeimoje. Gimimo eiliškumo kintamasis buvo sukurtas atsižvelgiant į vaiko amžiaus bei vaiko brolių/sesių amžiaus kintamąjį. Gimimo eiliškumo grupės buvo sukurtos remiantis Alfredo Adlerio chronologinio ir psichologinio gimimo eiliškumo samprata (Adler, 2015).

Vidurkių skirtumams, jei grupių daugiau nei trys, paprastai naudojama dispersinė analizė Anova, tačiau atsižvelgiant į tai, kad grupės yra netolygios, naudojamas Kruskall Wallis metodas. Iš 10 lentelėje pateiktų rezultatų matoma, kad reikšmingai skiriasi kaip tėvai vertino bendruosius elgesio ir emocinius sunkumus atsižvelgiant į vaiko gimimo eiliškumą ($p < 0,05$). Rezultatai atskleidė, kad lyginant visas grupes tarpusavyje, reikšmingai daugiau tėvų vyriausius vaikus šeimoje vertina kaip daugiausia bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų patiriančius vaikus, šiek tiek mažesniais įverčiais vertino - vidurinius vaikus, o kaip mažiausiai bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų patiriančius vaikus tėvai vertino, - jauniausius vaikus šeimoje.

10 lentelė *Bendrieji vaikų elgesio ir emociniai sunkumai atsižvelgiant į vaikų gimimo eiliškumą šeimoje*

Bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai				
Gimimo eiliškumas	Vidurkiniai rangai	χ^2	df	p
Vienturtis	118,05			
Vyriausias	141,36	8,849	3	0,031
Vidurinis	134,73			
Jauniausias	111,15			
Sunkumų poveikis kasdienei veiklai		χ^2	df	p
Vienturtis	128,12			
Vyriausias	126,97	3,283	3	0,350
Vidurinis	152,45			
Jauniausias	119,80			

Pastaba: Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Siekiant atskleisti, kurios grupės skiriasi tarpusavyje, pagal tėvų vertinamus vaikų bendruosius elgesio ir emocinius sunkumus, naudojamas Mann – Whitney U kriterijus. Taigi, remiantis gautais duomenimis, reikšmingi vidurkinių rangų skirtumai rasti tarp to, kaip tėvai vertina vyriausių vaikų šeimoje (vid. rangas 102,42) ir jauniausių vaikų šeimoje (vid. rangas 80,16) bendruosius elgesio ir

emocinius sunkumus ($p < 0,01$) (3 priedas, 5 lentelė). Tarp kitų gimimo eiliškumo šeimoje grupių reikšmingų vidurkinių rangų skirtumų nerasta.

Chi kvadrato testas buvo naudojamas apskaičiuoti ar gimimo eiliškumas turi sąsajų su tuo, ar vaikas patenka į sutrikimų rizikos grupę ar į ją nepatenka. Rezultatai pateikiami 11 lentelėje.

11 lentelė. *(Ne)patenkančių į bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio kasdienei vaiko veiklai, normos ir sutrikimų rizikos grupės, vaikų pasiskirstymas atsižvelgiant į gimimo eiliškumą šeimoje*

Gimimo eiliškumas	Bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai		χ^2	df	p
	Norma	Rizikos grupė			
Vienturtis	31	25	8,209	3	0,042
Vyriausias	47	55			
Vidurinytis	6	5			
Jauniausias	55 ^a	27 ^b			

Pastaba: Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Žvelgiant į 11 lentelę matyti, kad bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normos ir sutrikimų rizikos grupės proporcijos skirtumai reikšmingai skiriasi ($p < 0,05$). Taigi, tai, kaip tėvai vertina vaiko bendruosius elgesio ir emocinius sunkumus atsižvelgiant į vaiko gimimo eiliškumą šeimoje, susiję su vaiko patekimu į normos ar sutrikimų rizikos grupes. Tėvų vertinimu, daugiausia vaikų į bendrųjų elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos grupę patenka iš vyriausių vaikų šeimoje grupės. Jauniausių vaikų šeimoje grupėje, reikšmingai daugiau vaikų patenka į bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normos ribas.

Toliau tyrime buvo siekiama atskleisti sunkumų poveikio vaiko kasdienėje veikloje vidurkinių rangų skirtumus atsižvelgiant į gimimo eiliškumą. Rezultatai atskleidė, kad nėra reikšmingų sunkumų poveikio vidurkinių rangų skirtumų atsižvelgiant į gimimo eiliškumą (3 Priedas, 6 lentelė). Šiame tyrime taip pat buvo siekiama atskleisti, ar patekimas į sunkumų poveikio kasdienei vaiko veiklai normos ir sutrikimų rizikos grupes susiję su vaiko gimimo eiliškumu šeimoje. Tam buvo naudojamas Chi kvadrato testas. Duomenų analizė atskleidė (3 priedas, 7 lentelė), kad vaiko gimimo eiliškumas nesusijęs su tuo, ar vaikas patenka, ar nepatenka į sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai normos arba sutrikimų rizikos grupes ($\chi^2 = 2,536$, $df = 3$, $p = 0,469$).

Toliau buvo siekiama atskleisti vaiko bendruosius elgesio ir emocinius sunkumus bei sunkumų poveikį vaiko kasdienei veiklai atsižvelgiant į tai, ar vaikas turi savo atskirą erdvę, ar ją dalinasi su broliu, seserimi arba savo individualios erdvės neturi.

Bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio vaiko kasdienėje veikloje vidurkių skirtumams tarp individualios vaiko erdvės grupių nustatyti taikyta vienfaktorinė dispersinė analizė Anova ir Kruskall Wallis testas.

Statistiškai reikšmingų vidurkių skirtumų, tarp vaikų turinčių savo atskirą erdvę ir jos neturinčių nebuvo rasta ($F= 1,615$, $df = 2$, $p=0,201$) (3 priedas, 8 lentelė). Duomenų analizė taip pat atskleidė, kad statistiškai reikšmingų vidutinių rangų skirtumų nėra ir tarp vaiko sunkumų poveikio jo kasdienei veiklai bei to, ar jis turi savo atskirą erdvę, ar jis ją dalinasi su broliu ir (ar) seserimi ar savo individualios erdvės neturi ($\chi^2= 0,380$, $df=2$, $p=0,827$) (3 priedas, 9 lentelė).

Toliau tyrime, Chi kvadrato testas buvo naudojamas apskaičiuoti ar patekimas į bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normos ir sutrikimų rizikos grupes siejasi su tuo, ar vaikas (ne) turi individualios savo erdvės. Rezultatai parodė (3 priedas, 10 lentelė), kad tai, ar vaikas turi savo individualią erdvę, jos neturi ar ją dalinasi su sese arba broliu, nėra susijęs su tuo, ar vaikas pateks į bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normos ar sutrikimų rizikos grupes ($\chi^2=1,291$, $df=2$, $p=0,525$).

Toliau tyrime buvo siekiama atskleisti, ar tai, kad vaikas turi savo kambarį, juo dalinasi su broliu arba sese, ar jo neturi siejasi su tuo, ar vaikas patenka į sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai normos ir sutrikimų rizikos grupes. Tam naudojamas Chi kvadrato testas. Duomenų analizė atskleidė (3 priedas, 11 lentelė), kad vaiko individualios erdvės (ne) turėjimas arba dalinis turėjimas nesusijęs su tuo, ar vaikas patenka į sunkumų poveikio kasdienei vaiko veiklai normos ar sutrikimų rizikos grupes ($\chi^2= 0,090$, $df=2$, $p = 0,956$).

3.3. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio skirtumai tėvų sociodemografinių rodiklių atžvilgiu

Toliau tyrime buvo siekiama atskleisti pradinio mokyklinio amžiaus vaikų bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio jų kasdienei veiklai vidurkių skirtumus tėvų šeimyninės padėties atžvilgiu bei palyginti bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai normos ir sutrikimų rizikos grupes.

Tam paprastai pasitelkiama vienfaktorinė dispersinė analizė Anova, tačiau grupėms esant netolygioms, naudojamas Kruskall Wallis kriterijus. Duomenų analizė atskleidė, kad nėra reikšmingų

bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų ($\chi^2=2,66$, $df=2$, $p=0,264$) bei sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai ($\chi^2=1,880$, $df=2$, $p=0,391$) vidurkinių rangų skirtumų, jei atsižvelgiama į tėvų šeimyninę padėtį (4 priedas, 1 lentelė).

Chi kvadrato testas buvo naudojamas apskaičiuoti ar patekimas į bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normos bei sutrikimų rizikos grupes susijęs su tėvų šeimynine padėtimi. Duomenų analizė atskleidė (4 priedas, 2 lentelė), kad tėvų šeimyninė padėtis nėra susijusi su bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normos ir sutrikimų rizikos grupėmis ($\chi^2=1,803$, $df=2$, $p=0,406$).

Toliau buvo siekiama apskaičiuoti, ar patekimas į sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai normos ir sutrikimų rizikos grupes susijęs su tėvų šeimynine padėtimi. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad tėvų šeimyninė padėtis nėra susijusi su tuo, ar vaikas patenka į sunkumų poveikio normos ar sutrikimų rizikos grupes ($\chi^2= 4,242$, $df=2$, $p=0,120$) (4 priedas, 3 lentelė).

Vienfaktorinė dispersinė analizė Anova, buvo naudojama išsiaiškinti, ar yra reikšmingų elgesio ir emocinių sunkumų tėvų įverčių vidurkių skirtumų tarp tėvų darbinio užimtumo grupių. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikai pagal tėvų darbinį užimtumą suskirstyti į IV grupes: dirbantys iš namų (I grupė, $n=78$), dirbantys ne namuose (II grupė, $n=72$), dirbantys mišriu būdu ($n=66$), šiuo metu esančių atostogose bei nedirbančių grupės apjungiamos ir sudaroma nauja šiuo metu nedirbančiųjų grupė (IV grupė, $n=66$).

Remiantis gautais rezultatais nustatyta (4 priedas, 4 lentelė), kad nėra reikšmingų skirtumų tarp to, kaip tėvai vertino vaikų bendruosius elgesio ir emocinius sunkumus atsižvelgiant į tėvų darbinį užimtumą ($F=0,798$, $df=3$, $p=0,496$). Kruskal Wallis kriterijus naudojamas išsiaiškinti, ar yra reikšmingų sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai vidurkinių rangų skirtumų atsižvelgiant į darbinį tėvų užimtumą. Sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai vidurkiniai rangai tarp tėvų darbinio užimtumo grupių taip pat reikšmingai nesiskyrė ($\chi^2=0,855$, $df=3$, $p=0,836$) (4 priedas, 5 lentelė).

Chi kvadrato metodu buvo siekiama sužinoti, ar patekimas į bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai normos ir sutrikimų rizikos grupes siejasi su tėvų darbinio užimtumu. Duomenų analizė atskleidė, kad tėvų darbinis užimtumas nėra susijęs su tuo, ar vaikas pateko į bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normos bei sutrikimų rizikos grupes ($\chi^2=0,330$, $p=0,954$). Taip pat tėvų darbinis užimtumas nėra susijęs ir su tuo, ar vaikas pateko į sunkumų poveikio savo kasdienei veiklai normos ar sutrikimų rizikos grupes ($\chi^2=0,629$, $df= 3$, $p=0,890$) (4 priedas, 6 lentelė).

Toliau tyrime buvo siekiama atskleisti pradinio mokyklinio amžiaus vaikų bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų ryšį su tėvų išsilavinimu. Pagal išsilavinimą visa imtis buvo suskirstyta į tris grupes: tėvai turintys aukštąjį išsilavinimą (n=236), II gr. aukštąjį neuniversitetinį arba aukštesnįjį (n=32) bei III gr. vidurinį išsilavinimą (n=14).

Sąsajoms tarp kintamųjų tikrinti, kai grupės nėra tolygios, buvo naudojamas Spearman'o koreliacijos koeficientas. Duomenų analizė atskleidė (4 priedas, 7 lentelė), kad reikšmingų bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų sąsajų su tėvų išsilavinimo grupėmis nenustatyta ($r = -0,039$; $p = 0,515$);

Taip pat buvo siekiama atskleisti tėvų išsilavinimo sąsajas su vaiko sunkumų poveikiu jo kasdienėje veikloje. Duomenų analizė atskleidė (4 priedas, 7 lentelė), kad reikšmingų sąsajų tarp tėvų išsilavinimo ir sunkumų poveikio vaiko kasdienėje veikloje taip pat nenustatyta ($r = -0,039$; $p = 0,513$).

Toliau buvo siekiama išsiaiškinti, ar vaiko patekimas į bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normos ar sutrikimų rizikos grupes siejasi su tėvų išsilavinimu. Tam buvo naudojamas Chi kvadrato testas. Remiantis gautais rezultatais, tėvų aukštasis išsilavinimas nėra susijęs su tuo, ar pradinio mokyklinio amžiaus vaikas patenka į bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normos ar sutrikimų rizikos grupes ($\chi^2 = 2,094$, $df = 2$, $p = 0,351$). Gauti duomenys taip pat atskleidžia, kad tėvų išsilavinimas nėra susijęs su tuo, ar vaiko sunkumai jo kasdieniui veiklai pasireiškia normos ar sutrikimų rizikos grupės ribose ($\chi^2 = 2,281$, $df = 2$, $p = 0,320$), (4 priedas, 8 lentelė).

Toliau buvo siekiama išsiaiškinti, ar bendrieji vaiko elgesio ir emociniai sunkumai turi ryšį su vaikų skaičiumi šeimoje. Vaikų grupės šeimoje yra ranginio tipo kintamasis, todėl ryšiams nustatyti buvo pasitelktas Spearman'o koreliacijos metodas. Reikšmingų ryšių tarp vaiko bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei vaikų skaičiaus šeimoje nenustatyta ($r = 0,023$, $p = 0,637$), (4 priedas, 9 lentelė).

Toliau tyrime naudojant Spearman'o koreliacijos metodą, siekiama išsiaiškinti ar vaikų skaičius šeimoje gali sietis su pradinukų patiriamų sunkumų poveikiu jų kasdieniui veiklai. Atlikus analizę, išryškėjo, kad reikšmingų sąsajų nenustatyta ir sunkumų poveikio srityje ($r = -0,052$; $p = 0,742$), (4 priedas, 9 lentelė).

Toliau buvo siekiama išsiaiškinti, ar vaiko patekimas į bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio vaiko kasdieniui veiklai normos arba sutrikimų rizikos grupes susijęs su vaikų skaičiumi šeimoje. Tam buvo naudojamas Chi kvadrato testas. Remiantis gautais rezultatais, vaikų skaičius šeimoje nėra susijęs su tuo, ar vaikas patenka į bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normos ar sutrikimų rizikos grupes ($\chi^2 = 0,581$, $df = 2$, $p = 0,748$), taip pat nėra susijęs ir su tuo, ar vaikas pateks į sunkumų poveikio jo kasdieniui veiklai normos ir sutrikimų rizikos grupes ($\chi^2 = 1,240$, $df = 2$, $p = 0,538$), (4 priedas, 10 lentelė).

3.4. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emociniai sunkumų bei sunkumų poveikio jų kasdienei veiklai sąsajos su tėvų patiriamu distresu

Tyrime, buvo siekiama išsiaiškinti, ar didesnis tėvų distresas susijęs su vaiko bendraisiais elgesio ir emociniais sunkumais, todėl toliau tyrime buvo siekiama įvertinti pradinio mokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emocinių sunkumų sąsajas su vaiko tėvų subjektyviai vertinamu patiriamu distresu. Ryšys tarp pradinio mokyklinio amžiaus vaikų ir tėvų patiriamo distreso vertintas taikant Pearson'o koeficientą. 12 lentelėje pateikti duomenų metu išaiškėję rezultatai.

12 lentelė. *Pradinių klasių mokinių elgesio ir emocinių sunkumų sąsajos su tėvų subjektyviai vertinamu patiriamu distresu*

	Bendras distresas
Bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai	0,231**
Sunkumų poveikis vaiko kasdienei veiklai	0,314**

Pastaba: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Žvelgiant į analizės rezultatus (12 lentelė) matyti, kad pradinio mokyklinio amžiaus vaikų tėvų subjektyviai vertintas patiriamas distresas turi teigiamos krypties statistiškai reikšmingą ryšį su jų vaikų bendraisiais elgesio ir emociniais sunkumais bei šių sunkumų poveikiu jų kasdienei veiklai ($p < 0,01$). Tai reiškia, kad didesnę distresą patiriantys tėvai savo vaiko bendruosius elgesio ir emocinius sunkumus bei šių sunkumų poveikį vaiko kasdienoje vertina kaip didesnius.

Toliau buvo siekiama atskleisti pradinio mokyklinio amžiaus vaikų bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normos ir sutrikimų rizikos grupių vidurkių skirtumus jei atsižvelgiame į tėvų patiriamą distresą. Bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normos ir sutrikimų rizikos grupių vidurkių skirtumams atskleisti, naudojamas Stjudento t kriterijus.

13 lentelė. *Bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai normos ir sutrikimų rizikos grupės atsižvelgiant į tėvų patiriamą distresą*

Bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai				
	Normos	Sutrikimų rizikos	t	p
	Vidurkis (SD)	Vidurkis (SD)		
Tėvų patiriamas distresas	16,28 (5,49)	18,02 (5,48)	-2,642	0,009
Sunkumų poveikis vaiko kasdienei veiklai				
	Vidurkis (SD)	Vidurkis (SD)	t	p
	16,11 (5,35)	19,26 (5,37)	-4,561	0,000

Pastaba: Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu. SD – standartiniai nuokrypiai.

Žvelgiant į 13 lentelę matyti, kad rasti reikšmingi tėvų subjektyviai vertinto patiriamo distreso vidurkių skirtumai ($p < 0,01$). Tėvų patiriamo distreso rodikliai aukštesni bendrųjų elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos grupėje, o šių sunkumų normos grupėje, tėvų distreso įverčiai yra mažesni.

Toliau tyrime buvo siekiama atskleisti sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai normos ir sutrikimų rizikos grupės vidurkių skirtumus, jei atsižvelgiame į tėvų patiriamą distresą.

13 lentelėje matyti, kad bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normos ir sutrikimų rizikos grupės vidurkiai statistiškai reikšmingai skiriasi tarpusavyje ($p < 0,01$). Sunkumų poveikio kasdienėje vaiko veikloje normos grupėje esančių vaikų tėvai patiria reikšmingai mažiau distreso, nei sutrikimų riziką patiriančių grupėje esančių vaikų tėvai. Elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos grupėje esančių vaikų tėvai patiria reikšmingai daugiau distreso.

3.5. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai skirtumai šeimose (ne)patyrusiose šeimos krizių ir sukrėtimų

3.5.1. Svarbūs šeimos įvykiai per pastaruosius metus

Toliau tyrime buvo siekiama atskleisti pradinių klasių mokinių bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų įverčių vidurkių skirtumus atsižvelgiant į tai, ar vaiko šeima patyrė kokių nors svarbių šeimos įvykių per pastaruosius metus. Rezultatai pateikiami 14 lentelėje.

14 lentelė. *Bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų vidurkių skirtumai atsižvelgiant į svarbių gyvenimo įvykių (ne)patyrimą per pastaruosius metus*

Svarbūs gyvenimo įvykiai	Bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai		t	p
	Patyrę svarbių įvykių	Nepatyrę svarbių įvykių		
	Vidurkis (SD)	Vidurkis (SD)	1,950	0,029
	15,62 (6,21)	14,00 (6,54)		

Pastaba: Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu. SD – standartiniai nuokrypiai.

Kaip matyti 14 lentelėje, tyrimo rezultatai atskleidė reikšmingus pradinio mokyklinio amžiaus vaikų bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų tėvų įvertimų skirtumus atsižvelgiant į tai ar šeima patyrė ar nepatyrė svarbių gyvenimo įvykių šeimoje per pastaruosius metus.

Pastebėjus, kad svarbūs gyvenimo įvykiai kartojasi, jie buvo suskirstyti į grupes. I gr.- šeimos nepatyrusios svarbių gyvenimo įvykių, II - šeimos pagausėjimo grupė, III - skyrybų, IV - pasikeitusios gyvenimo vietos grupė, V - pasikeitusio darbo ar veiklos grupė. Grupės ir jų charakteristikos pateiktos kiek anksčiau tekste, 3 lentelėje.

Trijų ir daugiau grupių vidurkiams palyginti paprastai pasitelkiama vienfaktorinė dispersinė analizė ANOVA, tačiau svarbių gyvenimo įvykių grupėms esant netolygioms, naudojamas Kruskal Wallis metodas. Duomenų analizė atskleidė, kad nėra reikšmingų bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų vidutinių rangų skirtumų tarp svarbių šeimos įvykių grupių per pastaruosius metus ($\chi^2= 4,378$, $df=4$, $p=0,357$), (5 priedas, 1 lentelė).

Tačiau, nustatyti reikšmingi sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai vidutinių rangų skirtumai tarp patyrusių svarbių gyvenimo įvykių šeimoje ir jų nepatyrusių. Rezultatai pateikiami 15 lentelėje.

15 lentelė. *Sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai vidutinių rangų skirtumai atsižvelgiant į svarbių gyvenimo įvykių (ne)patyrimą*

Svarbūs šeimos įvykiai	Sunkumų poveikis vaiko kasdienei veiklai				
	Mean Ranks		Mann Whitney U	z	p
	Patyrę svarbių įvykių	Nepatyrę svarbių įvykių			
	155,49	136,59	7088,50	-2,160	0,031

Pastaba: Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Toliau buvo siekiama atskleisti ar skiriasi tarpusavyje svarbių šeimos įvykių grupių vidurkiniai rangai. Toliau, Mann Whitney kriterijus naudojamas palyginti šeimos gyvenimo įvykių grupes tarpusavyje po dvi.

16 lentelė. *Bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų vidurkinių rangų palyginimas tarp vaikų, kurie patyrė tėvų skyrybas per pastaruosius metus ir kurie svarbių gyvenimo įvykių nepatyrė*

Sunkumų poveikis vaiko kasdienei veiklai					
Svarbūs šeimos įvykiai	Mean Ranks		Mann Whitney U	z	p
	Nebuvo svarbių įvykių	Skyrybos			
	104,27	144,78	560,0	-2,450	0,014

Pastaba. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Kaip matyti 16 lentelėje viršuje, reikšmingi vidutinių rangų skirtumai buvo rasti tarp vaikų grupės, kurie Covid – 19 pandemijos metu patyrė tėvų skyrybas bei tarp vaikų grupės, kurių šeimoje nebuvo svarbių įvykių. Tėvai, kurie per pastaruosius metus patyrė skyrybas, savo vaikų elgesio ir emocinių sunkumų poveikį vaiko kasdienėje veikloje vertino kaip didesnę, lyginant su tėvais, kurie svarbių gyvenimo įvykių per pastaruosius metus nepatyrė ($p < 0,05$). Lyginant kitas grupes tarpusavyje reikšmingų vidurkinių rangų skirtumų nenustatyta.

Toliau buvo siekiama išsiaiškinti, ar vaiko patekimas į bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normas ir sutrikimų rizikos grupes susijęs su svarbiais šeimos įvykiais per pastaruosius metus. Tam buvo naudojamas Chi kvadrato testas. Duomenų analizė atskleidė (5 priedas, 1 lentelė), kad svarbūs šeimos įvykiai nėra susiję su tuo, ar vaikas patenka į bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normas ar sutrikimų rizikos grupes ($\chi^2 = 6,110$, $df=4$, $p=0,191$). Tačiau, reikšmingi bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų proporcijų skirtumai nustatyti nepatyrusių svarbių šeimos įvykių per pastaruosius metus grupėje. Šioje grupėje skiriasi bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normos grupės proporcijos 42 proc. (N=119) ir sutrikimų rizikos grupės proporcijos 29 proc. (N=83). Tai reiškia, kad bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normos grupėje yra reikšmingai daugiau vaikų iš šeimų, kurios nepatyrė svarbių šeimos įvykių per pastaruosius metus.

Toliau buvo siekiama išsiaiškinti, ar vaiko patekimas į sunkumų poveikio jo kasdienei veiklai normas ar sutrikimų rizikos grupes susijęs su svarbiais šeimos įvykiais per pastaruosius metus. Tam buvo naudojamas Chi kvadrato metodas. Remiantis gautais rezultatais, svarbūs gyvenimo įvykiai yra susiję su

tuo, ar vaikas patenka į sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai normos ar sutrikimų rizikos grupes ($\chi^2=10,180$, $df=4$, $p=0,050$) (5 priedas, 1 lentelė). Tačiau, į tėvų skyrybas per pastaruosius metus patyrusių vaikų sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai normos grupę patekus mažiau nei penkiems vaikams, tyrimo rezultatai negali būti reprezentatyvūs, todėl jie nebus įtraukiami į logistinės regresijos skaičiavimus.

3.5.2. Kriziniai šeimos įvykiai

Toliau tyrime buvo siekiama atskleisti pradinių klasių mokinių bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų įverčių vidurkių skirtumus atsižvelgiant į tai, ar vaiko šeima patyrė krizinių šeimos įvykių ($n=48$) per pastaruosius metus ar jų nepatyrė ($n=235$). Dviejų imčių vidurkių palyginimui, kai imčių skirstiniai normalieji, paprastai naudojame Stjudento (t-test) kriterijų, tačiau dviem grupėms esant labai netolygioms, naudojome Mann Whitney U kriterijų. Atlikus duomenų analizę išryškėjo, kad bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų vidurkiniai rangai tarp patyrusių (vid.rangas 141,14) ir nepatyrusių (vid.rangas 142,18) krizinių šeimos įvykių šeimoje per pastaruosius metus statistiškai reikšmingai nesiskiria ($p=0,936$) (5 priedas, 2 lentelė).

Toliau buvo siekiama išsiaiškinti sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai įverčio skirtumus atsižvelgiant ar šeima patyrė ar nepatyrė krizinių šeimos įvykių per pastaruosius metus. Remiantis gautais rezultatais, reikšmingų sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai vidurkinių rangų skirtumų, atsižvelgiant į tai, ar šeima patyrė (vid.rangas 158,79) ir nepatyrė (vid. rangas 138,57) krizinių šeimos įvykių per pastaruosius metus nebuvo nustatyta ($p=0,055$), tačiau koreliacija yra labai artima statistiškai reikšmingam susietumui (5 priedas, 2 lentelė), gali būti, kad grupėms esant tolygesnėms rezultatai atskleistų reikšmingus ryšius.

Toliau buvo siekiama išsiaiškinti, ar patekimas į bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normos ir sutrikimų rizikos grupes susijęs su kriziniais šeimos įvykiais per pastaruosius metus. Tam naudojamas Chi kvadrato testas. Gauti duomenys parodė, kad kriziniai šeimos įvykiai per pastaruosius metus, nėra susiję su tuo, ar vaikas patenka į bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normos ir sutrikimų rizikos grupes ($\chi^2=0,324$, $df= 1$, $p=0,569$) (5 priedas, 4 lentelė).

Toliau buvo siekiama išsiaiškinti, ar patekimas į sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai normos ir sutrikimų rizikos grupes susijęs su kriziniais šeimos įvykiais per pastaruosius metus. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad kriziniai šeimos įvykiai per pastaruosius metus, nėra susiję su tuo, ar vaikas patenka į sunkumų poveikio jo kasdienei veiklai normos ir sutrikimų rizikos grupes ($\chi^2=1,816$, $df=1$, $p=0,178$) (5 priedas, 3 lentelė).

3.6. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai sąsajos su subjektyviai tėvų vertinamu santykiu su vaiku, tėvų tarpusavio santykiais bei tėvų sutarimo dėl vaiko ugdymo ir priežiūros

Toliau tyrime buvo siekiama įvertinti pradinio mokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emocinių sunkumų sąsajas su jo tėvų sutarimu dėl vaiko ugdymo, tėvų tarpusavio santykiu bei vaiko ir tėvų tarpusavio santykiu (lentelė 17).

17 lentelė. *Bendrijų elgesio ir emocinių sunkumų ryšys su tėvų subjektyviai vertinamu santykiu su partneriu, santykiu su vaiku bei subjektyviai vertinamu sutarumu vaiko auklėjimo klausimais*

	Vaiko ir tėvų tarpusavio santykiai	Tėvų tarpusavio santykiai	Tėvų sutarumas dėl vaiko ugdymo ir priežiūros
Bendra sunkumų skalė	-0,136*	-0,163**	-0,147*
Sunkumų poveikio skalė	-0,239**	-0,159**	-0,239**

Pastaba: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Duomenų analizė atskleidė (17 lentelė), kad tėvų subjektyviai vertinamas santykis su vaiku turi neigiamos krypties statistiškai reikšmingą ryšį su pradinio mokyklinio amžiaus vaiko bendrais vaiko patiriamais elgesio ir emociniais sunkumais bei sunkumų poveikiu kasdienei vaiko veiklai ($p < 0,05$). Tai reiškia, kuo geresnis tėvų subjektyviai vertinamas santykis su vaiku, tuo mažesniais įverčiais tėvai vertino savo vaiko bendruosius elgesio ir emocinius sunkumus bei šių sunkumų poveikį vaiko kasdienei veiklai.

Toliau duomenų analizė atskleidė (17 lentelė), kad tėvų subjektyviai vertinami santykiai su partneriu turi statistiškai reikšmingą neigiamos krypties ryšį su pradinuko patiriamais bendraisiais elgesio ir emociniais sunkumais ($p < 0,01$). Remiantis rezultatais, galima teigti, kad kuo geresni subjektyviai vertinami tėvų tarpusavio santykiai, tuo geriau tėvai vertina vaiko bendrus elgesio ir emocinius sunkumus bei šių sunkumų poveikį vaiko kasdienoje ($p < 0,05$).

Tolesnė duomenų analizė atskleidė (17 lentelė), kad subjektyviai vertintas tėvų sutarumas vaiko auklėjimo ir ugdymo klausimais taip pat turi statistiškai reikšmingą neigiamos krypties ryšį su vaiko patiriamais bendraisiais elgesio ir emociniais sunkumais ($p < 0,05$). Taigi, galima teigti, kad kuo geriau tėvai vertina savo tarpusavio sutarimą vaiko ugdymo klausimais, tuo mažesniais įverčiais vertina vaiko bendruosius elgesio ir emocinius sunkumus bei šių sunkumų poveikį vaiko kasdieninei veiklai.

Toliau tyrime buvo siekiama atskleisti pradinio mokyklinio amžiaus vaikų bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normos ir sutrikimų rizikos grupės vidurkių skirtumus atsižvelgiant į vaiko ir tėvų tarpusavio santykius. Bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų skalės skirstiniai pasiskirstę normaliuoju skirstiniu todėl naudojame Stjudento t kriterijų, o sunkumų poveikio skalei pasiskirstant nenormaliuoju skirstiniu naudojamas Mann Whitney U testas.

18 lentelė. *Bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai normos ir sutrikimų rizikos grupės atsižvelgiant į šeimos santykius*

Bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai				
	Normos	Sutrikimų rizikos grupė	t	p
Tėvų ir vaiko santykiai	Vidurkis (SD)	Vidurkis (SD)	2,174	0,031
	4,12 (0,750)	3,92 (0,800)		
	Sunkumų poveikis vaiko kasdienei veiklai			
	Normos	Sutrikimų rizikos grupė	Z	p
	Vidutiniai rangai	Vidurkiniai rangai	-4,214	0,000
	154,38	113,63		
Bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai				
	Normos	Sutrikimų rizikos grupė	t	p
Tėvų tarpusavio santykiai	Vidurkis (SD)	Vidurkis (SD)	2,140	0,033
	4,10 (1,005)	3,84 (0,987)		
	Sunkumų poveikis vaiko kasdienei veiklai			
	Normos	Sutrikimų rizikos grupė	Z	p
	Vidutiniai rangai	Vidurkiniai rangai	-2,392	0,017
	138,91	115,62		
Bendri elgesio ir emociniais sunkumai				
	Normos	Sutrikimų rizikos grupė	t	p
Tėvų sutarumas dėl vaiko ugdymo	Vidurkis (SD)	Vidurkis (SD)	2,419	0,016
	4,11 (0,94)	3,83 (0,91)		
	Sunkumų poveikis vaiko kasdienei veiklai			
	Normos	Sutrikimų rizikos grupė	Z	p
	Vidutiniai rangai	Vidurkiniai rangai	-3,768	0,000
	143,45	106,86		

Pastaba: Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu. SD – standartiniai nuokrypiai.

Duomenų analizė atskleidė (žr. 18 lentelė), kad bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normos ir sutrikimų rizikos grupės vidurkiai statistiškai reikšmingai skiriasi ($p < 0,05$). Bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normos grupėje tėvų ir vaiko tarpusavio santykiai tėvų vertinami kaip geresni nei vaikų, kurie atsidūrė sutrikimų rizikos grupėje.

Toliau tyrime buvo siekiama atskleisti pradinio mokyklinio amžiaus vaikų sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai normos ir sutrikimų rizikos grupės vidurkių skirtumus atsižvelgiant į vaiko ir tėvų tarpusavio santykius. Rezultatai pateikiami 18 lentelėje. Remiantis gautais rezultatais, bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normos ir sutrikimų rizikos grupės vidurkiai statistiškai reikšmingai skiriasi ($p < 0,05$). Sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai normos grupėje tėvų ir vaiko tarpusavio santykiai tėvų vertinami kaip geresni nei vaikų, kurie atsidūrė elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos grupėje.

Toliau tyrime buvo siekiama atskleisti pradinio mokyklinio amžiaus vaikų bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normos ir sutrikimų rizikos grupės vidurkių skirtumus atsižvelgiant į tėvų tarpusavio santykius. Duomenų analizė atskleidė (žr. 18 lentelė), kad bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normos ir sutrikimų rizikos grupės vidurkiai statistiškai reikšmingai skiriasi ($p < 0,05$). Bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normos grupėje tėvų tarpusavio santykiai tėvų vertinami kaip geresni nei savo tarpusavio santykius vertino sutrikimų riziką turinčių vaikų tėvai.

Toliau tyrime buvo siekiama atskleisti vaikų sunkumų poveikio kasdieninei jų veiklai normos ir sutrikimų rizikos grupės vidurkių skirtumus atsižvelgiant į tėvų tarpusavio santykius. Atlikus duomenų analizę, paaiškėjo (žr. 18 lentelė), kad bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai normos ir sutrikimų rizikos grupės vidurkiai reikšmingai skiriasi ($p < 0,05$). Vaikų, kurie sunkumų poveikio įverčiai patenka į normos ribas, tėvai sutaria geriau, nei vaikų, kurie patenka į sutrikimų rizikos grupę tėvai.

Toliau tyrime buvo siekiama atskleisti pradinio mokyklinio amžiaus vaikų bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normos ir sutrikimų rizikos grupės vidurkių skirtumus atsižvelgiant į tai, kaip tėvai sutaria dėl vaiko ugdymo ir priežiūros šeimoje. Lyginant normos ir sutrikimų rizikos grupių vidurkių skirtumus, naudojamas Stjudento t kriterijus nepriklausomoms imtims. Rezultatai pateikti x lentelėje.

Duomenų analizė atskleidė (žr. 18 lentelė), kad bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normos ir sutrikimų rizikos grupės vidurkiai statistiškai reikšmingai skiriasi ($p < 0,05$). Žiūrint į 18 lentelėje pateiktus duomenis matyti, kad bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normos grupėje tėvų sutarumas yra didesnis, nei tėvų, kurių vaikai atsidūrė elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos grupėje.

Tyrimo metu, taip pat buvo siekiama atskleisti pradinio mokyklinio amžiaus vaikų sunkumų poveikio jų kasdienei veiklai normos ir sutrikimų rizikos grupės vidurkių skirtumus atsižvelgiant į tai, kaip tėvai sutaria dėl vaiko ugdymo ir priežiūros šeimoje. Atlikus duomenų analizę, paaiškėjo (lentelė 18), kad pradinio mokyklinio amžiaus vaikų sunkumų poveikio normos ir sutrikimų rizikos grupių vidurkiai, jei atsižvelgiame į tėvų sutarumą dėl vaiko ugdymo ir priežiūros, statistiškai reikšmingai

skiriasi ($p < 0,01$). Tai reiškia, kad normos grupėje esančių vaikų tėvai sutaria dėl vaiko ugdymo ir priežiūros daug stipriau, nei vaikų kurie atsidūrė sutrikimų rizikos grupėje tėvų.

3.7. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų, bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio jų kasdinei veiklai, rizikos ir apsauginiai veiksniai

Šiame skyriuje nagrinėjama, kokie šeimos veiksniai gali prognozuoti ar vaikas, tikėtina, turės bendrųjų elgesio ir emocinių sutrikimų riziką ar jos neturės bei kokie veiksniai gali prognozuoti, ar vaiko sunkumai jo kasdinei veiklai atsilies itin stipriai. Analizei pasirinktas logistinės regresijos modelis.

Pirmos logistinės regresijos modelio sudarymui, į spėjimą buvo įtraukti rodikliai, kurių vidurkiai, proporcijos statistiškai reikšmingai skyrėsi arba reikšmingai koreliavo su vaiko bendraisiais elgesio ir emociniais sunkumais, tai: vaiko amžius, jauniausio ir vyriausio vaiko gimimo eiliškumo pozicija šeimoje, svarbių įvykių (ne) buvimas, tėvų subjektyviai vertinamas patiriamas distresas, tėvų subjektyviai vertinami santykiai su savo partneriu, taip pat santykiai su savo vaiku, bei sutarumas dėl vaiko auklėjimo, ugdymo. Kategoriniai kintamieji buvo paversti dihotominiais kintamaisiais (jauniausio (1) ir vyriausio (0) vaiko pozicija, jaunesnio (0; 7-8 metų) ir vyresnio (1; 9-10 metų) pradinio mokyklinio amžiaus vaikai bei svarbūs įvykiai šeimoje nebuvo (0) ir buvo (1)). Logistinės regresinės analizės rezultatai pateikiami 19 lentelėje.

19 lentelė. *Logistinės regresijos prognozuojant vaikų bendruosius elgesio ir emocinių sutrikimų riziką rezultatai*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis					
	Bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai					
	B	OR	p	X ²	df	p
Gimimo eiliškumas	-0,950	0,417	0,006	7,371	8	0,497
Vaiko amžius	-0,874	0,387	0,009			
Šeimos svarbūs įvykiai	0,462	1,583	0,162			
Tėvų distresas	0,037	1,043	0,141			
Tėvų tarpusavio santykiai	-0,136	0,863	0,399			
Tėvų sutarumas dėl vaiko priežiūros ir ugdymo	-0,198	0,852	0,399			
Tėvų tarpusavio santykiai su vaiku	-0,041	0,945	0,774			

Pastaba: Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

19 lentelėje matyti, kad Hosmerio-Lemešou statistikos ($p = 0,497$) logistinės regresijos modelis su duomenimis yra suderintas. Šis logistinės regresijos modelis leidžia teisingai klasifikuoti 66,2

procentams atvejų, Modelio suderinamumas su duomenimis yra geras: Cox and Snell's $R^2=0,127$, Nagelkerke's $R^2=0,0,170$, tai reiškia, kad šie kintamieji gali paaiškinti nuo 13 iki 17 procentų šio modelio duomenų sklaidos.

Atlikus duomenų analizę nustatyta, kad vaiko patekimą į sutrikimų rizikos grupę prognozuoja vaiko amžius bei vyriausiojo vaiko gimimo eiliškumo pozicija šeimoje, o apsauginiai vaiko bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų veiksniai yra vyresnis pradinis mokyklinis amžius bei jauniausio vaiko gimimo eiliškumo pozicija šeimoje.

Antrosios logistinės regresijos modelio sudarymui, į spėjimą buvo įtraukti rodikliai, kurie reikšmingai koreliavo su vaiko sunkumų poveikiu jo kasdienei veiklai, tai: vaiko lytis bei amžius, tėvų subjektyviai vertinami santykiai su savo partneriu, taip pat santykiai su savo vaiku, tėvų sutarumas dėl vaiko ugdymo bei tėvų subjektyviai vertinamas jų patiriamas distresas. Logistinės regresinės analizės rezultatai pateikiami 20 lentelėje. Kategoriniai kintamieji buvo paversti dihotominiais kintamaisiais (jaunesnio (0; 7-8metų) ir vyresnio (1; 9-10 metų) pradinio mokyklinio amžiaus vaikai).

20 lentelė. *Logistinės regresijos prognozuojant vaikų elgesio ir emocinių sutrikimų riziką per poveikį vaiko kasdienėje veikloje rezultatai*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis					
	Sunkumų poveikis vaiko kasdienei veiklai					
	B	OR	<i>p</i>	X^2	<i>p</i>	df
Vaiko lytis (berniukai)	1,086	2,962	0,000	12,431	0,133	8
Vaiko amžius	0,244	1,276	0,069			
Tėvų santykiai su partneriu	0,048	1,049	0,796			
Tėvų santykiai su vaiku	-0,701	0,496	0,000			
Tėvų sutarumas dėl vaiko ugdymo	-0,372	0,059	0,689			
Tėvų distresas	0,053	1,054	0,063			

Pastaba: Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Pagal 20 lentelėje pateiktus duomenis matyti, kad Hosmerio-Lemešou statistikos ($p=0,133$) logistinės regresijos modelis su duomenimis yra suderintas. Šis logistinės regresijos modelis teisingai nuspėja sunkumų sutrikimų riziką per sunkumų poveikį kasdienei vaiko veiklai 70,2 procentams atvejų. Cox and Snell's $R^2=0,174$, Nagelkerke's $R^2=0,246$ tai reiškia, kad šie kintamieji gali paaiškinti nuo 17 iki 25 procentų šio modelio duomenų sklaidos. Atlikus duomenų analizę nustatyta, kad vaiko patekimą į elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos grupę per sunkumų poveikį vaiko kasdienei veiklai prognozuoja vaiko vyriška lytis bei prastesnė tėvų ir vaiko tarpusavio santykių kokybė.

4. REZULTATŲ APITARIMAS

Covid – 19 pandemijos metu, uždarius mokyklas, tėvų ir šeimos vaidmuo, pradinio mokyklinio amžiaus vaikams buvo itin svarbus. Tėvai pirmieji ir dažnai vieninteliai rūpinosi vaikų poreikiais, prireikus teikė vaikams pagalbą atliekant namų darbus, teikiant emocinę paramą, o pradinukų tėvams teko itin didelė našta – pradinio mokyklinio amžiaus vaikams reikalinga didesnė priežiūra, todėl didesni ir tėvų laiko bei dėmesio resursai. Gerai žinoma, kad vaikų psichologinė gerovė susijusi su tėvų savijauta, šeimos tarpusavio santykiais, todėl didėjantys tėvų nerimo, depresijos, streso rodikliai bei sparčiai augantys vaikų elgesio ir emocinių sunkumų rodikliai kelia didžiulį nerimą mokslininkams ir sveikatos priežiūros specialistams. Išsiaiškinti, kas karantino aplinkybėmis vaikui šeimos aplinkoje gali kelti grėsmę, o kas suteikti ir galimybių tampa ypatingai svarbu.

Pagrindinis šio tyrimo tikslas buvo ištirti pradinio mokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio jų kasdienei veiklai sąsajas su šeimos veiksniais Covid-19 pandemijos metu.

4.1. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų pasiskirstymas į bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio jų kasdienei veiklai normos ir nuokrypio grupes

Siekiant atliepti iškeltą tikslą, buvo nagrinėti vaikų elgesio ir emociniai sunkumai ir jų poveikis vaiko kasdienei veiklai atsižvelgiant į įvairius šeimos veiksnius (vaiko demografiniai veiksniai, tėvų demografiniai veiksniai, tėvų sveikatos veiksniai, šeimos santykių bei šeimos krizių bei sukrėtimų veiksniai per pastaruosius pusę metų). Taip pat buvo siekiama atskleisti elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai normos ir sutrikimų rizikos grupes atsižvelgiant į šeimos veiksnių kintamuosius.

Bendroje vaikų populiacijoje normų sudarymas grindžiamas tuo, kad apie 80 proc. visų populiacijos vaikų sudaro normą, 10 proc. patenka į ribos ir taip pat 10 proc. į nuokrypio kategoriją (Gintilienė ir kt. 2004). Šiame darbe, kaip buvo aptarta anksčiau, ribos ir nuokrypio grupės sujungiamos į sutrikimų rizikos grupę. Remiantis darbe gautais rezultatais, į elgesio ir emocinių sunkumų normos grupę patenka 54,8 proc. visos imties vaikų, į elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos ribas pateko 45,2 proc. tyrimo imties vaikų, tai beveik pusė visos imties vaikų. Sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai normos ribose yra 70 proc. imties vaikų, o sutrikimų rizikos grupėje apie 30 proc. vaikų. Matyti, kad 2021 metais, karantinui pasibaigus, į elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos grupę patenka daugiau nei 25

procentais daugiau vaikų nei nurodoma bendroje vaikų populiacijoje, o sunkumų poveikio kasdienėje vaiko veikloje skalėje 10 proc. daugiau nei bendroje vaikų populiacijoje (Gintilienė ir kt. 2004). Epidemiologiniame tyrime, kurį atliko Lesinskienė ir kt. (2018) pranešama, kad 12,5 proc. 7-16 metų vaikų turi elgesio ir emocinių sutrikimų riziką. Kalbant apie pandemijos laikotarpį, Kinijoje 32,3 procentai vaikų patyrė psichikos sveikatos sunkumų (Liu ir kt., 2021), o tuo pačiu metu Lietuvoje atliktas tyrimas (Leskauskas, Juodenis, Veličkaitė, 2021) atskleidė, kad 67 procentai apklaustų vaikų bei tėvų jautė emocinės būsenos pablogėjimą, o 47, 8 procentai apskritai karantinui prasidėjus jautėsi blogiau. Matyti, kad pandemijos laikotarpiu daug didesnė dalis vaikų pateko į sutrikimų rizikos grupę, jei lyginsime šiuos rezultatus su anksčiau atliktais tyrimais. Kita vertus, svarbu įvertinti ir bendrosios populiacijos (Gintilienė ir kt., 2004) elgesio ir emocinių sunkumų normos, ribos bei nuokrypio ribų kaitą per pastaruosius 20 metų, gali būti, kad jos nebeatitinka šios dienos populiacijos normos ir rizikos grupių rodiklių. Be to, labai svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kad vaikų elgesio ir emocinius sunkumus bei šių sunkumų poveikį vaiko kasdinei veiklai vertino tėvai, o ne patys vaikai. Remiantis Jusienės ir Raižienės (2006) teigimu, vaiko elgesio ir emocinių sunkumų vertinimai paprastai atspindi ne tik vaikų sunkumus, bet ir jų tėvus, šeimos atmosferą. Gali būti, kad tėvai patirdami nemenkus iššūkius karantino laikotarpiu bandydami suderinti tiek savo, tiek darbo ir vaikų poreikius, galėjo šiek tiek ir pervertinti vaiko elgesio ir emocinius sunkumus bei jų poveikį vaiko kasdinei veiklai. Vis tik, šio tyrimo duomenimis, Covid – 19 pandemijos metu, daug daugiau vaikų patenka į elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos grupę nei randama ankstesniuose tyrimuose.

4.2. Vaiko sociodemografiniai veiksniai

Tyrimo rezultatai parodė, kad tėvai skyrė aukštesnius elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio kasdinei vaiko veiklai įverčius jaunesnio pradinio mokyklinio amžiaus vaikams. Be to, tėvų vertinimu, daugiau jaunesnio pradinio mokyklinio amžiaus vaikų pateko į elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos grupę. Šie rezultatai atitinka ir Žukauskienės, Kajokienės (2007) bei Morivaki, Kamio (2014) tyrimų rezultatus, kuriuose daugiau jaunesnio mokyklinio amžiaus vaikų pateko į sutrikimų rizikos grupę. Be to, 2021 metų pavasarį atliktas tyrimas (Jusienė, Baukienė, Breidokienė, 2021) atskleidė, kad pradinukų elgesio ir emocinių sunkumus tėvai vertino kaip didesnius, lyginant su pagrindinės mokyklos tėvų įverčiais. Šiuos tyrimo rezultatus gali paaiškinti Willner ir kt., (2016) gauti tyrimo duomenys, kad jaunesniame pradiniame amžiuje vaiko elgesio ir emociniai sunkumai yra mažiau diferencijuoti, todėl pradėjus lankyti mokyklą pasireiškia bendrieji – tiek elgesio, tiek emociniai sunkumai, o vėliau jie išsiskiria į elgesio ir emocinius, todėl jaunesniame pradiniame amžiuje jų gali būti

pastebima daugiau, be to, pasak Duncobe, (2014) jaunesnio pradinio mokyklinio amžiaus vaikai yra labiau priklausomi nuo tėvų, todėl tėvai maksimaliai yra susitelkę ties vaikų elgesio valdymo įgūdžiais, tad gali būti, karantino kontekste, poreikis suvaldyti jaunesnių vaikų elgesį sukėlė daugiau sunkumų patiems tėvams, o tai lėmė aukštesnius vaiko sunkumų įvertinimus. Be to, pradiniam mokykliniam amžiuje vis dar lavėja vaiko savireguliacijos gebėjimai ir vaikai dar tik mokosi laikytis tam tikrų taisyklių. Tad, galima manyti, kad vaiko savireguliacijos ypatumai galėjo turėti įtakos tam, kaip tėvai vertina savo vaiko sunkumus. Pasak, Žukauskienės, Kajokienės (2007) didėjant vaiko amžiui jo socialiniai įgūdžiai, elgesio ir emociniai sunkumai mažėja, nes didėja vaiko gebėjimai prisitaikyti prie aplinkos. Magelinskaitė (2008) taip pat pažymi, kad pradinio mokyklinio amžiaus vaikas dar mokosi kontroliuoti ir savo emocijas, todėl dar sunku jas suvaldyti, tačiau emocijų reguliavimas palaipsniui tampa stabilesnis, vaiko elgesio sunkumai taip pat mažėja (Šinkariova, 2010), o tai iš esmės atitinka šio tyrimo rezultatus – vaiko elgesio ir emocinių sunkumų mažėja pradinukui augant.

Toliau tyrime išryškėjo įdomi tendencija, kad kitaip nei bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai, sunkumų poveikis vaiko kasdieniui veiklai didėja vaikui augant. Panašūs tyrimo rezultatai gauti Gustafsson, Proczkowska-Björklund, Gustafsson (2017) ikimokyklinukų tyrime, kurie rodo, kad sunkumų poveikis ikimokyklinio amžiaus vaikui didėja jam augant. Kodėl bendriesiems elgesio ir emociniams sunkumams pradiniam mokykliniam amžiuje mažėjant su metais, sunkumų poveikis vaiko kasdieniui veiklai auga? Rezultatai gali būti siejami ir su Covid-19 karantino ypatumais. Karantino laikotarpiu, tiek mokymosi, tiek laisvalaikio, tiek bendravimo su draugais vieta, apie kurias tėvų klausama sunkumų poveikio priede, atsidūrė namų aplinkoje - tėvai karantino metu, stebėjo visas pradinuko kasdienio gyvenimo sritis. Remiantis Jusienės, Baukienės ir Breidokienės (2021) tyrimu, karantino laikotarpiu labiausiai nepatenkinti buvo būtent pradinukų tėvai, mokslininkės daro prielaidą, kad pradinukų tėvams sunkumų sukėlė tai, kad vaikai reikalavo itin daug pagalbos mokantis, bendraujant su draugais ir leidžiant laisvalaikį nuotolio būdu. Gali būti, kad ši nuolatinė pagalba vaikui, buvo pripažinta kaip didesnis sunkumų poveikis vaiko kasdieniui. Svarbu ir tai, kad pradinuko poreikis bendrauti su bendraamžiais su amžiumi didėja (Žukauskienė, 2012), tad galima kelti prielaidą, kad karantino apribojimų kontekste vaiko didesnius sunkumus jo kasdienio gyvenimo srityse lėmė socialinių santykių stoka. Kita vertus, tai, kad vyresniame pradiniam amžiuje tėvai vaikų sunkumų poveikį jų kasdieniui veiklai vertina kaip didesnį gali būti, įtakoja ir tai, kad vaikui augant daugėja ir veiklos reikalaujančios vaiko didesnės atsakomybės, geresnių savikontrolės įgūdžių, natūralu - didėja ir tėvų lūkesčiai, todėl sunkumų poveikis vaiko kasdienėje veikloje galėjo būti vertinamas kaip didesnis.

Šiame tyrime pradinio mokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emocinių sunkumų vidurkių analizė lyties atžvilgiu atskleidė, kad tėvai tiek pradinio mokyklinio amžiaus berniukų, tiek mergaičių elgesio bei emocinius sunkumus vertina pakankami panašiai. Reikšmingų lyčių skirtumų nebuvo rasta ir elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos ir sunkumų normos ribose. Tokie tyrimo rezultatai gali būti siejami su jau minėtais Willner ir kt., (2016) tyrimo rezultatais, kad jaunesniame pradiniam mokykliniam amžiuje vaikų sunkumai pasireiškia labiau kaip bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai, o tik vėliau jie išryškėja kaip atskiri elgesio (būdingesni berniukams) ar emociniai sunkumai (būdingesni mergaitėms).

Įdomu yra tai, kad šio tyrimo rezultatai atskleidė statistiškai reikšmingus tėvų įverčių skirtumus atsižvelgiant į berniukų ir mergaičių sunkumų poveikį kasdienėje vaiko veikloje - berniukų sunkumų poveikį jų kasdienėje veikloje tėvai vertino kaip didesnę nei mergaičių. Be to, reikšmingai daugiau berniukų pateko į elgesio ir emocinių sutrikimų per poveikį kasdieni jų veiklai rizikos grupę. Tai, kad tėvai berniukų patiriamų sunkumų poveikį vertina kaip stipriau paveikiantį kasdienę jų veiklą, gali būti susiję su tuo, kad berniukai, lyginant su mergaitėmis, remiantis tyrimais, vis tik pasižymi didesniais elgesio sunkumais, o mergaitės – emociniais (Jusienė, Baukienė, Breidokienė, 2021, Lesinskienė ir kt., 2018, Malinauskienė, 2020, Anderson, Williams, McGee, Silva, 1996, Žukauskienė, Kajokienė, 2007, Gustaffsson, Proczkowska-Björklund, Gustafsson, 2017). Gali būti, kad būtent elgesio ypatumai yra lengviau pastebimi ir gali būti subjektyviai tėvų vertinami kaip didesni trukdžiai kasdieni berniukų veiklai, lyginant juos su mergaičių sunkumais, kurie dažnu atveju yra emociniai ir nėra tokie akivaizdūs. Šią mintį patvirtina ir Edelbrod (1985) tyrimo rezultatai, kuriuose teigiama, kad informacija apie emocinius sunkumus yra patikimesnė remiantis vaikų atsakymais lyginant juos su tėvų pateikiamais atsakymais, tai gali rodyti, kad tėvai gali nepastebėti visų emocinių vaiko sunkumų. Be to, pasak Malinauskienės (2020) gali būti, kad merginos dėl geriau išlavėjusių socialinių gebėjimų, kitaip nei berniukai, anksčiau išmoksta spręsti kylančius sunkumus, greičiau įgyja problemų sprendimo įgūdžių. Na ir dar vienas svarbus aspektas, į kurį verta atkreipti dėmesį, tai pasak Jusienės ir Raižienės (2006) mamos, kitaip nei tėčiai, berniukus vertina kaip turinčius reikšmingai daugiau elgesio sunkumų, tai svarbu atsižvelgiant į tai, kad vis tik, galima manyti, didelė dalis mamų šiame tyrime vertino vaikų elgesio ir emocinius sunkumus. Na ir žinoma, šiuos tyrimo rezultatus reikėtų vertinti kiek atsargiai dėl mūsų kultūroje vis dar egzistuojančių lyties stereotipų, kurie gali turėti sąsajų su tuo, kaip tėvai vertina mergaičių ir berniukų sunkumus.

Toliau tyrime išryškėjo, kad tėvai vyriausių vaikų bendruosius elgesio ir emocinius sunkumus vertina kaip stipriau išreikštus lyginant juos su kitomis gimimo eiliškumo grupėmis. Tyrimo duomenys atskleidė, kad ypatingai skiriasi tai, kaip tėvai vertina jauniausio ir vyriausio vaiko elgesio ir emocinius

sunkumus. Tėvų vertinimu, vyriausi vaikai šeimoje turi daugiausia elgesio ir emocinių sunkumų, o jauniausi vaikai šeimoje jų turi mažiausiai. Panašūs rezultatai randami ir kituose tyrimuose, štai Fukuya ir kt., (2021), Jusienė bei Kuzmickaitė (2017) taip pat nustatė, kad vyriausi vaikai pasižymi aukščiausiais elgesio sunkumais, o jauniausi vaikai šeimoje – mažiausiais elgesio ir emociniais sunkumais. O Hjern ir kt., (2021) nustatė, kad vyriausio vaiko pozicija šeimoje yra vienas iš pagrindinių veiksnių prognozuojančių didesnius bendruosius elgesio ir emocinius sunkumus. Gauti šio tyrimo rezultatai gali būti susiję su vadinamuoju *vyriausio vaiko „nuvertimu nuo sosto“*. Kaip teigiama šio darbo literatūros apžvalgoje, gali būti, dėl užimtumo naujuoju šeimos nariu, tėvai dažnai nepastebi tinkamų pirmagimio būdų siekti tėvų dėmesio, todėl vaikas renkasi ne itin palankius ir malonius elgesio būdus, kurie dažniausia nelieka tėvų nepastebėti. Be to, Chomentauskas (2019) pastebi, kad tėvai dažnai susiduria su pirmagimio auklėjimo sunkumais, nes visi tėvystės iššūkiai jiems kyla pirmą kartą, kitaip nei auklėjant vėliau gimusius vaikus. Pasak autoriaus, tokia tėvų pozicija pirmagimio atžvilgiu lemia nenuoseklų auklėjimą, nenuspėjamą tėvų elgesį, o tai gali lemti jo užsisklendimą ir emocinius vaiko sunkumus. Dar vienas svarbus aspektas yra tai, kad tėvai, remiantis Adler (2015), pirmagimiui dažnai turi didesnių lūkesčių, nei kitiems šeimos vaikams. Visi šie aspektai gali turėti įtakos tam, kaip tėvai vertina vyriausiojo vaiko sunkumus. Na, o tai, kad tėvų subjektyviu vertinimu jauniausi vaikai patiria mažiausiai elgesio ir emocinių sunkumų gali būti susiję su geresniais tėvų auklėjimo įgūdžiais, didesne patirtimi ir netgi laiko trūkumu, kai nebegali daug laiko skirti vaiko stebėjimui ir mokymui. Be to, gali būti, kad vaikas augdamas su vyresniais broliais ir/ar seserimis įgauna nemažai gebėjimų, kurie gali padėti vaikui geriau prisitaikyti jį supančioje aplinkoje (Fukuya, 2021).

4.2. Tėvų sociodemografiniai veiksniai

Analizuojant tyrimo rezultatus susijusius su tėvų demografiniais veiksniais, išryškėjo, kad tėvų šeimyninė padėtis nesusijusi su tuo, kaip tėvai vertina vaiko elgesio ir emocinius sunkumus bei sunkumų poveikį vaiko kasdinei veiklai. Daug tyrimų aptartų literatūros analizės dalyje atskleidžia, kad tėvų šeimyninė padėtis vis tik gali turėti sąsajų su vaiko elgesio ir emociniais sunkumais (Anderson, 2014, Žukauskienė, 2007, Klein, ir kt., 2013, Sa, Bordin, Martin ir Paula 2010, Anderson, 2014), be to, remiantis Sa, Bordin, Martin ir Paula (2010) tyrimo duomenimis, skyrybos šeimoje yra net vienas didžiausių veiksnių prognozuojančių vaiko elgesio sunkumus. Pirmiausia, svarbu įvertinti tai, kad šio darbo tyrimo rezultatus galėjo įtakoti labai netolygios šeimyninės padėties grupės - net 92,8 proc. visos imties tėvų gyveno registruotoje santuokoje arba su partneriu. Tačiau, įdomu yra tai, kad analizuojant svarbius šeimos gyvenimo įvykius Covid- 19 pandemijos metu, tėvų skyrybos turėjo ryšį su tuo, kaip

tėvai vertina vaiko sunkumų poveikį jo kasdienei veiklai. Taigi tai, kad šeimyninė padėtis kaip sociodemografinis veiksnys, neturi ryšių su tuo kaip tėvai vertino vaiko bendruosius elgesio ir emocinius sunkumus bei šių sunkumų poveikį vaiko kasdienėje veikloje, gali būti susiję ir su laiko perspektyva. Skyrybos įvykusios „šviežiai“, būtent Covid – 19 karantino laikotarpiu, gali būti, kėlė šeimai bei vaikui daug didesnę stresą, nei įvykusios praeityje. Be to, karantino laikotarpiu vaikas neturėjo galimybės atsitraukti į kitą aplinką (mokykla, būreliai, draugai ir kt.), todėl nuolatos buvo šalia besiskiriančių tėvų. Goldberg, Allen, Smith, (2021) Covid-19 karantino metu besiskiriančias šeimas išskyrė kaip vienas daugiausiai streso patiriančių šeimų. Remiantis Russell ir kt., (2016), laikui bėgant išsiskyrusių tėvų emocijos nurimsta, o tarpusavio santykiai tampa geresni ir labiau dalykiški. Kaip teigia Pires, Martins (2021), sunkus ir įtemptas būtent skyrybų proceso laikotarpis vaikui gali būti ypatingai traumuojantis ir išsiskiriantis dideliais tėvų konfliktais. Pasak mokslininkų besiskiriantys tėvai užtrunka, kol sukuria tinkamus santykius, mažiau konfliktuoja ir nerimauja dėl teisinių, finansinių ir vaiko globos gairių. Remiantis šio darbo tyrimo rezultatais ir analizuojama literatūra, galima daryti prielaidą, kad būtent tėvų ir vaikų patiriamas stiprus stresas vykstant skyrybų procesui gali būti stipriau susijęs su tuo, kaip tėvai vertina vaiko elgesio ir emocinių sunkumų poveikį vaiko kasdienei veiklai. Tai, kad tėvų stresas turi reikšmingų sąsajų su vaiko elgesio ir emociniais sunkumais patvirtina ir šio darbo tyrimo rezultatai aptariamami kiek vėliau. Žinoma, labai svarbu ir tai, kad skyrybų streso veikiami tėvai savo vaiko sunkumus gali vertinti ir kaip didesnius. Vis tik, skyrybas Covid-19 pandemijos metu patyrusių tėvų grupė šiame tyrime yra labai nedidelė, o ryšys yra gana nestiprus, todėl į šiuos rezultatus reikėtų žiūrėti labai atsargiai.

Šiame darbe taip pat išryškėjo, kad tėvų darbinis užimtumas nėra reikšmingai susijęs su tuo, kaip tėvai vertina bendruosius vaiko elgesio ir emocinius sunkumus bei šių sunkumų poveikį vaiko kasdienėje veikloje. Tiek dirbantys, tiek nedirbantys, tiek nuotoliu ir namuose dirbantys tėvai vaiko elgesio ir emocinius sunkumus ir sunkumų poveikį vaiko kasdienei veiklai vertino panašiai. Panašūs tyrimo rezultatai randami apžvelgus ir kitų tyrimų rezultatus – darbinis tėvų užimtumas nėra susijęs su vaiko elgesio ir emociniais sunkumais (McLaughlin ir kt., 2011, Moulin ir kt., 2021) arba susijęs nestipriais ryšiais (Reiss ir kt., 2019). Vis tik tyrimai atskleidžia (Keong, Lanier, Ju, 2020) kad geresnė darbo ir šeimos pusiausvyra buvo susijusi su mažesniu tėvų stresu ir sumažėjusiais santuokiniais konfliktais, o tai gali turėti sąsajų su geresne vaiko psichine sveikata. Tai, kad nebuvo rasta reikšmingų skirtumų tarp to, kaip tėvai vertina vaiko bendruosius elgesio ir emocinius sunkumus atsižvelgiant į tėvų darbinio užimtumo grupes, gali būti susiję ir su šio tyrimo ribotumais - 80, 4 proc. visos tyrime dalyvavusių tėvų imties buvo dirbantys tėvai. Kitas svarbus aspektas gali būti ir tai, kad karantino laikotarpiu Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija pradinukų tėvams sudarė

sąlygas kreiptis dėl nedarbingumo pažymėjimo išdavimo, gauti ligos išmoką ir padėti savo vaikams mokytis, tai galimai galėjo iškreipti tėvų darbinio užimtumo grupės sudėtį – nors tėvai ir turėjo darbą, tačiau turėjo galimybes karantino laikotarpiu pabūti su vaiku ir jam padėti.

Šiame darbe neišryškėjo reikšmingų skirtumų tarp to kaip pradinukų tėvai vertina bendruosius vaiko elgesio ir emocinius sunkumus bei šių sunkumų poveikį vaiko kasdienei veiklai atsižvelgiant į tėvų išsilavinimą. Literatūroje gausiai aptinkami tyrimai kurie vis tik patvirtina bendrųjų vaikų elgesio ir emocinių sunkumų ryšį ir su tėvų išsilavinimu be to, tėvų išsilavinimas pripažįstamas kaip vienas iš stiprių prognostinių vaiko elgesio ir emocinių sunkumų veiksnių (Hern ir kt., 2021, Klein ir kt., 2013, Hosokawa, Katsura, 2018). Tai, kad šiame tyrime gauti rezultatai neparodo literatūra grindžiamų ryšių, gali būti susiję su šio tyrimo ribotumais. Tyrime dalyvavo 95,2 proc. tėvų turinčių aukštąjį išsilavinimą. Natūralu, kad išsilavinimo grupėms esant labai netolygioms rezultatai tikrųjų ryšių tarp kintamųjų gali ir neatskleisti.

Šio tyrimo rezultatai atskleidė, kad vaikų skaičius šeimoje taip pat nėra susijęs su tuo, kaip tėvai vertina vaiko elgesio ir emocinius sunkumus, bei su tuo, kaip tėvų manymu šie sunkumai atsiliepia vaiko kasdienei veiklai. Tačiau literatūroje randami gana vienareikšmiški tyrimo rezultatai, kad šeimai turinčiai daugiau vaikų sumažėja tiek psichologiniai, tiek finansiniai šeimos ištekliai ir todėl tai dažniausiai turi neigiamą poveikį vaiko psichinei sveikatai (Wolf, McCoy, 2019), o mažesnės šeimos pajamos yra reikšmingai susijusios su didesniais vaiko elgesio ir emociniais sunkumais (Hosokawa, Katsura, 2018). Vis tik, žvelgiant giliau, galima daryti prielaidą, kad būtent karantino specifika galėjo lemti tai, kad tėvai vaiko sunkumus vertino mažesniais įverčiais. Pavyzdžiui, remiantis šiame tyrime išryškėjusiomis kintamųjų koreliacijomis (Priedas Nr. 2), matyti, kad didesnis vaikų skaičius šeimoje siejasi su mažesniu tėvų distresu. Gali būti, kad vaikai iš daugiavaikių šeimų karantino metu turėjo daugiau galimybių bendrauti, be to, pagalbos galimybės tėvams taip pat galėjo būti palankesnės. Bonsang, Skirbekk (2022) tyrimo rezultatai atskleidė, kad tris ir daugiau vaikų auginantys tėvai susiduria su mažesne socialine izoliacija bei jaučiasi mažiau vieniši, o tai gali turėti sąsajų su tuo, kaip tėvai vertina vaiko sunkumus. Ir žinoma, šie rezultatai atspindi daugumoje išsilavinusių, santuokoje gyvenančių ir darbą turinčių tėvų imtį.

4.3. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emociniai sunkumų bei sunkumų poveikio jų kasdienei veiklai sąsajos su tėvų patiriamu distresas

Tyrime išryškėjo, kad tėvų patiriamas distresas per pastaruosius tris/keturis karantino mėnesius turi sąsajų su tuo, kaip tėvai vertina vaiko bendruosius elgesio ir emocinius sunkumus, bei su tuo, kaip

tėvų manymu vaiko sunkumai atsiliepija vaiko kasdienei veiklai. Kuo tėvų distresas didesnis, tuo tėvai daugiau nurodo vaiko elgesio ir emocinių sunkumų bei šių sunkumų poveikį vertina kaip stipriau atsiliepiantį vaiko kasdienei veiklai. Šie rezultatai atitinka Baroso ir kt., (2018), Dubois – Comtois ir kt., (2013), bei Liu ir kt., (2021) tyrimo rezultatus, kurie atskleidžia, kad didesnis tėvų stresas siejasi su didesniais vaiko elgesio ir emociniais sunkumais. Šie tyrime gauti rezultatai gali būti grindžiami tuo, kad Covid – 19 pandemijos metu, stebimas reikšmingai padidėjęs tėvų nerimas, didesni depresijos rodikliai bei didesnis jautrumas tarpusavio santykiuose, o tai pasak tyrėjų kelia grėsmę vaiko fizinei ir psichinei sveikatai (Brown ir kt., 2020; Liu, Doan, 2020; Magson ir kt., 2021, Achterberg, Dobbelaar, Boe, 2021, Spinelli, 2020). Galima manyti, kad stresas dėl pandemijos, kurį patiria tėvai, bandydami suderinti savo, darbo ir vaiko poreikius kelia emocijų kontrolės sunkumų, gali trukdyti racionaliai mąstyti (Liu, Doan, 2020), be to, didesnių psichologinių išgyvenimų kamuojami tėvai dažniau gali būti nekantrūs, negatyvūs savo vaiko atžvilgiu, o tai galimai mažina jų galimybes atliepti vaiko poreikius bei suteikti emocinę pagalbą savo vaikams (Abidin ir kt., 1992, Biffi, Gambacorti – Passerini, Bianchi, 2021), naudoti netinkamus auklėjimo būdus (Tolan, 2020). Štai Keong, Lanier, Ju (2020) Covid- 19 karantino laikotarpiu atlikto tyrimo duomenimis, tėvai, kurie jautė sutuoktino palaikymą, pandemijos metu patyrė reikšmingai mažiau streso ir mažiau konfliktavo su sutuoktiniu lyginant juos su tėvais, kurie neįjautė didelio sutuoktinio palaikymo. Pastarieji tyrimų rezultatai iš esmės parodo, kad tėvų patiriamas distresas gali tarpininkauti tarp šeimos santykių ir to kaip tėvai vertina vaiko elgesio ir emocinius sunkumus. Žvelgiant giliau, tai atitinka ir šio tyrimo rezultatus - atlikus kintamųjų tarpusavio koreliacijas (Priedas Nr. 2) išryškėjo, kad kuo didesnis tėvų patiriamas stresas, tuo prasčiau tėvai vertina savo santykius su sutuoktiniu, su vaiku, o taip pat tėvai prasčiau vertina tarpusavio sutarumą dėl vaiko ugdymo. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad ryšys tarp tėvų patiriamo distreso ir vaiko elgesio ir emocinių sunkumų yra abipusis. Vaiko sunkumai taip pat gali turėti įtakos didesniems tėvų distreso rodikliams (Coyne ir kt., 2021, Holly ir kt., 2019, Moulin ir kt., 2021) bei prastesnei šeimos tarpusavio santykių kokybei (Asisi Grace, 2021). Tad, karantino laikotarpiu ypatingai svarbu atkreipti dėmesį į šeimas, kurių vaikai turi elgesio ir emocinių sunkumų, šiems tėvams ypatingai svarbi specialistų pagalba mažinant jų patiriamą stresą tėvystėje.

4.4. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emocinių sunkumų bei šių sunkumų poveikio vaiko kasdienėje veikloje ryšys su svarbiais šeimos įvykiais per pastaruosius metus

Toliau tyrimo rezultatai atskleidė, kad tėvai per pastaruosius metus patyrė svarbių gyvenimo įvykių statistiškai reikšmingai prasčiau vertino savo vaikų elgesio ir emocinius sunkumus bei šių

sunkumų poveikį vaiko kasdienei veiklai lyginant juos su tėvais, kurie svarbių gyvenimo įvykių nepatyrė. Tai, kad įvairios krizės, nelaimės, o taip pat tėvų savijauta krizės atveju yra susijusi su vaiko elgesio ir emociniais sunkumais patvirtina ne vienas tyrimas (Achterberg, 2021, Coe ir kt., 2020). Hussong ir kt. (2022) analizavę šeimos veiksnius Covid – 19 pandemijos metu nustatė, kad įvairios krizės ir neigiami įvykiai šeimoje, sukėlė šeimoje didesnę įtampą, sutrikdė tėvų tarpusavio, vaikų ir tėvų santykius be to, sumažino tėvų galimybes suteikti paramą vaikams, o tai pasak autorių ir padidino galimybę vaikui patekti į elgesio ir emocinių sutrikimų grupę. Reiss ir kt. (2019) atlikę vaikų ir paauglių sveikatos tyrimą Vokietijoje taip pat patvirtino, kad kriziniai šeimos įvykiai yra prognostiniai vaiko elgesio ir emocinių sutrikimų veiksniai. Tad, galima manyti, kad šio tyrimo rezultatai neprieštarauja ankstesnių tyrimų rezultatams ir juos patvirtina. Kiek anksčiau tekste, aptariant tėvų sociodemografinius duomenis, aptariama ir tėvų grupė, būtent karantino laikotarpiu patyrusių skyrybas. Šio tyrimo rezultatai taip pat atskleidė ne itin stiprų ryšį tarp to, kaip per pastaruosius metus išsiskyrę tėvai vertino vaikų elgesio ir emocinius sunkumus ir kaip vaiko sunkumus vertino tėvai kurie svarbių gyvenimo įvykių nepatyrė. Kiek anksčiau, tekste, aptariant tėvų sociodemografinius duomenis, aptariama ir tėvų grupė būtent Covid-19 pandemijos metu patyrusių skyrybas. Tėvai Covid – 19 karantino laikotarpiu patyrę skyrybas vaikų elgesio ir emocinius sunkumus vertino kaip didesnius lyginant juos su tėvais, kurie svarbių įvykių šiuo laikotarpiu nepatyrė.

4.5. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai sąsajos su kriziniais šeimos įvykiais

Šio darbo tyrimo rezultatai atskleidė, kad kriziniai šeimos įvykiai nėra susiję su tuo, kaip tėvai vertina vaiko elgesio ir emocinius sunkumus bei nėra susiję su tuo, kaip tėvai vertina vaiko sunkumus jo kasdienėje veikloje, tačiau (tačiau koreliacija yra labai artima reikšmingam susietumui). Be to, kriziniai įvykiai šeimoje per pastaruosius metus nėra susiję su tuo, ar vaikas patenka į elgesio ir emocinių sunkumų normos ar sutrikimų rizikos grupes. Pirmiausia, tai, kad nerasta ryšių tarp vaiko elgesio ir emocinių sunkumų ir krizinių šeimos įvykių gali būti įtakota labai netolygių krizę patyrusių ir nepatyrusių tėvų grupių – krizių patyrusių buvo vos 17,1 proc. visos imties. Be to, tėvai beveik nepateikė kokybinių atsakymų apie krizinius šeimos įvykius per pastaruosius metus arba jie kartojosi su svarbiais šeimos gyvenimo įvykiais (pavyzdžiui skyrybos, darbo netekimas), tad netolygumas tarp krizę (ne) patyrusių grupių gali būti yra dar didesnis. Tai reiškia, kad nepaisant teorijoje randamo pagrindimo apie stiprius ryšius, gali būti, kad duomenų patikimumas esant grupėms labai netolygioms gali ir neatskleisti ryšių tarp to, kaip tėvai vertina vaiko elgesio ir emocinius sunkumus ir krizinių įvykių šeimoje. Antra, gali

būti, kad klausimas apie krizinius įvykius tėvams galėjo pasirodyti gana panašus į prieš tai buvusį klausimą apie svarbius gyvenimo įvykius, gali būti, būtent todėl tėvų negausūs kokybiniai atsakymai yra gana panašūs į svarbių gyvenimo įvykių atsakymus arba kokybinių atsakymų išvis nėra. Analizuojant literatūrą taip pat pastebima, kad kriziniai bei svarbūs šeimai įvykiai Covid – 19 pandemijos metu dažniausiai analizuojami juos apibendrinant, vadinant *kriziniais šeimos įvykiais*.

4.6. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emocinių sunkumų bei šių sunkumų poveikio vaiko kasdienėje veikloje sąsajos su subjektyviai tėvų vertinamu santykiu su vaiku, tėvų tarpusavio santykiais bei tėvų sutarimo dėl vaiko ugdymo

Tyrimo metu taip pat išryškėjo ir šeimos santykių svarba vaiko sveikatai. Šio tyrimo duomenys atskleidė, kad tėvų ir vaiko tarpusavio santykiai turi ryšį su tuo, kaip tėvai vertina vaiko bendruosius elgesio ir emocinius sunkumus ir sunkumų poveikį vaiko kasdienėje veikloje. Tyrimo duomenimis, kuo vaiko ir tėvų tarpusavio santykiai yra geresni, tuo geriau tėvai vertina vaiko bendruosius elgesio ir emocinius sunkumus bei šių sunkumų poveikį vaiko kasdieniui veiklai. Tokie šio tyrimo rezultatai sutampa su kitų mokslinių tyrimų rezultatais (Browne ir kt., 2015, Hillekens ir kt., 2020, Achtergarde ir kt., 2015, Souza ir Crepaldi, 2019, Connell ir Goodman, 2002). Žvelgiant giliau, Belsky (1984, cit. pgl. Čekuolienė, Jusienė, Vaiciukevičė, 2014) teigė, kad tai, kaip vaikas bendrauja su tėvais turi sąsają ir su tuo, kaip gerai tėvai sutaria tarpusavyje, o tai patvirtina ir šio tyrimo kintamųjų tarpusavio koreliacijos rezultatus (Priedas Nr. 2). Visgi, labai svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad rastas ryšys yra dvipusis, kitaip tariant, vaiko emociniai ir elgesio sunkumai gali veikti ir tėvų bei vaiko tarpusavio santykių kokybę (Kallahan, Kauffman, 2013, Asisi Grace, 2021). Todėl karantino kontekste, vėlgi, labai svarbu atkreipti dėmesį į šeimas, kurios augina elgesio ir emocinių sunkumų turinčius ar /ir sutrikimų riziką patiriančius vaikus. Būtų svarbu suteikti tėvams žinių apie visas įmanomas pagalbos šeimai galimybes.

Šio tyrimo rezultatai taip pat parodė, kad kuo tėvai geriau sutaria tarpusavyje, tuo geriau vertina vaiko elgesio ir emocinius sunkumus, o taip pat geriau tarpusavyje sutariantys tėvai vaikų sunkumus vertina kaip mažiau atsiliepiantčius vaiko kasdienėje veikloje. Tai, kad tėvų tarpusavio santykiai yra svarbūs vaiko psichikos sveikatai patvirtina ne vienas tyrimas (Pinsow, Lebow, 2005, Kelly, 2000, Lamela, Figueredo, 2019, Cumings, Davies, 2002), be to, tėvų tarpusavio santykių kokybė gali būti vaiko elgesio ir emocinių sunkumų prognostinis veiksnys (van Eldik ir kt., 2020). Chomentauskas (2019), teigia, kad vaikai nuo gimimo prisitaiko prie tėvų tarpusavio santykių, o vaiko sunkumai yra tarsi tėvų tarpusavio santykių atspindys. Didesnę vaiko elgesio ir emocinių sunkumų išraišką prastesnių tėvų tarpusavio santykių kontekste, galima būtų paaiškinti remiantis šeimos sistemos teorija - didesni vaiko

sunkumai gali būti vertinami kaip vaiko atsakas į stresą keliančią situaciją šeimoje, su kuria susidoroti vaikas dar neturi reikiamų gebėjimų ir žinių (Souza, Crepaldi, 2019). Be to, gali būti ir taip, kad vaikas nesąmoningai ieško būdų, kurie sutelktų tėvus bendram ir vieningam tikslui – vaiko sunkumams ir problemoms spręsti (Minuchin, 1977). Keong, Lanier, Ju (2020) atlikę tyrimą Covid-19 pandemijos metu taip pat nustatė, kad tėvai, kurie jautė sutuoktino palaikymą, pandemijos metu patyrė mažiau streso, o tai buvo susiję su geresne vaiko psichine sveikata. Taigi, galima manyti, kad šiame tyrime gauti rezultatai neprieštarauja ankstesnių tyrimų rezultatams ir ryšį tarp to, kaip tėvai vertina vaiko sunkumus bei savo tarpusavio santykius su sutuoktiniu tik patvirtina.

Remiantis šiame tyrime išryškėjusiais rezultatais tėvų sutarumas vaiko ugdymo klausiais, taip pat turi ryšį su tuo, kaip tėvai vertina vaiko bendruosius elgesio ir emocinius sunkumus bei sunkumų poveikį vaiko kasdieniui veiklai. Tai reiškia, kuo tėvai geriau bendradarbiauja vykdant tėvų pareigas ir tenkinant vaikų poreikius, tuo mažesniais įverčiais vertina vaiko elgesio ir emocinius sunkumus bei šių sunkumų poveikį vaiko kasdienėje veikloje. Šie tyrimo rezultatai patvirtina kitų tyrimų rezultatus (Souza, Crepaldi 2019, Lamela ir Figueiredo 2016). Paaiškinti šiuos rezultatus galima remiantis Chomentausku (2019) – gali būti, kad tėvams nesutariant dėl vaiko auklėjimo ir ugdymo tai lemia nenuoseklų jų auklėjimo stilių ir nenuspėjamą tėvų elgesį, o tai pasak autoriaus, gali lemti ir vaiko sunkumus. Lucasse, Haan, Helmerhorst, Keizer (2021) Covid-19 pandemijos laikotarpiu atlikę tyrimą nustatė, kad tėvus slegiantis stresas galėjo sutrukdyti tinkamai atliepti vaiko poreikius ir tokiu būdu buvo susijęs su prastesniu tėvų sutarumu dėl vaiko priežiūros. Šią mintį, apie tėvų jaučiamo distreso ryšį su tėvų tarpusavio sutarumu dėl vaiko ugdymo patvirtina ir šiame darbo tyrime išryškėjusios kintamųjų tarpusavio koreliacijų rezultatai (Priedas Nr. 2). Taigi gali būti, kad būtent tėvų patiriamas stresas turėjo įtakos tam, kaip tėvai vertina vaiko elgesio ir emocinius sunkumus, o tai savo ruožtu įtakojo ir tai, kaip tėvai vertina savo sutarumą dėl vaiko ugdymo. Žvelgiant dar giliau, šiame tyrime atliekant visų kintamųjų tarpusavio koreliacijas (Priedas Nr. 2), taip pat išryškėjo, kad tiek tėvų ir vaiko, tiek tėvų tarpusavio santykiai turi teigiamas sąsajas su tėvų sutarumu dėl vaiko ugdymo, tai iš esmės patvirtina ir šeimos sistemos teorijos mintį, kad sunkumai vienoje posistemėje atsiliepia ir kitoje šeimos posistemėje, o tai ypatingai svarbu kuriant intervencijos ar prevencines pagalbos priemones tėvams karantino laikotarpiu. Galima būtų manyti, kad suteikus tėvams psichologinę pagalbą vaiko ugdymo klausimais, gali gerėti jų sutarumas auklėjimo klausimais bei mažėtų jų patiriamas stresas.

4.7. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų, bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio jų kasdinei veiklai, rizikos ir apsauginiai veiksniai

Šiame tyrime buvo siekiama išsiaiškinti pradinio mokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos ir apsauginius veiksnius Covid -19 pandemijos metu atsižvelgiant į šeimos kintamuosius. Iš visų į binarinės logistinės regresijos spėjimą įvestų kintamųjų, bendrųjų elgesio ir emocinių sutrikimų riziką nuspėjo tik du kintamieji – jaunesnis pradinis mokyklinis amžius bei vyriausio vaiko pozicija šeimoje, o štai vyresnis pradinis mokyklinis amžius bei jauniausio vaiko pozicija šeimoje buvo apsauginis vaiko bendrųjų elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos veiksnys. Tai reiškia, kuo jaunesnis pradinis mokyklinis vaiko amžius, tuo didesnė yra tikimybė vaikui pakliūti į elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos grupę. Žukauskienės, Kajokienės (2007) atliktame tyrime jaunesnis pradinis mokyklinis amžius taip pat buvo vienas iš prognostinių prastesnės vaiko sveikatos veiksnių. Be to, nemažai tyrimų patvirtina sąsajas tarp bendrųjų vaiko elgesio ir emocinius sunkumų bei jaunesnio pradinio mokyklinio amžiaus (Hayes, 2007, Morivaki, Kamio, 2014, Jusienė, Baukienė, Breidokienė, 2021).

Dar vienas šiame tyrime išryškėjęs prognostinis pradinuko bendrųjų elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos veiksnys - vyriausio vaiko pozicija šeimoje, apsauginis – jauniausio vaiko pozicija šeimoje. Šie tyrimo rezultatai dera su kitais literatūroje randamais tyrimais - tarp Hjern ir kt. (2021) atskleistų elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos veiksnių taip pat buvo paminėta ir vyriausio vaiko pozicija šeimoje, o štai kiti autoriai (Fukuya, 2021, Thierry, 2021) nustatė, kad jauniausio vaiko padėtis šeimoje yra apsauginis vaiko sveikatos veiksnys. Galima manyti, kad literatūroje randami labai panašūs tyrimų rezultatai apie vaiko elgesio ir emocinių sutrikimų prognostinius veiksnius jei atsižvelgiame į gimimo eiliškumą šeimoje.

Šiame tyrime taip pat išryškėjo elgesio ir emocinių sutrikimų riziką per sunkumų poveikį vaiko kasdienėje veikloje prognozuojantys veiksniai. Taigi tyrimo rezultatai atskleidė du bendrųjų elgesio ir emocinių sutrikimų riziką per sunkumų poveikį vaiko kasdienėje veikloje prognozuojančius veiksnius. Pirmasis sutrikimų riziką prognozuojantis veiksnys yra vyresnis pradinis mokyklinis amžius, antrasis - blogesni tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai.

Taigi, kitaip nei bendrųjų elgesio ir emocinių sutrikimų riziką prognozuojantis jaunesnis pradinis mokyklinis amžius, sutrikimų riziką per sunkumų poveikį kasdienėje veikloje prognozuoja vyresnis pradinis mokyklinis amžius. Ši tyrimo rezultatai gali būti siejami būtent su karantino kontekstu – visos pradinuko gyvenimo sritys, apie kurias klausiama sunkumų poveikio priede persikėlė į vaiko

namus, atsidūrė tėvų akiratyje, o tai galėjo turėti įtakos tam, kaip tėvai vertina vaiko sunkumus. Taigi, galima manyti, kad tėvams daugiau laiko praleidžiant su vaikais, jie gali pastebėti ir daugiau sunkumų vaiko gyvenime. Be to, labai svarbu ir tai, kad pradinukui augant, didėja jo poreikis bendrauti su bendraamžiais ir tai, ypač kalbant apie karantino laikotarpį, galėjo padidinti tėvų įverčius sunkumų poveikio skalėje. Kitas prognostinis elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos veiksnys - prastesni vaiko ir tėvų tarpusavio santykiai. Ryšius tarp elgesio ir emocinių vaiko sunkumų bei vaiko ir jo tėvų tarpusavio santykių kokybės patvirtina ne vienas tyrimas ((Browne ir kt., 2015, Hillekens ir kt., 2020, Achtergarde ir kt., 2015, Souza ir Crepaldi, 2019, Connell ir Goodman, 2002, Yan, Schippe-Sullivan, Feng 2019). Pastaruosiuose tyrimuose atsiskleidžia gerų vaiko ir tėvų santykių ryšiai su mažesniais vaiko elgesio ir emociniais sunkumais. Tad galime teigti, kad šio tyrimo rezultatai sutampa su daugeliu kitų vaiko ir tėvų santykių bei vaiko elgesio ir emocinių sunkumų tyrimų rezultatais ir gerų vaiko ir tėvų santykių svarbą viduriniojoje vaikystėje patvirtina net ir Covid – 19 karantino kontekste.

Šiuose logistinės regresijos modeliuose buvo nemažai nereikšmingų šeimos veiksnių kintamųjų, kurie nenuspėjo vaiko elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos, tai žinoma nereikia, kad šie veiksniai yra nesvarbūs arba nepaaiškina elgesio ir emocinių sutrikimų tikimybės, tačiau tobulinant modelį, didinant tyrimo imtį arba ieškant kitų reikšmingų šeimos veiksnių, nuspėjamumo įverčiai galėtų keistis ir prognostinių elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos veiksnių galėtų daugėti.

Ribotumai

Svarbu aptarti pagrindinius šio tyrimo trūkumus.

1. Pirmiausia, nors tyrime dalyvavo pakankamai didelė tėvų imtis (N=283) ir tyrimas šiai konkrečiai imčiai yra prasmingas, tačiau jie negali atspindėti visos Lietuvos pradinukų populiacijos. Vienas pagrindinių šio tyrimo ribotumų yra tai, kad šio tyrimo tėvų imtyje dominavo mamos (96,8 proc.), kurių dauguma turėjo darbą (80,4 proc.), jų išsilavinimas yra aukštasis (95,2 proc.) ir gyvena registruotoje santuokoje arba su partneriu (92,8 proc.). Atsižvelgiant į literatūros analizę, prastesne sociodemografinė padėtimi pasižyminčios šeimos yra labiau paveiktos karantino ir mokyklų uždarymo, todėl šį tyrimą itin praturtintų įvairesnį socialinį statusą turinčių tėvų įverčiai;
2. Antra, labai svarbu paminėti, kad dauguma tyrime esančių korelacijų yra ganėtinai nestiprios, tad gali būti yra ir kitų šeimos veiksnių kurie galėjo sietis su tėvų bei vaiko patiriamais sunkumais karantino laikotarpiu kurių čia netyrėme;
3. Dar vienas svarbus ribotumas yra ir tai, kad pradinio mokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emocinius sunkumus bei šių sunkumų poveikį vaiko kasdienei veiklai vertino jų tėvai. Literatūroje randama įrodymų, kad vaikai suteikia tikslesnius atsakymus apie savo emocinius, problemų su bendraamžiais sunkumus. Gauti tyrimo rezultatai gali atspindėti ne vaiko elgesio ir emocinius sunkumus ar sutrikimų riziką, o tėvų požiūrį į vaiko sunkumus (Stith ir kt. 2009). Be to, vaikų sunkumų vertinimui nemažai įtakos gali turėti ir vertintojo santykiai su vaiku, o rezultatus galėjo sustiprinti ir tėvų jaučiamas stresas.

IŠVADOS

1. Tiriant, ar pradinio mokyklinio amžiaus vaikų bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai bei sunkumų poveikis vaiko kasdienei veiklai Covid – 19 pandemijos metu, skiriasi atsižvelgiant į vaiko demografinius veiksnius (vaiko lytis, amžius, vaiko individuali erdvė, gimimo eiliškumas) tyrime nustatyta:

a) Kuo jaunesnis pradinis mokyklinis vaiko amžius, tuo aukštesni vaiko bendrieji elgesio ir emociniais sunkumų įverčiai;

b) Vyriausi vaikai šeimoje pasižymi aukščiausiais bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų įverčiais, jauniausi – mažiausiais bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų įverčiais. Vaiko lytis ir individuali vaiko erdvė neturėjo reikšmingų sąsajų su bendraisiais vaiko elgesio ir emociniais sunkumais;

c) Berniukų tėvai elgesio ir emocinių sunkumų poveikį vaiko kasdienei veiklai vertina kaip stipriau išreikštą, lyginant su mergaičių tėvų įverčiais.

d) Jaunesnio pradinio mokyklinio amžiaus vaikų tėvai pradinuko sunkumus vertina kaip stipriau atsiliepiančius vaiko kasdienei veiklai nei vyresnio pradinio mokyklinio amžiaus vaikų tėvai. Nebuvo rasta reikšmingų vaiko sunkumų poveikio jo kasdienei veiklai tėvų įverčių skirtumų atsižvelgiant į tai, ar vaikas turi savo individualią erdvę ar jos neturi.

2. Tiriant pradinio mokyklinio amžiaus vaikų bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų skirtumus ir sunkumų poveikio kasdienei vaiko veiklai skirtumus tėvų demografinių veiksnių atžvilgiu (išsilavinimas, šeimyninė padėtis, darbinis užimtumas, vaikų skaičius šeimoje) reikšmingų bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų skirtumų nenustatyta.

3. Tėvai, kurie patyrė skyrybas savo vaikų bendruosius elgesio ir emocinius sunkumus bei sunkumų poveikį vaiko kasdienei veiklai vertino kaip stipriau išreikštus nei svarbių gyvenimo įvykių nepatyrę tėvai.

4. Mažesni bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai bei sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai įverčiai susiję su geresniais vaiko ir tėvų tarpusavio, tėvų tarpusavio santykiais bei geresniu tėvų sutarumu dėl vaiko ugdymo;

5. Tiek bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai, tiek sunkumų poveikis vaiko kasdinei veiklai siejosi su didesniu tėvų patiriamu distresu;
6. Tikrinant, ar pradinio mokyklinio amžiaus vaikų patekimas į bendrųjų elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos grupę bei patekimas į sutrikimų rizikos grupę per sunkumų poveikį vaiko kasdienėje veikloje, siejasi su šeimos veiksniais nustatyta, kad :
  - a) Patekimas į bendrųjų elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos grupę susijęs su vaiko jaunesniu pradinio mokyklinio amžiumi, vyriausio vaiko pozicija šeimoje, svarbiais šeimos įvykiais per pastaruosius metus;
  - b) Patekimas į elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos grupę per sunkumų poveikį vaiko kasdienėje veikloje susijęs su vaiko vyriška lytimi, jaunesniu mokyklinio amžiumi, didesniu tėvų patiriamu distresu, prastesniais vaiko ir tėvų, tėvų tarpusavio santykiais bei prastesniu tėvų sutarumu dėl vaiko ugdymo;
7. Patekimą į bendrųjų elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos grupę prognozuoja jaunesnis pradinis mokyklinis vaiko amžius ir vyriausiojo vaiko padėtis šeimoje;
8. Patekimą į sutrikimų rizikos grupę per patiriamą sunkumų poveikį vaiko kasdinei veiklai prognozuoja jaunesnis pradinis mokyklinis vaiko amžius bei prastesni vaiko santykiai su tėvais.

REKOMENDACIJOS

Tėvams:

1. Tai, kaip jaučiatės ir kaip bendraujate šeimoje karantino laikotarpiu itin paveikia vaiko elgesį ir jo emocinius išgyvenimus. Sunkiose situacijose stenkitės valdyti savo emocijas, vaikai mokosi reaguoti į sunkumus taip, kaip mato reaguojant suaugusiuosius. Todėl tam, kad galėtumėte pasirūpinti vaiku ir tinkamai reaguoti sunkiose situacijose, pirmiausia labai svarbu užtikrinti savo fizinių ir emocinių poreikių patenkinimą (tinkamas miego režimas, maistas ir poilsis). Jei patiriate stresą, santykių krizę, skyrybas, ar kitų svarbių gyvenimo įvykių kreipkitės į pagalbos specialistus, kurie padėtų jums išgyventi sunkumų laikotarpį;
2. Jei auginate elgesio ir emocinių sunkumų ar sutrikimų turintį vaiką ypatingai svarbu sunkumuose nelikti vieniems, todėl kreipkitės specialistų paramos ir pagalbos, pasinaudokite visomis teikiamos pagalbos galimybėmis (artimiausi šeimos nariai, specialistų pagalbos galimybės: mokyklos psichologas, psichikos sveikatos centro psichologai, pagalbos telefono numeriai ir kt.);
3. Skirkite vaikui kokybiško savo laiko. Žaiskite stalo žaidimus, skaitykite knygas, išeikite pasivaikščioti, pabūkite kartu be ekranų, ieškokite būdų prisijungti prie vaiko veiklos, pakviesti prisijungti prie jūsų užsiėmimų.
4. Svarbu atkreipti dėmesį į vaiko emocinę savijautą. Dažniausiai pastebime netinkamą vaiko elgesį, kuris gali tėvams įspėti apie nepatenkintus vaiko poreikius (fizinius, emocinius, meilės, pagarbos ir kt.), tačiau daug sunkiau yra pastebėti vaiko emocinius sunkumus, todėl domėkitės vaiko savijauta, skirkite vaikui, kad ir nedaug, tačiau kokybiško savo laiko;
5. Atkreipkite dėmesį į vyriausių vaikų elgesį ir emocinę jų būseną. Pastebėkite vyriausio vaiko tinkamą elgesį, tinkamai atliekamas pareigas, tinkamus problemų sprendimo būdus, pagirkite jį ir skirkite jam šiek tiek nedalomo savo dėmesio. Daugelis tėvų susiduria su vyriausiojo vaiko auklėjimo sunkumais. Tam, kad rastumėte jūsų šeimai tinkamą sprendimą nelikite vieni, pasitarkite su pagalbos specialistais, ieškokite ir kreipkitės pagalbos (mokyklos psichologas, psichikos sveikatos centro darbuotojai, pagalbos telefono numeriai ir kt.);
6. Pradėjęs lankyti mokyklą vaikas mokosi pritaipyti ją supančiame pasaulyje, nuo to, kokius įgūdžius vaikas išsiugdys, priklauso jo tolesnė adaptacija gyvenime. Todėl esant karantino apribojimams, padėkite pradinukui toliau ugdyti socialinius įgūdžius, bendrauti su klasės ir/ar kiemo draugais. Sudarykite sąlygas vaikui bendrauti nuotoliniu ar kitu karantine leidžiamu būdu;
7. Tik pradėjęs lankyti pradinę mokyklą vaikas susiduria su daugybe pokyčių, kurie reikalauja nepaprastai didelių vaiko adaptacijos bei savireguliacijos gebėjimų, kurių vaikas dar tik mokosi.

Padėkite vaikui mokytis atsakomybės, tinkamai, laiku ir iki galo atlikti pareigas ir tuo pačiu stenkitės suprasti vaiko patiriamus sunkumus, pasidomėkite jo amžiaus raidos ypatumais. Kilus klausimų, atsidūrus sunkiose situacijose pasinaudokite pagalbos šeimai galimybėmis.

Pagalbos specialistams:

1. Karantino laikotarpiu, dėl patiriamos įtampos susijusios su darbu, tėvyste bei vaikų mokymosi atsakomybe, pradinukų tėvams kilo rizika patirti didelį stresą, kuris gali lemti ir vaiko sunkumus, todėl svarbu organizuoti tėvų susitikimus, suteikti tėvams žinių apie psichologinės pagalbos galimybes ne tik mokykloje, bet ir kitomis galimomis priemonėmis. Svarbu sudaryti sąlygas tėvams pasidalinti vaikų ugdymo rūpesčiais, sunkumais, padėti atrasti ir aptarti galimus sunkumų sprendimo būdus, suteikti žinių apie vaikų ugdymą namuose, vaiko raidos ypatumus (pradinukų savikontrolę, emocinius bei socialinius vaiko poreikius);
2. Itin sudėtingas karantino laikotarpis buvo tėvams, kurie augina elgesio ir emocinių sunkumų turinčius vaikus, todėl šiems tėvams svarbu sudaryti sąlygas sklandžiai tėvų ir mokyklos pagalbos specialistų komunikacijai, bendradarbiavimui ir paramai (atmintinės su aiškiu pagalbos planu, telefono numeriais bei rekomendacijomis);
3. Svarbu pastebėti ir stebėti vaikus, kurių tėvai išgyvena tarpusavio santykių krizę. Sudaryti šiems vaikams bei tėvams galimybę konsultuotis su mokyklos pagalbos specialistais, taip pat suteikti žinių apie kitas pagalbos galimybes ir palaikyti nuolatinį ryšį su šiomis šeimomis.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Abidin, R. R., Jenkins, C. L., & McGaughey, M. C. (1992). The relationship of early family variables to children's subsequent behavioral adjustment. *Journal of Clinical Child Psychology*, 21(1), 60–69.
2. Achenbach, T. M., Ivanova, M. Y., Rescorla, L. A., Turner, L. V., & Althoff, R. R. (2016). Internalizing/Externalizing Problems: Review and Recommendations for Clinical and Research Applications. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 55(8), 647–656.
3. Achterberg, M., Dobbelaar, S., Boer, O.D. et al. Perceived stress as mediator for longitudinal effects of the COVID-19 lockdown on wellbeing of parents and children. *Sci Rep* 11, 2971 (2021).
4. Achtergarde, S., Postert, C., Wessing, I., Romer, G., & Müller, J. M. (2015). Parenting and Child Mental Health: Influences of Parent Personality, Child Temperament, and Their Interaction. *Family Journal*, 23(2), 167–179.
5. Adams-Prassl, A., Boneva, T., Golin, M. & Rauh, C. (2020). The impact of the coronavirus lockdown on mental health: evidence from the US. *Human Capital and Economic Opportunity Global Working Group, Working Paper 2020-030*.
6. Adler. (2015). Žmogaus pažinimas (p. 252). Vaga.
7. Alegria M., Greif-Green J., McLaughlin K.A., Loder S. (2015). Disparities in child and adolescent mental health and mental health services in the U.S.
8. Amerio, A., Brambilla, A., Morganti, A., Aguglia, A., Bianchi, D., Santi, F., Costantini, L., Odone, A., Costanza, A., Signorelli, C., Serafini, G., Amore, M., & Capolongo, S. (2020). COVID Lockdown: Housing Built Environment's Effects on Mental Health. *International journal of environmental research and public health*, 17(16), 5973.
9. American Psychological Association (2020). Stress in the time of COVID-19. <https://www.apa.org/news/press/releases/stress/2020/report>. žiūrėta 2020-10-20
10. Anderson J. (2014). The impact of family structure on the health of children: Effects of divorce. *The Linacre quarterly*, 81(4), 378–387.
11. Asisi Grace V., (2015). „Entwicklungsbedingungen im Kontext der Eltern-Kind-Beziehung. Chancen und Risiken in der Interaktion mit Mutter und Vater“.
12. Asisi Grace V., (2021). „Psichologų kongresas Patirtis be sienų. Pranešimas „Ankstyva vaikų psichopatologija: Aktyvumo ir dėmesio sutrikimai mažų vaikų ir ikimokykliniame amžiuje“.

13. Azak, S., Murison, R., Wentzel-Larsen, T., Smith, L., & Gunnar, M. R. (2013). Maternal depression and infant daytime cortisol. *Developmental psychobiology*, 55(4), 334–351.
14. Barbaranelli, C., Caprara, G. V., Rabasca, A., & Pastorelli, C. (2003). A questionnaire for measuring the Big Five in late childhood. *Personality and Individual Differences*, 34(4), 645–664.
15. Barry, T. D., Dunlap, S. T., Lochman, J. E., & Wells, K. C. (2009). Inconsistent discipline as a mediator between maternal distress and aggression in boys. *Child & Family Behavior Therapy*, 31(1), 1–19.
16. Barroso, N.E., Mendez, L., Graziano, P.A. et al. Parenting Stress through the Lens of Different Clinical Groups: a Systematic Review & Meta-Analysis. *J Abnorm Child Psychol* 46, 449–461 (2018).
17. Bian L., Leslie S.L., Cimpian a., (2017) Gender stereotypes about intellectual ability emerge early and influence children’s interests. *Science* 355, 389–391 (2017)
18. Biffi, E., Gambacorti-Passerini, M. B., & Bianchi, D. (2021). Parents under Lockdown: the Impacts of the COVID-19 Pandemic on Families. *Rivista Italiana Di Educazione Familiare*, 18(1), 97-111.
19. Bielskytė-Simanavičienė, Paurienė, 2017 Elgesio ar (ir) emocijų sunkumų arba sutrikimų turintys vaikai: ugdymo ir pagalbos teikimo specifika 2017 gruodis, Nr. 5 (161);
20. Bobo, E., Lin, L., Acquaviva, E., Caci, H., Franc, N., Gamon, L., Picot, M. C., Pupier, F., Speranza, M., Falissard, B., & Purper-Ouakil, D. (2020). Comment les enfants et adolescents avec le trouble déficit d’attention/hyperactivité (TDAH) vivent-ils le confinement durant la pandémie COVID-19 [How do children and adolescents with Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) experience lockdown during the COVID-19 outbreak?]. *L’Encephale*, 46(3S), S85–S92.
21. Bonsang, E., & Skirbekk, V. (2022). Does Childbearing Affect Cognitive Health in Later Life? Evidence From an Instrumental Variable Approach. *Demography*, 9930490. Advance online publication.
22. Bronfenbrenner, U. (1989). Ecological systems theory. *Annals of Child Development*, 6, 187–249
23. Brown, S. M., Doom, J., Watamura, S., Lechuga-Pena, S., & Koppels, T. (2020, June 29). Stress and Parenting during the Global COVID-19 Pandemic.
24. Browne, D. T., Plamondon, A., Prime, H., Puente-Duran, S., & Wade, M. (2015). Cumulative risk and developmental health: an argument for the importance of a family-wide science. *Wiley interdisciplinary reviews. Cognitive science*, 6(4), 397–407.

25. Brooks SK, Webster RK, Smith LE, Woodland L, Wessely S, Greenberg N, Rubin GJ. The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. *Lancet*. 2020 Mar 14;395(10227):912-920.
26. Chomentauskas. (2019). Šeima vaiko akimis (p. 199). Žmogaus studijų centras.
27. Chu, K. A., Schwartz, C., Towner, E., Kasparian, N. A., & Callaghan, B. (2020, September 25). Parenting Under Pressure: A Mixed-Methods Investigation of the Impact of COVID-19 on Family Life.
28. Chzhen, Y., Symonds, J., Devine, D. et al. Learning in a Pandemic: Primary School children's Emotional Engagement with Remote Schooling during the spring 2020 Covid-19 Lockdown in Ireland. *Child Ind Res* (2022).
29. Coe, J. L., Micalizzi, L., Josefson, B., Parade, S. H., Seifer, R., & Tyrka, A. R. (2020). Sex differences in associations between early adversity, child temperament, and behavior problems. *International Journal of Behavioral Development*, 44(6), 490–504.
30. Connell, A. M., & Goodman, S. H. (2002). The association between psychopathology in fathers versus mothers and children's internalizing and externalizing behavior problems: a meta-analysis. *Psychological bulletin*, 128(5), 746–773.
31. Coyne, L. W., Gould, E. R., Grimaldi, M., Wilson, K. G., Baffuto, G., & Biglan, A. (2020, April 12). First Things First: Parent Psychological Flexibility and Self-Compassion During COVID-19.
32. Cowan, P. A., Cowan, C. P., Cohen, N., Pruett, M. K., & Pruett, K. (2008). Supporting fathers' engagement with their kids. In J. D. Berrick & N. Gilbert (Eds.), *Raising children: Emerging needs, modern risks, and social responses* (pp. 44–80). New York, NY: Oxford University Press.
33. Cummings, E. M., & Davies, P. T. (2002). Effects of marital conflict on children: recent advances and emerging themes in process-oriented research. *Journal of Child Psychology & Psychiatry & Allied Disciplines*, 43(1), 31.
34. Čekuolienė D., Jusienė R., Vaiciukevičė R., "Motinų ir kūdikių sąveikų ir motinų asmenybės savybių ryšys". *Tarptautinis psichologijos žurnalas: biopsichosocialinis požiūris* 14:71-94
35. Davies, P. T., & Cummings, E. M. (1994). Marital conflict and child adjustment: an emotional security hypothesis. *Psychological bulletin*, 116(3), 387–411.
- 36.
37. Davies, P., Thompson, M., Coe, J., & Sturge-Apple, M. (2021). Maternal and paternal unsupportive parenting and children's externalizing symptoms: The mediational role of children's attention biases to negative emotion. *Development and Psychopathology*, 1-17.

38. Dubois-Comtois, K., Moss, E., Cyr, C., & Pascuzzo, K. (2013). Behavior problems in middle childhood: the predictive role of maternal distress, child attachment, and mother-child interactions. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 41(8), 1311–1324.
39. Edelbrock, C., Costello, A. J., Dulcan, M. K., Kalas, R., & Conover, N. C. (1985). Age differences in the reliability of the psychiatric interview of the child. *Child development*, 56(1), 265–275.
40. El-Sheikh, M., Keller, P. S., & Erath, S. A. (2007). Marital conflict and risk for child maladjustment over time: Skin conductance level reactivity as a vulnerability factor. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 35(5), 715–727.
41. Erel, O., & Burman, B. (1995). Interrelatedness of marital relations and parent-child relations: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 118(1), 108–132.
42. Eriksson, I., Cater, A., Andershed, A.-K., & Andershed, H. (2011). What Protects Youths from Externalising and Internalising Problems? A Critical Review of Research Findings and Implications for Practice. *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 21(2), 113–125.
43. Feinberg M. E. (2003). The Internal Structure and Ecological Context of Coparenting: A Framework for Research and Intervention. *Parenting, science and practice*, 3(2), 95–131.
44. Fegert, Vitiello, Plener, Clemens, 2020. Challenges and burden of the Coronavirus 2019 (COVID-19) pandemic for child and adolescent mental health: a narrative review to highlight clinical and research needs in the acute phase and the long return to normality. *Child Adolesc Psychiatry Ment Health*. 2020 May 12;14:20.
45. Fukuya, Y., Fujiwara, T., Isumi, A., Doi, S., & Ochi, M. (2021). Association of Birth Order With Mental Health Problems, Self-Esteem, Resilience, and Happiness Among Children: Results From A-CHILD Study. *Frontiers in Psychiatry*, 12, 638088.
46. Giallo, R., Seymour, M., Fogarty, A., Feinberg, M., Christensen, D., Gartland, D., Wood, C., Brown, S. J., & Cooklin, A. (2021). Trajectories of interparental conflict and children's emotional-behavioural
47. Gintilienė, G. , Girdzijauskienė, S., Černiauskaitė D., Lesinskienė, S., Povilaitis, R., & Pūras D. (2004). Lietuviškas SDQ – standartizuotas mokyklinio amžiaus vaikų „Galių ir sunkumų klausimynas. *Psichologija*, 29.
48. Ghasemi, A., & Zahediasl, S. (2012). Normality tests for statistical analysis: a guide for nonstatisticians. *International journal of endocrinology and metabolism*, 10(2), 486–489

49. Girdzijauskienė, Sigita, & Kardelytė, Kristina. (2015). Aukštų ir aukštesnių nei vidutinių intelektinių gebėjimų pradinio mokyklinio amžiaus vaikų internalių ir eksternalių sunkumų ypatumai. *Ugdymo psichologija*, 26, 57–74.
50. Gustafsson, B.M., Proczkowska-Björklund, M. & Gustafsson, P.A. Emotional and behavioural problems in Swedish preschool children rated by preschool teachers with the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ). *BMC Pediatr* 17, 110 (2017). <https://doi.org/10.1186/s12887-017-0864-2>
51. Guttmannova, K., Szanyi, J.M., & Cali, P.W. (2008). Internalizing and Externalizing Behavior Problem Scores. *Educational and Psychological Measurement*, 68, 676 - 694.
52. Hayes L. (2007). Problem behaviours in early primary school children: Australian normative data using the Strengths and Difficulties Questionnaire. *The Australian and New Zealand journal of psychiatry*, 41(3), 231–238.
53. Hosokawa, R., & Katsura, T. (2018). Effect of socioeconomic status on behavioral problems from preschool to early elementary school - A Japanese longitudinal study. *PloS one*, 13(5), e0197961.
54. Hillekens, J., Buist, K. L., Horváth, L. O., Koper, N., Ólafsdóttir, J., Karkdijk, E., & Balázs, J. (2020). Parent-early adolescent relationship quality and problem behavior in Hungary, the Netherlands, India, and Iceland. *Scandinavian journal of psychology*, 61(6), 763–774.
55. Hjern, A., Bergström, M., Fransson, E., Lindfors, A., & Bergqvist, K. (2021). Birth order and socioeconomic disadvantage predict behavioural and emotional problems at age 3 years. *Acta paediatrica (Oslo, Norway : 1992)*, 110(12), 3294–3301.
56. Holly, L. E., Fenley, A. R., Kritikos, T. K., Merson, R. A., Abidin, R. R., & Langer, D. A. (2019). Evidence-Base Update for Parenting Stress Measures in Clinical Samples. *Journal of clinical child and adolescent psychology : the official journal for the Society of Clinical Child and Adolescent Psychology*, American Psychological Association, Division 53, 48(5), 685–705.
57. Howe, N., Rinaldi, C. M., Jennings, M., & Petrakos, H. (2002). “No! The lambs can stay out because they got cozies”: constructive and destructive sibling conflict, pretend play, and social understanding. *Child Development*, 73(5), 1460–1473.
58. Hussong, A. M., Midgette, A. J., Richards, A. N., Petrie, R. C., Coffman, J. L., & Thomas, T. E. (2022). COVID-19 Life Events Spill-Over on Family Functioning and Adolescent Adjustment. *The Journal of early adolescence*, 42(3), 359–388.
59. Jonilienė, M. (2008). 4–6 metų vaikų dorų elgesio ypatumai. *Pedagogika*, 90, 136–141.

60. Jusienė, R., Būdienė, V., Gintilienė, G., Girdzijauskienė, S., Stonkuvienė, I., Žėkaitė, ..., Urbonas, V. (2021). Nuotolinis vaikų ugdymas pandemijos dėl COVID-19 metu: grėsmės ir galimybės ekosisteminiu požiūriu. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla
61. Jusienė, R., Kuzminskaitė, M. (2017). Gimimo eiliškumas bei ikimokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emocijų sunkumai. *Psichologija*, 55, 88–97.
62. Jusienė R., Raižienė S. (2006). Ikimokyklinio amžiaus vaikų elgesio bei emocinių sunkumų įvertinimas: motinų, tėčių ir auklėtojų vertinimų lyginamoji analizė *Psichologija*, 33.
63. Kajokienė, Ilona, & Žukauskienė, Rita. (2007). 6–18 m. vaikų reprezentacinės ir klinikinės imčių emocijų ir elgesio sunkumų sąsajų palyginimas su šeimos socialiniais, ekonominiais ir demografiniais veiksniais. *Psichologija : mokslo darbai*, 36, 22–39.
64. Keong G. C. S., Lanier P., Ju P. W. Y. (2020) Mediating Effects of Parental Stress on Harsh Parenting And Parent-child Relationship During Coronavirus (Covid-19) Pandemic in Singapore.
65. Kerig, P. K. (2001). Children's coping with interparental conflict. In J. H. Grych & F. D. Fincham (Eds.), *Interparental conflict and child development: Theory, research, and applications* (pp. 213–245). Cambridge University Press.
66. Klein, A. M., Otto, Y., Fuchs, S., Zenger, M., & von Klitzing, K. (2013). Psychometric properties of the parent-rated SDQ in preschoolers. *European Journal of Psychological Assessment*, 29(2), 96–104.
67. Kobak, R., Rosenthal, N., & Serwik, A. (2005). *The Attachment Hierarchy in Middle Childhood: Conceptual and Methodological Issues*. In K. A. Kerns & R. A. Richardson (Eds.), *Attachment in middle childhood* (p. 71–88). The Guilford Press
68. Koppejan-Luitze, H. S., van der Wal, R. C., Kluwer, E. S., Visser, M. M., & Finkenauer, C. (2021). Are intense negative emotions a risk for complex divorces? An examination of the role of emotions in divorced parents and co-parenting concerns. *Journal of Social and Personal Relationships*, 38(2), 765–782.
69. Kramer, L. (2014). Learning Emotional Understanding and Emotion Regulation Through Sibling Interaction. *Early Education & Development*, 25(2), 160–184.
70. Kreppner, K. (1996). Parent-child relationships: Childhood and adolescence. In A. Auhagen & M. Salisch (Eds.) & A. Robertson (Trans.), *The Diversity of Human Relationships* (pp. 81–105). Cambridge: Cambridge University Press.
71. Krishnakumar, A., & Buehler, C. (2000). Interparental Conflict and Parenting Behaviors: A Meta-Analytic Review. *Family Relations*, 49(1), 25–45.

72. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas 2011 rugsėjo 30d. Nr. V-1795 „Dėl Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. [Prieiga internete <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.408141> žiūrėta 2020-12-01].
73. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija. (2019). 2020-ieji paskelbti Vaikų emocinės gerovės metais. Žiūrėta 2020-12-12.
74. Lietuvos statistikos departamentas [interaktyvus] (2020) [žiūrėta 2021-10-21]. Prieiga internetu: [https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S3R813#/#/](https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S3R813#/).
75. Linda Wilmschurst. (2005). *Essentials of Child Psychopathology*. Wiley.
76. Lindahl, K. M., & Malik, N. M. (2011). Marital conflict typology and children's appraisals: The moderating role of family cohesion. *Journal of Family Psychology*, 25(2), 194–201.
77. Linsell, L., Malouf, R., Johnson, S., Morris, J., Kurinczuk, J. J., & Marlow, N. (2016). Prognostic Factors for Behavioral Problems and Psychiatric Disorders in Children Born Very Preterm or Very Low Birth Weight: A Systematic Review. *Journal of developmental and behavioral pediatrics : JDBP*, 37(1), 88–102.
78. Liu, Q., Zhou, Y., Xie, X., Xue, Q., Zhu, K., Wan, Z., Wu, H., Zhang, J., & Song, R. (2021). The prevalence of behavioral problems among school-aged children in home quarantine during the COVID-19 pandemic in china. *Journal of affective disorders*, 279, 412–416.
79. Liu, C. H., & Doan, S. N. (2020). Psychosocial Stress Contagion in Children and Families During the COVID-19 Pandemic. *Clinical Pediatrics*, 59(9–10), 853–855.
80. Lee, E. J., & Stone, S. I. (2012). Co-Occurring Internalizing and Externalizing Behavioral Problems: The Mediating Effect of Negative Self-Concept. *Journal of Youth and Adolescence*, 41(6), 717–731.
81. Lesinskiene, S., Girdzijauskiene, S., Gintiliene, G., Butkiene, D., Puras, D., Goodman, R., & Heier-vang, E. (2018). Epidemiological study of child and adolescent psychiatric disorders in Lithuania. *BMC Public Health*, 18, 548–556.
82. Leskauskas D., Juodenis D., Veličkaitė G., (2001). Covid–19 pandemijos poveikis vaikų ir paauglių psichikos sveikatai. *Lietuvos bendrosios praktikos gydytojas*. Nr. 6 (2021).
83. Lucassen, N., de Haan, A. D., Helmerhorst, K. O. W., & Keizer, R. (2021). Interrelated changes in parental stress, parenting, and coparenting across the onset of the COVID-19 pandemic. *Journal of Family Psychology*, 35(8), 1065–1076.

84. Magson, N.R., Freeman, J.Y.A., Rapee, R.M. et al. Risk and Protective Factors for Prospective Changes in Adolescent Mental Health during the COVID-19 Pandemic. *J Youth Adolescence* 50, 44–57 (2021).
85. Malinauskienė O. (2020). 15–18 metų paauglių emocijų ir elgesio sunkumų raida: kitimas ir sąveika su suvokta tėvų elgesio ir psichologine kontrole ketverių metų laikotarpiu. Mokslo daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, psichologija (s 006) Kaunas
86. McHale, S. M., Updegraff, K., & Whiteman, S. D. (2012). Sibling Relationships and Influences in Childhood and Adolescence. *Journal of Marriage and Family*, 74(5), 913-930.
87. McLaughlin KA, Breslau J, Green JG, Lakoma MD, Sampson NA, Zaslavsky AM, Kessler RC. Childhood socio-economic status and the onset, persistence, and severity of DSM-IV mental disorders in a US national sample. *Soc Sci Med*. 2011 Oct;73(7):1088-96.
88. Minuchin. (1977). *Families and family therapy* (p. vii). Tavistock publications.
89. Moulin, F., El-Aarbaoui, T., Bustamante, J.J.H. et al. Risk and protective factors related to children's symptoms of emotional difficulties and hyperactivity/inattention during the COVID-19-related lockdown in France: results from a community sample . *Eur Child Adolesc Psychiatry* (2021).
90. Nasvytienė, D. (2005). Vaiko elgesio ir emocinės problemos: kontekstas, psichologinis įvertinimas ir pagalba : metodinis leidinys aukštajai mokyklai (p. 91). Vilniaus pedagoginis universitetas.
91. Oliver, B. R., & Pike, A. (2018). Mother-child positivity and negativity: Family-wide and child-specific main effects and interactions predict child adjustment. *Developmental Psychology*, 54(4), 744–756.
92. Olson, S. L., Choe, D. E., & Sameroff, A. J. (2017). Trajectories of child externalizing problems between ages 3 and 10 years: Contributions of children's early effortful control, theory of mind, and parenting experiences. *Development and Psychopathology*, 29(4), 1333–1351.
93. Pailhé, A., Panico, L., & Solaz, A. (2022). Children's well-being and intra-household family relationships during the first COVID-19 lockdown in France. *Journal of Family Research*, 34(1), 249–280.
94. Patterson G.R. (1992). *Developmental changes in antisocial behavior*. Sage Publications, Inc
95. Peltz, J. S., Rogge, R. D., & Sturge-Apple, M. L. (2018). Transactions within the family: Coparenting mediates associations between parents' relationship satisfaction and the parent-child relationship. *Journal of Family Psychology*, 32(5), 553–564.

96. Pereda, N., Díaz-Faes, D.A. Family violence against children in the wake of COVID-19 pandemic: a review of current perspectives and risk factors. *Child Adolesc Psychiatry Ment Health* 14, 40 (2020).
97. Pinsof, W. M., & Lebow, J. L. (2005). A Scientific Paradigm for Family Psychology. In W. M. Pinsof & J. L. Lebow (Eds.), *Family psychology: The art of the science* (pp. 3–19). Oxford University Press.
98. Prime, H., Wade, M., & Browne, D. T. (2020). Risk and resilience in family well-being during the COVID-19 pandemic. *American Psychologist*, 75(5), 631–643.
99. Price J. Parent-child quality time: does birth order matter? *J Hum Resour.* (2008) 43:240–65.
100. Rakickienė (2015). Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų vykdomosios funkcijos ir mokyklinė sėkmė: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, psichologija (06 S) (p. 200). [Vilniaus universitetas].
101. Reiss F. (2013). Socioeconomic inequalities and mental health problems in children and adolescents: a systematic review. *Social science & medicine* (1982), 90, 24–31.
102. Russell, L. T., Beckmeyer, J. J., Coleman, M., & Ganong, L. (2016). Perceived barriers to postdivorce coparenting: Differences between men and women and associations with coparenting behaviors. *Family Relations*, 65, 450–461.
103. Sá, D. G., Bordin, I. A., Martin, D., & Paula, C. S. (2010). Fatores de risco para problemas de saúde mental na infância/adolescência. *Psicologia: Teoria e Pesquisa*, 26(4), 643–652. Recuperado de
104. Schmidt SJ, Barblan LP, Lory I, Landolt MA. Age-related effects of the COVID-19 pandemic on mental health of children and adolescents. *Eur J Psychotraumatol.* 2021 Apr 16;12(1):1901407.
105. Shimkowski, Jenna & Schrodt, Paul & Willer, Erin. (2016). Difficulties in Regulating Emotions as Moderators of Interparental Conflict and Young Adult Children's Mental Well-Being. *Communication Reports*. 30. 1-13.
106. Stith, S. M., Liu, T., Davies, L. C., Boykin, E. L., Alder, M. C., Harris, J. M., Som, A., McPherson, M., & Dees, J. E. M. E. G. (2009). Risk factors in child maltreatment: A meta-analytic review of the literature. *Aggression & Violent Behavior*, 14(1), 13–29.
107. Souza, Joseane De, & Aparecida Crepaldi, Maria. (2019). Emotional and Behavioral Problems of Children: Association between Family Functioning, Coparenting and Marital Relationship. *Acta Colombiana de Psicología*, 22(1), 82-94.

108. Spinelli M. Lionetti F., Pastore M., Fasolo, Mirco. (2020). Parents' Stress and Children's Psychological Problems in Families Facing the COVID-19 Outbreak in Italy. *Frontiers in Psychology*. 2020 Nov.
109. Stephanie Kasen, Ph.D., Patricia Cohen, Ph.D., Andrew E. Skodol, M.D., Jeffrey G. Johnson, Ph.D., and Judith S. Brook, Ed.D. Influence of Child and Adolescent Psychiatric Disorders on Young Adult Personality Disorder
110. Steve Slavik, Jon Carlson Readings in the Theory of Individual Psychology Published May 17, 2016 by Routledge 460 Pages 9 B/W Illustrations
111. Stormshak, E. A., Bellanti, C. J., & Bierman, K. L. (1996). The quality of sibling relationships and the development of social competence and behavioral control in aggressive children. *Developmental Psychology*, 32(1), 79–89.
112. Stone, L.L., Otten, R., Engels, R.C.M.E. et al. Psychometric Properties of the Parent and Teacher Versions of the Strengths and Difficulties Questionnaire for 4- to 12-Year-Olds: A Review. *Clin Child Fam Psychol Rev* 13, 254–274 (2010).
113. Šinkariova. (2007). Bendroji psichopatologija: mokomoji knyga (p. 82). Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
114. Švaraitė I. (2018). Edukologė: išmokti lyčių stereotipai veikia visą gyvenimą. (2018) <https://www.lygybe.lt/lt/naujienos/edukologe-ismokti-lyciu-stereotipai-veikia-visa-gyvenima/971> žiūrėta 2022-01-19
115. Thierry, X., Geay, B., Pailhé, A., Berthomier, N., Camus, J., Cauchi-Duval, N., Lanoë, J.-L., Octobre, S., Pagis, J., Panico, L., Siméon, T., & Solaz, A. (2021). Children's experience of the first lockdown in France. *Population & Sociétés*, 585, 1–4.
116. Tolan, C. (2020, April 4). Some cities see jumps in domestic violence during the pandemic. CNN. <https://www.cnn.com/2020/04/04/us/domestic-violence-coronavirus-calls-cases-increase-invs/index.htm>
117. Yan, J., Schoppe-Sullivan, S., & Feng, X. (2019). Trajectories of mother-child and father-child relationships across middle childhood and associations with depressive symptoms. *Development and Psychopathology*, 31(4), 1381-1393.
118. Žukauskienė, Rita. (2012). Raidos psichologija (6-oji laida., p. 364). Margi raštai.
119. Rita Žukauskienė, & Oksana Malinauskienė (2008). Skirtumai tarp lyčių, prognozuojant elgesio ir emocinius sunkumus paauglystėje pagal asmenybės bruožus ir tėvų auklėjimo stilių *Psichologija*, 38.

120. Valasavičienė, Deimantė, Razbadauskas, Artūras, & Skarbalienė, Aelita. (2021). Slaugytojo profesijos tėvų perdegimo raiška COVID-19 pandemijos laikotarpiu. *Slauga. Mokslas ir praktika*, 2(1), 1–6.
121. Warmuth, K. A., Cummings, E. M., & Davies, P. T. (2018). Child Behavioral Dysregulation as a Mediator between Destructive Marital Conflict and Children's Symptoms of Psychopathology. *Journal of Child & Family Studies*, 27(6), 2004–2013.
122. Wilmshurst, L. (2005). *Essentials of Child Psychopathology*. Wiley.
123. Willner, C. J., Gatzke-Kopp, L. M., & Bray, B. C. (2016). The dynamics of internalizing and externalizing comorbidity across the early school years. *Development and Psychopathology*, 28, 1033–1052.

PRIEDAI

1 priedas. Duomenų normalumo parametrai: Shapiro-Wilk testas, asimetrijos ir eksceso koeficientai.

1 lentelė. Skalių normalumas pagal eksceso, asimetrijos koeficientus bei Shapiro-Wilk testą.

Skalė	Ekscesas -2 iki 2	Asimetrija Skewnews	Shapiro Wilk testo p reikšmė
Vaiko bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų kintamieji			
Bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai	- 0,919	0,04	0,000
Sunkumų poveikis vaiko kasdienei veiklai	8,772	2,721	0,000
Vaiko demografiniai kintamieji			
Amžius	- 1,371	0,097	0,000
Vaikų skaičius šeimoje	8,072	1,711	0,000
Tėvų demografiniai kintamieji			
Išsilavinimas	4,619	2,374	0,000
Tėvų sveikatos kintamieji			
Distresas	- 0,788	0,284	0,000
Šeimos santykių kintamieji			
Tėvų santykiai su partneriu	0,282	-0,859	0,000
Tėvų santykiai su vaiku	0,898	-0,692	0,000
Tėvų sutarumas dėl vaiko ugdymo	0,058	-0,719	0,000

2 priedas. Elgesio ir emocinių sunkumų bei šeimos veiksnių tarpusavio koreliacijos koeficientai

		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Vaiko elgesio ir emocinių sunkumų kintamieji	1. Bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai	1,00								
	2. Sunkumų poveikis vaiko kasdienei veiklai	0,359**	1,00							
Vaiko demogr. afiniai	3. Amžius	0,250**	0,123	1,00						
Tėvų demografiniai kintamieji	4. Vaikų skaičius šeimoje	0,023	-0,052	0,075	1,00					
	5. Išsilavinimas	-0,039	-0,072	0,011	-0,158**	1,00				
Tėvų sveikatos kintamieji	6. Distresas	0,215**	0,293**	0,003	-0,134*	0,139*	1,00			
Šeimos santykių kintamieji	7. Santykiai su vaiku	-0,128*	-0,164*	-0,052	0,032	-0,052	-0,256**	1,00		
	8. Tėvų tarpusavio santykiai	-0,163**	-0,077	0,007	0,117	0,058	-0,354**	0,279**	1,00	
	9. Sutarumas dėl vaiko ugdymo	-0,161**	-0,246**	-0,050	0,069	-0,025	-0,335**	0,255**	0,555**	1,00

Pastaba: *p<0,05; **p<0,01

3 priedas. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei poveikio įverčių vidurkių skirtumai vaiko sociodemografinių rodiklių atžvilgiu

1 lentelė. *Pradinių klasių mokinių elgesio ir emocinių sunkumų įverčių vidurkių palyginimas atsižvelgiant į lytį*

	Mergaitės (N=135)	Berniukai (N=140)	t	p
	Vidurkis (SD)	Vidurkis (SD)		
Bendrų sunkumų	14,52 (6,99)	14,41 (6,00)	0,137	0,891

Pastaba: SD – standartiniai nuokrypiai.

2 lentelė. *Bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų pasiskirstymas į normos ir sutrikimų rizikos grupes atsižvelgiant lytį*

Vaiko lytis	Bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai		χ^2	df	P reikšmė
	Norma	Rizikos grupė			
Mergaitės	72	63	0,119	1	0,731
Berniukai	83	65			

3 lentelė. *Bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų pasiskirstymas į normos ir sutrikimų rizikos grupes atsižvelgiant į vaiko amžių*

Vaiko amžius	Bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai		χ^2	df	P reikšmė
	Norma	Rizikos grupė			
7	33	45	9,366	3	0,025
8	38	34			
9	41	25			
10	43	23			

4 lentelė. *Sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai pasiskirstymas į normos ir sutrikimų rizikos grupes atsižvelgiant į amžių*

Vaiko amžius	Sunkumų poveikis vaiko kasdienei veiklai		χ^2	df	P reikšmė
	Norma	Rizikos grupė			
7	60	18	6,569	3	0,047
8	52	20			
9	46	20			
10	38	28			

5 lentelė. *Bendrujų elgesio ir emocinių sunkumų vidurkinių rangų skirtumai atsižvelgiant į vyriausių ir jauniausių vaikų šeimoje gimimo eiliškumo poziciją*

Gimimo eiliškumas	Bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai				
	Mean Ranks		Mann Whitney U	z	p
	Vyriausi vaikai	Jauniausi vaikai			
	102,42	80,16	3170,50	-2,820	0,005

Pastaba: Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

6 lentelė. *Sunkumų poveikio kasdienei vaiko veiklai įverčių vidurkių pasiskirstymas atsižvelgiant į vaiko gimimo eiliškumą*

Gimimo eiliškumas	Sunkumų poveikis vaiko kasdienei veiklai			
	Vidurkiniai rangai	Kruskall Wallis	df	p
Vienturtis	128,12			
Vyriausias	126,97	3,283	3	0,350
Vidurinysis	152,45			
Jauniausias	119,80			

7 lentelė *Sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai pasiskirstymas į normos ir sutrikimų rizikos grupes atsižvelgiant į gimimo eiliškumą šeimoje*

Vaiko gimimo eiliškumas	Sunkumų poveikis vaiko kasdienei veiklai		χ^2	df	P reikšmė
	Norma	Rizikos grupė			
Vienturtis	38	18			
Vyriausias	71	31	2,536	3	0,469
Vidurinysis	6	5			
Jauniausias	62	20			

8 lentelė *Bendrieji vaikų elgesio ir emociniai sunkumai atsižvelgiant į tai, ar vaikas turi asmeninę erdvę, ja dalinasi ar jos neturi*

Vaiko asmeninė erdvė	Bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai			
	Vidurkis (SD)	F	df	p
Neturi savo erdvės	14,56 (4,91)			
Kambariu dalinasi su broliu/sese	15,34 (6,77)	1,615	2	0,201
Taip, turi atskirą kambarį	13,86 (6,47)			

SD – standartiniai nuokrypiai.

9 lentelė. *Sunkumų poveikio vidurkinių rangų skirtumai atsižvelgiant į tai, ar vaikas turi savo individualią erdvę ar jos neturi*

Asmeninė vaiko erdvė	Sunkumų poveikis vaiko kasdienei veiklai			
	Vidurkiniai rangai	Kruskall Wallis	df	p
Neturi savo erdvės	149,32			
Kambariu dalinasi su broliu/sese	142,40	0,380	2	0,827
Taip, turi atskirą kambarį	140,55			

10 lentelė. *(Ne)patenkančių i bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų normos ir sutrikimų rizikos grupę vaikų pasiskirstymas pagal individualią vaiko erdvę*

	Bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai		χ^2	df	p
	Norma	Rizikos grupė			
	savo kambario neturi	15	10		
kambarį dalinasi kartu su broliu / seserimi	52	51	1,291	2	0,525
turi savo atskirą kambarį	88	67			

11 lentelė. *(Ne)patenkančių i sunkumų poveikio normos ir sutrikimų rizikos grupę vaikų pasiskirstymas pagal individualią vaiko erdvę*

	Sunkumų poveikis vaiko kasdienei veiklai		χ^2	df	p
	Norma	Rizikos grupė			
	savo kambario neturi	17	8	0,090	2
kambarį dalinasi kartu su broliu / seserimi	71	32			
turi savo atskirą kambarį	109	46			

4 priedas. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio skirtumai tėvų sociodemografinių rodiklių atžvilgiu

1 lentelė *Bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai vidurkių pasiskirstymas atsižvelgiant į tėvų šeimyninę padėtį*

Šeimyninė padėtis	Bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai			
	Vidurkiniai rangai	Kruskall Wallis	df	p
Registruota santuoka	144,03			
Gyvena su partneriu	115,54	2,663	2	0,264
Gyvena tik su vaiku	147,73			
Sunkumų poveikis vaiko kasdienei veiklai				
Registruota santuoka	79,70			
Gyvena su partneriu	87,88	1,880	2	0,391
Gyvena tik su vaiku	95,86			

2 lentelė. *Bendrujų pradinukų elgesio ir emocinių sunkumų pasiskirstymas į normos ir sutrikimų rizikos grupes atsižvelgiant į tėvų šeimyninę padėtį*

Šeimyninė padėtis	Bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai		χ^2	df	p
	Norma	Rizikos grupė			
Registruota santuoka	130	108	1,803	2	0,406
Gyvena su partneriu	15	8			
Gyvena tik su vaiku	10	12			

3 lentelė. *Sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai pasiskirstymas į normos ir sutrikimų rizikos grupes atsižvelgiant į normos ir sutrikimų rizikos grupes*

Šeimyninė padėtis	Sunkumų poveikis vaiko kasdienei veiklai		χ^2	df	p
	Norma	Rizikos grupė			
Registruota santuoka	166	72	4,242	2	0,120
Gyvena su partneriu	19	4			
Gyvena tik su vaiku	12	10			

4 lentelė. *Pradinukų bendrujų elgesio ir emocinių sunkumų vidurkių skirtumai atsižvelgiant į tėvų darbinį užimtumą*

Darbinis užimtumas	Bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai				
	Vidurkis (SD)		F	df	p
Dirbantys iš namų	14,25 (6,29)		0,798	3	0,496
Dirbantys ne namuose	13,93 (6,40)				
Dirbantys mišriu būdu	15,56 (6,71)				
Šiuo metu nedirbantys	14,18 (6,69)				

Pastaba: SD – standartiniai nuokrypiai.

5 lentelė. *Pradinukų sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai vidurkių skirtumai atsižvelgiant į tėvų darbinį užimtumą*

Darbinis užimtumas	Sunkumų poveikis vaiko kasdienei veiklai			
	Vidurkiniai rangai	Kruskall Wallis	df	p
Dirbantys iš namų	139,85	0,855	3	0,836
Dirbantys ne namuose	137,45			
Dirbantys mišriu būdu	145,29			
Šiuo metu nedirbantys	147,04			

6 lentelė. *Pradinukų pasiskirstymas į bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai normos ir sutrikimų rizikos grupes atsižvelgiant į tėvų darbinį užimtumą*

Bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai			χ^2	df	p
	Norma	Rizikos grupė			
Dirbantys iš namų	58	49	0,330	3	0,954
Dirbantys ne namuose	32	25			
Dirbantys mišriu būdu	33	30			
Šiuo metu nedirbantys	32	24			
Sunkumų poveikis vaiko kasdienei veiklai			χ^2	df	p
Dirbantys iš namų	76	31	0,629	3	0,890
Dirbantys ne namuose	41	16			
Dirbantys mišriu būdu	43	20			
Šiuo metu nedirbantys	37	19			

7 lentelė. *Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emocinių sunkumų bei šių sunkumų poveikio vaiko kasdienei veiklai sąsajos su tėvų išsilavinimu*

		Tėvų išsilavinimas
Bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai		-0,024
Sunkumų poveikis vaiko kasdienei veiklai		-0,039

8 lentelė. *Pradinukų pasiskirstymas į bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei šių sunkumų poveikio kasdienei jų veiklai normos ir sutrikimų rizikos grupes*

Bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai	Norma	Rizikos grupė	χ^2	df	p
Aukštasis universitetinis	129	107	2,094	2	0,351
Aukštasis neuniversitetinis arba aukštesnysis	20	12			
Vidurinis arba profesinis	6	9			
Sunkumų poveikis vaiko kasdienei veiklai	Norma	Rizikos grupė	χ^2	df	p
Aukštasis universitetinis	60	74	2,281	2	0,320
Aukštasis neuniversitetinis arba aukštesnysis	12	4			
Vidurinis arba profesinis	4	5			

9 lentelė. *Pradinukų bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio jų kasdienei veiklai sąsajos su vaikų skaičiumi šeimoje*

		Vaikų skaičius šeimoje
Bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai		0,023
Sunkumų poveikis vaiko kasdienei veiklai		-0,052

10 lentelė. *Pradinukų pasiskirstymas į bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei šių sunkumų poveikio kasdienei jų veiklai normos ir sutrikimų rizikos grupes atsižvelgiant į vaikų skaičių šeimoje*

Vaikų skaičius šeimoje	Bendrieji elgesio ir emociniai Sunkumai		χ^2	df	p
	Norma	Rizikos grupė			
			0,581 ^a	2	0,748
Vienas vaikas	32 ^a	24 ^a			
Du vaikai	95 ^a	84 ^a			
Trys ir daugiau vaikų	28 ^a	20 ^a			
	Sunkumų poveikis vaiko kasdienei veiklai		χ^2	df	p
	Norma	Rizikos grupė			
Vienas vaikas	11 ^a	18 ^a			
Du vaikai	53 ^a	54 ^a	1,240	2	0,538
Trys ir daugiau vaikų	12 ^a	14 ^a			

5 priedas. Pradinio mokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emocinių sunkumų skirtumai šeimose (ne)patyrusiose šeimos krizių ir sukrėtimų

1 lentelė. *Pradinukų pasiskirstymas į bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei sunkumų poveikio jų kasdienei veiklai normos ir sutrikimų rizikos grupes atsižvelgiant į svarbius šeimos gyvenimo įvykius*

	Bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai		χ^2	df	p
	Norma	Rizikos grupė			
Nebuvo svarbių įvykių	119 ^a	83 ^b			
Šeimos pagausėjimas	7 ^a	11 ^a			
Skyrybos	5 ^a	4 ^a	6,110	4	0,191
Pasikeitė gyvenama vieta	8 ^a	13 ^a			
Pasikeitė darbas/veikla	16 ^a	17 ^a			
	Sunkumų poveikis vaiko kasdienei veiklai		χ^2	df	p
	Norma	Rizikos grupė			
Nebuvo svarbių įvykių	148	54			
Šeimos pagausėjimas	11	7			
Skyrybos	3	6	10,180	4	0,050
Pasikeitė gyvenama vieta	16	5			
Pasikeitė darbas/veikla	19	14			

2 lentelė. *Pradinių klasių mokinių bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų įverčių vidurkių palyginimas tarp tėvų, kurie patyrė stiprų stresą ir/ar nelaimingų atsitikimų sukrėtimų ir jų nepatyrusių*

	Bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai				
	Mean Ranks		Mann Whitney U	z	p
	Nepatyrė	Patyrė			
Stiprus stresas ir/ar nelaimingi atsitikimai sukrėtimai	142,18	141,14	5598,50	-0,080	0,936
	Sunkumų poveikis vaiko kasdienei veiklai		Mann Whitney U	z	p
	Norma	Rizikos grupė			
	138,57	158,79	4834,00	-1,919	0,055

3 lentelė. *Pradinukų pasiskirstymas į bendrųjų elgesio ir emocinių sunkumų bei šių sunkumų normos ir sutrikimų rizikos grupes atsižvelgiant į stipraus streso ir/ar nelaimingų atsitikimų, sukrėtimų patyrimą šeimoje*

	Bendrieji elgesio ir emociniai sunkumai		χ^2	df	p reikšmė	
	Norma	Rizikos grupė				
Stipraus streso ir/ar nelaimingų atsitikimų, sukrėtimų patyrimas	Nepatyrė	131 ^a	24 ^a	0,324	1	0,569
	Patyrė	104 ^a	24 ^a			
	Sunkumų poveikis vaiko kasdienei veiklai			χ^2	df	p reikšmė
	Nepatyrė	168 ^a	29 ^a	1,816	1	0,178
	Patyrė	67	19			